

Grey Scale #13

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

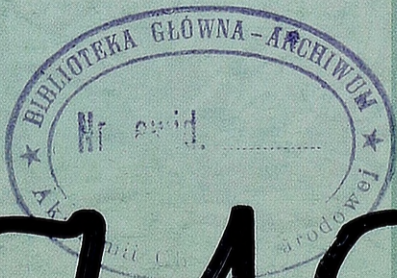

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

Gen. bryg. Ryszard SOROKOSZ

OCHRONA ŚRODOWISKA W DZIAŁALNOŚCI SIŁ ZBROJNYCH RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Rozprawa doktorska

Biblioteka Główna
Akademii Sztuki Wojennej
57163

09-057163-000-0

57163

WARSZAWA

2004

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO - OBRONNY

gen. bryg. Ryszard SOROKOSZ

**OCHRONA ŚRODOWISKA W DZIAŁALNOŚCI
SIŁ ZBROJNYCH RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ**

ROZPRAWA DOKTORSKA

Opracowana
pod kierunkiem naukowym
prof. dr. hab. Michała KRAUZE

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....	5
I. PODSTAWY METODOLOGICZNE BADAŃ.....	8
1. Przedmiot i cele badań.....	8
2. Problemy badawcze.....	9
3. Hipoteza robocza.....	10
4. Metody i techniki badań.....	10
5. Założenia i ograniczenia.....	12
6. Analiza literatury przedmiotu.....	13
7. Teren i organizacja badań.....	15
II. SYSTEM ZARZĄDZANIA ŚRODOWISKOWEGO W POLSCE I JEGO WPLYW NA FUNKCJONOWANIE BRANŻOWYCH ORGANÓW OCHRONY ŚRODOWISKA – DIAGNOZA I OCENA.....	17
1. Uwarunkowania międzynarodowe ochrony środowiska w Polsce.....	17
1.1. Standardy międzynarodowe w dziedzinie ochrony środowiska.....	19
1.2. Międzynarodowe zobowiązania Polski w dziedzinie ochrony środowiska.....	23
2. Zarządzanie środowiskowe w Polsce.....	26
2.1. Uwarunkowania prawne ochrony i kształtowania środowiska w Polsce.....	26
2.1.1. Aspekt gospodarczy ochrony prawnej środowiska.....	27
2.1.2. Aspekt sanitarny ochrony prawnej środowiska.....	33
2.1.3. Aspekt zachowawczy ochrony prawnej środowiska	36
2.1.4. Ochrona prawna środowiska przed zagrożeniami	39
2.2. Przyjęte rozwiązania systemowe w zakresie zarządzania środowiskowego w RP.....	44
2.3. Związki i zależności pomiędzy System Zarządzania Środowisko- wego Rzeczypospolitej Polskiej, a organami branżowymi ochrony środowiska.....	47
3. Wnioski.....	53
III. OCHRONA ŚRODOWISKA W WYBRANYCH ARMIACH PAŃSTW NATO I ROSJI W KONTEKŚCIE MOŻLIWEGO ZASTOSOWANIA NIEKTÓRYCH ROZWIĄZAŃ W WARUN- KACH POLSKICH.....	55
1. Standardy w zakresie ochrony środowiska obowiązujące w NATO.....	55

2. Aktualne rozwiązania w zakresie ochrony środowiska w wybranych armiach państw NATO i Federacji Rosyjskiej.....	62
2.1. Ochrona środowiska w armii niemieckiej.....	62
2.2. Rozwiązania w zakresie ochrony środowiska w armii duńskiej.....	72
2.3. Ochrona środowiska w Siłach Zbrojnych Rosji.....	81
3. Celowość i możliwości zaadaptowania niektórych rozwiązań dotyczących ochrony środowiska, właściwych dla armii innych państw, w Siłach Zbrojnych RP.....	93
4. Wnioski.....	97
IV. SYSTEM OCHRONY ŚRODOWISKA W SIŁACH ZBROJNYCH RP.....	99
1. Siły zbrojne, a środowisko – związki i zależności.....	99
1.1. Komponenty środowiska naturalnego warunkujące działalność sił zbrojnych.....	99
1.2. Środowisko a zasadnicza funkcja sił zbrojnych.....	106
1.3. Wpływ działalności sił zbrojnych na środowisko.....	106
1.3.1. Realizacja działalności szkoleniowej	112
1.3.2. Realizacja zadań bytowych w siłach zbrojnych	119
2. Miejsce i rola sił zbrojnych w kształtowaniu polityki ekologicznej państwa.....	122
2.1. Uwarunkowania prawne ochrony środowiska w działalności Sił Zbrojnych RP	122
2.2. Udział sektora obronnego w krajowym programie ochrony środowiska.....	141
3. Uwarunkowania organizacyjne ochrony środowiska w Siłach Zbrojnych RP.....	149
4. Wnioski.....	158
V. NOWE ROZWIĄZANIA STRUKTURALNO-ORGANIZACYJNE I FUNKCJONALNE W SYSTEMIE OCHRONY ŚRODOWISKA W SIŁACH ZBROJNYCH RP.....	160
1. Wymagania stawiane przed Systemem Ochrony Środowiska w Siłach Zbrojnych RP.....	160
2. Pożądane przekształcenia w Systemie Ochrony Środowiska w Siłach Zbrojnych RP.....	164
2.1. Zakres zmian organizacyjnych.....	165

2.2. Proponowane zmiany strukturalne.....	167
3. Model Systemu Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych RP.....	172
3.1. Zasadnicze elementy nowej struktury organizacyjnej systemu.....	173
3.2. Kompetencje podstawowych organów Systemu Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych RP.....	176
3.3. Podsystem Wspomagania (wsparcia) Informacyjnego.....	185
4. Wnioski	187
UOGÓLNIENIA I WNIOSKI KOŃCOWE	189
ZAŁĄCZNIK - Wykaz głównych aktów prawnych w zakresie ochrony środowiska	193
BIBLIOGRAFIA	198
SPIS RYSUNKÓW	201
SPIS TABEL	202

"Primum non nocere"
– *Przede wszystkim nie szkodzić*

Hipokrates

WSTĘP

Ogromne przeobrażenia, które mają miejsce w obecnych czasach, zmuszają człowieka do poddania weryfikacji zarówno ugruntowane już teorie naukowe, jak i zasady i procedury praktycznych działań społeczno-gospodarczych. Wzrost populacji, wraz z jej nieustannymi wymogami w stosunku do pozyskiwania i przetwarzania zasobów naturalnych (odnawialnych i nieodnawialnych), kieruje główną część swojej aktywności na środowisko naturalne. Pojawiające się w efekcie antropogenne działania doprowadzają często do tragicznych w skutkach awarii, czy wręcz katastrof ekologicznych. Siły zbrojne, zarządzając obszarami o zróżnicowanej infrastrukturze i przeznaczeniu, eksploatując różnorodną technikę bojową oraz wykorzystując środki bojowe i pozoracji pola walki, mają swój udział w tym procesie, który wiąże się ze znaczną presją na środowisko. Integracja z NATO stała się dla Sił Zbrojnych RP (SZ RP) dodatkowym wyzwaniem nie tylko w obszarze modyfikacji i przystosowania struktur do współczesnych wymagań, uzyskiwania kompatybilności systemów dowodzenia czy też unifikacji sprzętu bojowego, ale również w dziedzinie ochrony środowiska. Mając pełną świadomość konieczności ochrony i racjonalnego użytkowania środowiska, należy również zdać sobie sprawę, jak trudno tę oczywistą potrzebę respektować w codziennej działalności sił zbrojnych. Dlatego jej najważniejszą zasadą, w odniesieniu do ochrony środowiska powinna być maksyma Hipokratesa, stanowiąca podstawę etyki lekarskiej: „*Primum non nocere*”, co znaczy „*Przede wszystkim nie szkodzić*”. Wymaga to jednak podjęcia działań mających na celu stworzenie sprawnego oraz efektywnego systemu administrowania wszystkimi mechanizmami kształtującymi i chroniącymi środowisko. Podstawę tych działań powinny bez wątpienia stanowić szczegółowe przemyślenia i systemowe rozwiązania mające stosowne umocowania prawne oraz czytelną politykę ekologiczną, wynikającą z zasady „zrównoważonego rozwoju” (*sustainable development*).

Zebrane przez autora, w czasie służby zawodowej na różnych stanowiskach, doświadczenia, w obszarze funkcjonowania i szkolenia wojsk w zróżnicowanych warunkach środowiskowych, ujawniały nie tylko ludzkie słabości ale weryfikowały też zasady wykorzystania techniki bojowej, jak i podejmowane decyzje.

Podyplomowe Studia Operacyjno-Strategiczne w Akademii Obrony Narodowej stały się kolejną okazją do zgłębienia wiedzy na temat zależności między środowiskiem a działalnością sił zbrojnych. Efektem było przygotowanie pod kierownictwem prof. dr. hab. Juliana Skrzypa, pracy studyjnej nt.: „*Ekologiczne aspekty działalności sił zbrojnych*”. Uzyskane w ten sposób doświadczenia z zakresu ochrony środowiska w siłach zbrojnych stały się wyzwaniem do naukowego opracowania i przedstawienia problemu w rozprawie doktorskiej na temat: „**Ochrona środowiska w działalności Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej**”.

Rozprawa składa się z pięciu rozdziałów zakończonych wnioskami. Ponadto, posiada wstęp, uogólnienia i wnioski końcowe. W części końcowej zawarto wykaz głównych aktów prawnych w zakresie ochrony środowiska obowiązujących w Polsce, bibliografię oraz spisy rysunków i tabel.

W rozdziale pierwszym przedstawiono podstawy metodologiczne badań. Rozdział drugi ukazuje diagnozę i ocenę systemu zarządzania środowiskowego w Polsce i jego wpływ na funkcjonowanie branżowych organów ochrony środowiska. W rozdziale trzecim autor poddaje analizie ochronę środowiska w wybranych armiach państw NATO i Rosji w kontekście możliwego zastosowania niektórych rozwiązań w warunkach polskich. Rozdział czwarty przedstawia aktualny system ochrony środowiska w Siłach Zbrojnych RP. Natomiast w rozdziale piątym zawarto propozycje nowych rozwiązań strukturalno-organizacyjnych i funkcjonalnych w systemie ochrony środowiska w Siłach Zbrojnych RP.

Rzeczywista ocena aktualnego stanu ochrony środowiska w działalności SZ RP, opierająca się m.in. na analizie poziomu osiągniętego w sferze ochrony środowiska przez kraje Unii Europejskiej oraz armie państw NATO wskazuje, że nasze siły zbrojne muszą przystąpić do opracowania i wdrożenia nowego systemu zarządzania środowiskowego. Funkcjonujący obecnie w resorcie obrony narodowej układ organizacyjny zajmujący się ochroną środowiska jest dychotomiczny, ze względu na to, iż sterowanie

realizowane jest poprzez dwa organy, tj. wojskowy (dowództwa) oraz przez pion administracyjny (Rejonowe Zarządy Infrastruktury - RZI). Potwierdzeniem tego są studia pilotażowe CCMS NATO – *Committee on the Challenge of Modern Society* (MON 1999) oraz prowadzona przez autora wcześniejsza diagnoza tematu. Przegląd stanu organizacyjnego i funkcjonalnego aktualnych rozwiązań prowadzi do wniosku, że nie gwarantują one osiągnięcia wyznaczonych celów jak również pełnej realizacji nałożonych nań zadań proekologicznych.

I. PODSTAWY METODOLOGICZNE BADAŃ

1. Przedmiot i cele badań

Biorąc pod uwagę rozważania zawarte we wstępie, głównym celem rozprawy jest:

Wskazanie pożądanych kierunków zmian w istniejącym Systemie Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych RP (SZŚ SZ RP), a w efekcie opracowanie propozycji nowego systemu, zdolnego do sprostania aktualnym i przyszłym wymaganiom w sferze ochrony środowiska.

Aby zdefiniować, opisać a także sprecyzować konkretne zadania, zakresy odpowiedzialności, kompetencji i procedury gwarantujące właściwe zarządzanie oraz postępowanie stanu osobowego SZ RP w celu maksymalnego minimalizowania presji sił zbrojnych na środowisko, przeprowadzono dokładne rozpoznanie oraz wykonano cząstkowe badania systemu aktualnie istniejącego. Przedmiotem badań był więc System Zarządzania Środowiskowego funkcjonujący w Siłach Zbrojnych RP. Wstępne wnioski uzyskane z przeprowadzonych analiz i diagnoz wykazały, że istniejący system nie może zapewnić realizacji celów polityki środowiskowej państwa, co w znacznym stopniu spowalniać będzie wdrażanie wymogów Unii Europejskiej i postanowień zawartych w porozumieniach standaryzacyjnych NATO. Na tej podstawie określono, że głównym rezultatem badań będzie:

model systemu zarządzania środowiskowego w SZ RP, zapewniający ciągłość i skuteczność realizacji celów polityki ekologicznej państwa, w myśl zasady trwałego i zrównoważonego rozwoju.

Osiągnięcie głównego celu rozprawy i uzyskanie oczekiwanych rezultatów badań wymagało zrealizowania następujących celów szczegółowych:

- 1. Dokonania diagnozy i krytycznej oceny obowiązujących postanowień i rozwiązań w dziedzinie zarządzania środowiskowego w Polsce i Siłach Zbrojnych RP**
- 2. Wyodrębnienia najważniejszych elementów i procedur obowiązujących w systemie zarządzania środowiskowego państwa istotnych z punktu widzenia projektowanego modelu**
- 3. Wyselekcjonowania, w oparciu o doświadczenia innych armii państw NATO, tych doświadczeń i skutecznych metod sterowania procesami**

ekologicznymi w siłach zbrojnych, które mogą być przydatne w warunkach polskich

4. **Opracowania modelu Systemu Zarządzania Środowiskowego w siłach zbrojnych, a w tym:**
 - przedstawienia jego nowej struktury,
 - określenia kompetencji właściwych dla poszczególnych poziomów zarządzania i poszczególnych jednostek organizacyjnych funkcjonujących na tym samym poziomie,
 - określenia pożądanego zakresu obowiązków osób funkcyjnych na poszczególnych poziomach zarządzania.
5. **Przedstawienia układu wspomagania działalności Systemu Zarządzania Środowiskowego**
6. **Dokonania syntezy wyników badań**

2. Problemy badawcze

Główny problem badawczy rozprawy doktorskiej sprowadza się do udzielenia odpowiedzi na pytanie:

Co należy uczynić i w jaki sposób, aby zapewnić siłom zbrojnym skuteczną realizację celów i zadań nowej polityki ekologicznej, kreowanej przez państwo, w oparciu o zasadę trwałego i zrównoważonego rozwoju?

Z głównego, ogólnego problemu badawczego wynikają problemy szczegółowe, których sformułowanie pozwoliło na opracowanie układu rozprawy i uporządkowanie procesu badawczego.

W wyniku przeprowadzonej wstępnej diagnozy przedmiotu badań sprecyzowane zostały następujące problemy szczegółowe:

1. **Które elementy oraz procedury zarządzania środowiskowego w państwie są istotne dla funkcjonowania Systemu Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych RP?**
2. **Jakie doświadczenia, zdobyte przez armie innych państw NATO w zakresie użytkowania, ochrony i kształtowania środowiska, można zastosować w procesie konstruowania modelu Systemu Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych RP?**

3. Czy istniejące rozwiązania dotyczące zarządzania środowiskowego w Siłach Zbrojnych RP odpowiadają współczesnym i perspektywnym wyzwaniom oraz standardom obowiązującym w państwach rozwiniętych demokracji?
4. Jakich zmian należy dokonać w obecnej strukturze organizacyjno-funkcjonalnej Systemu Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych RP, aby system ten mógł zapewnić pełną realizację wszystkich istotnych funkcji regulacyjnych, przypisanych sprawnej i skutecznej organizacji?
5. Jakie kompetencje należy przyporządkować poszczególnym poziomom nowej struktury Systemu Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych RP, aby zapewnić skuteczne osiągnięcie celów polityki ekologicznej?
6. Jaki podsystem informacyjnego wspomaganie należy uwzględnić w nowym modelu, aby zapewnić skuteczne działanie Systemu Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych RP w ramach rozwiązań ekologicznych obowiązujących w państwie?

3. Hipoteza robocza

Uwzględniając cel rozprawy, sformułowane problemy badawcze, wnioski wynikające z analizy literatury przedmiotu oraz dotychczasowe doświadczenia autora i obserwacje z zakresu funkcjonowania Systemu Zarządzania Środowiskowego w SZ RP, przyjęto następującą hipotezę roboczą:

Istniejący System Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych RP nie jest spójny z systemem funkcjonującym w państwie i nie zapewnia realizacji, na pożądanym poziomie, celów polityki ekologicznej. Istnieje możliwość opracowania i wdrożenia takiego SZŚ w SZ RP, w którym uwzględnione zostaną wymagania i rozwiązania właściwe dla systemu krajowego oraz standardy ekologiczne obowiązujące w armiach państw NATO.

4. Metody i techniki badań

Istotnym warunkiem, który należało uwzględnić w procesie badań naukowych, był dobór i zastosowanie takich metod i technik badawczych, które byłyby najbardziej przydatne do rozwiązania konkretnych problemów naukowych.

Wychodząc z tego założenia, podczas rozwiązywania problemów właściwych dla niniejszej pracy zastosowane zostały następujące sposoby podejścia i metody badawcze:

1. **Podejścia systemowe** – traktuje System Zarządzania Środowiskowego w SZ RP jako istotny komponent SZŚ w państwie, a jednocześnie jako system, który podlega badaniu, pod kątem ustalenia jego elementów składowych i istotnych relacji między nimi. Podejście takie było niezbędne zarówno w procesie realizacji badań jak i opracowania nowego modelu systemu.

2. **Metody empiryczne:**

a) **obserwacja naukowa** – metoda ta stosowana była przede wszystkim na etapie rozpoznawania i formułowania problemu (czynna, uczestnicząca) oraz w trakcie trwania procesu badawczego (bierna, zewnętrzna);

b) **analiza wtórna** – posłużyła do przeprowadzenia oceny istniejących informacji odnoszących się do aktualnego systemu. Dotyczyła ona przede wszystkim problemów organizacyjnych, podziału kompetencji pomiędzy poszczególne szczeble zarządzania oraz funkcjonowania podsystemu przepływu informacji.

3. **Metody teoretyczne:**

a) **Analiza i synteza** – metody wzajemnie się przenikające, stosowane były przez autora w całym procesie badawczym. Okazały się szczególnie pomocne podczas ustalenia przebiegu procesu badawczego oraz formułowania i weryfikowania przyjętej hipotezy;

b) **Porównanie i synteza** – metody te służyły przede wszystkim identyfikacji podobieństwa i różnic w odniesieniu do SZŚ w SZ RP oraz podobnych systemów w armiach państw NATO stanowiących przedmiot porównania.

c) **Metoda heurystyczna** – stosowana była na etapie precyzowania hipotezy jak i w całym procesie badawczym podczas analizowania opinii, dotyczących ochrony środowiska formułowanych przez: Szefostwo Wojsk Chemicznych Wojsk Lądowych, Wojskowy Instytut Chemii i Radiometrii, Akademię Obrony Narodowej (Nieetatowy Zakład Ekologii, Zakład Geografii), Oddział Ochrony Środowiska i Wojskowych Nieruchomości Zabytkowych MON. Ponadto, z zastosowaniem tej metody opracowane były opinie personelu ochrony środowiska w Rejonowym Zarządzie Infrastruktury w Olszty-

nie i instytucjach związanych z realizacją polityki ekologicznej szczebla podstawowego.

Zastosowanie wyszczególnionych wcześniej metod badawczych pozwoliło na opracowanie założeń wyjściowych rozprawy, umożliwiło właściwe rozpoznanie przedmiotu badań oraz ukierunkowanie działalności twórczej a także wprowadziło niezbędny „rygor naukowy” w procesie działalności poznawczej. Zapewniło także możliwość wykorzystania odpowiednich sposobów i przyjęcie właściwej kolejności rozwiązywania takich kwestii, jak: pozyskiwanie i uporządkowane gromadzenie materiału badawczego, naukowe opracowanie uzyskanych informacji, a także przetworzenie ich w twierdzenia i hipotezy, co w konsekwencji było podstawą do sformułowania odpowiednio uzasadnionych teorii naukowych.

5. Założenia i ograniczenia

Dla przyjętego w rozprawie zakresu badań, założenia ograniczające są równie ważne, jak założenia sprzyjające uściśleniu problemu naukowego. Przyjęto zatem ograniczenie, że praca będzie dotyczyła przede wszystkim Systemu Zarządzania Środowiskowego Sił Zbrojnych RP, nie pretendując do rozstrzygnięcia tych zagadnień w odniesieniu do systemu zarządzania środowiskowego państwa.

Charakterystykę porównawczą systemów zarządzania środowiskowego w innych armiach ograniczono do wybranych krajów (Niemcy, Dania i Rosja), najbardziej zbliżonych do polskich warunków, zwłaszcza geograficzno-demograficznych. Państwa te posiadają znaczące doświadczenia w zakresie ochrony środowiska oraz rozwinięte systemy zarządzania środowiskowego. Analizując systemy tych państw przedstawiono najistotniejsze reguły ich funkcjonowania, ukazując różne aspekty i problemy z tym związane. Zamysłem autora nie była bowiem szczegółowa analiza porównawcza poszczególnych narodowych systemów ochrony środowiska, ale skoncentrowanie się na takich rozwiązaniach lub ujęciach problemów, które mogą być najbardziej przydatne w procesie modyfikowania Systemu Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych RP.

6. Analiza literatury przedmiotu

Problematyka Systemu Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych RP poruszana jest w niewielu opracowaniach naukowych i pojedynczych artykułach, publikowanych w periodykach wojskowych. Nie znajduje ona także właściwego odzwierciedlenia w dokumentach normatywnych.

Wykorzystaną do celów badawczych literaturę przedmiotu można ogólnie podzielić na:

- opracowania naukowe i publikacje;
- dokumenty normatywne i pomocnicze;
- materiały archiwalne.

Opracowania naukowe i publikacje stanowią szczególnie istotną grupę literatury przedmiotu. Ważną rolę odgrywa wśród nich wydana przez Departament Rozwoju i Wdrożeń MON w 1998 r. pozycja pt. *Ekologiczne aspekty funkcjonowania Sił Zbrojnych*, opracowana na podstawie materiałów pokonferencyjnych. Pewien dorobek w zakresie problematyki dotyczącej ochrony środowiska w siłach zbrojnych wnosi praca doktorska D. Brązkiewicza pt.: *Ochrona środowiska naturalnego w ośrodkach szkolenia poligonowego*, wykonana pod kierunkiem prof. dr. hab. J. Skrzypa.

Spośród publikacji książkowych niezwykle przydatne okazały się dwie pozycje: *Organizacja zarządzania środowiskiem w Polsce* opracowana przez M. Borkowską, A. Cieśluk i B. Poskrobko, wycinkowo przedstawiająca niektóre elementy systemu zarządzania środowiskiem w Polsce oraz *Zarządzanie środowiskiem* B. Poskrobko, w której formułując uogólnione wnioski dotyczące organizacji zarządzania środowiskiem, autor rozważał najbardziej przydatne rozwiązania, które mogłyby być zastosowane w warunkach polskich. Istotną pozycją, pomocną w zrozumieniu wymogów i funkcji współczesnych systemów zarządzania środowiskowego, była praca zbiorowa pod redakcją A. Kowalkowskiego i Z. Janczy *Wdrażanie Systemu Zarządzenia Środowiskowego w regionie*. Problematykę dotyczącą ochrony środowiska, szczególnie na obszarach poligonów i placów ćwiczeń, dość szeroko porusza szereg pozycji opracowanych w ramach pracy naukowo-badawczej pk. EKO-POL, wykonanej przez Katedrę Geografii Wojennej AON w latach 1997-1999, w tym zwłaszcza: *Zasady opracowywania planów ochrony środowiska i przestrzennego użytkowania poligonów*

wojskowych oraz *Metodyka opracowania planu ochrony środowiska i przestrzennego użytkowania poligonu wojskowego*.

Na szczególną uwagę zasługują także publikacje zamieszczane w fachowych periodykach wojskowych, takich, jak: *Myśl Wojskowa*, *Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej* bądź *Wojskowy Przegląd Zagraniczny*. Autorzy artykułów (M. Krauze, J. Skrzyp, Z. Lach i M. Wiatr) podejmują w nich szczegółowe, niekiedy specyficzne, aspekty problematyki związanej bezpośrednio lub pośrednio z rolą i miejscem ochrony środowiska w systemie obronnym państwa.

Do literatury przedmiotu, jaką stanowią dokumenty normatywne i pomocnicze¹ traktujące o ochronie środowiska, należą min. następujące pozycje:

- *Ustawa - Prawo ochrony środowiska* (Dz. U. 2001.62.627);
- *Ustawa - O ochronie przyrody* (Dz. U. 2001.99.1079);
- *Decyzja nr 30/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 22 lutego 2001 r.*;
- *Zarządzenie nr 57/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 23 grudnia 2003 r.*;
- *Polityka ekologiczna państwa*; URM, Warszawa 1991 (dokument rządowy, powielony);
- *Podręcznik szkoleniowy dla kadry dowódczej WP*; Warszawa 1999; MON, EMTC – *Poland, Ochrona Środowiska*.

Istotne znaczenie dla badania całości problematyki normatywnej w zakresie ochrony środowiska ma pozycja R. Paczuskiego *Prawo ochrony środowiska*, aczkolwiek pozycja ta uległa dość znacznej dezaktualizacji ze względu na szybkie zmiany przepisów. Inną pozycją wskazującą na procedury dokonywania ocen, oddziaływania na środowisko w toku zagospodarowania terenu, w tym również na styku międzypaństwowym, jest opracowanie zbiorowe Federalnego Urzędu Środowiska (RFN) *Transgraniczne oceny oddziaływania na środowisko (Polska-Niemcy)*².

Te i inne pozycje literatury normatywno-prawnej umożliwiły zgromadzenie podstawowej wiedzy dotyczącej struktury organizacyjnej, zakresu kompetencyjnego

¹ Wykaz głównych dokumentów normatywnych zawarto w załączniku do niniejszej pracy, str. 191.

² Opracowanie powstałe w ramach TRANSFORM, programu Rządu Federalnego Niemiec dla Europy Wschodniej

oraz bieżących uregulowań dyrektywnych określających zasady funkcjonowania Systemu Zarządzania Środowiskowego w Polsce i w Siłach Zbrojnych RP. Istotne znaczenie dla precyzowania i rozumienia wielu pojęć z dziedziny ochrony środowiska miała również pozycja *Kompendium wiedzy o ekologii*³.

Trzecią grupę literatury przedmiotu stanowiły materiały archiwalne, na które składają się m.in. sprawozdania, meldunki i notatki służbowe. Ich zawartość merytoryczna umożliwiła autorowi⁴ poznanie wielu dotąd niepublikowanych faktów, natomiast analiza tych dokumentów doprowadziła do sformułowania wniosków istotnych dla procesu tworzenia zmodyfikowanej koncepcji Systemu Zarządzania Środowiskowego w SZ RP.

7. Teren i organizacja badań

Zdefiniowanie i opisanie zadań, zakresów odpowiedzialności, kompetencji oraz procedur zarządzania środowiskowego wymagało przeprowadzenia dokładnego rozpoznania oraz wykonania wielu badań istniejącego systemu. Przedstawione czynności zrealizowane zostały w takich instytucjach, jak:

- Ministerstwo Środowiska RP;
- Szefostwo Wojsk Chemicznych Wojsk Lądowych;
- Wojskowy Instytut Chemii i Radiometrii;
- Oddział Ochrony Środowiska i Wojskowych Nieruchomości Zabytkowych Departamentu Infrastruktury MON;
- Wydział Ochrony Środowiska Urzędu Wojewódzkiego – Olsztyn;
- Rejonowy Zarząd Infrastruktury – Olsztyn;
- Sztab i jednostki wojskowe 16 PDZ – Elbląg;
- Sztab Pomorskiego Okręgu Wojskowego.

Proces badawczy zapoczątkowany został analizą dokumentów, które wyszczególnione zostały w podrozdziale I.6. Kolejnym etapem było skonstruowanie narzędzia badawczego (kwestionariusza ankietowego). Przeprowadzone w jego oparciu badania obejmowały personel ochrony środowiska na dwóch poziomach obecnego systemu:

³ J.Strzałko i inni, *Kompendium wiedzy o ekologii*, PWN, Warszawa-Poznań 1999 r.

⁴ W 2001 roku autor nadzorował prace komisji SG WP zajmującej się weryfikacją klauzul dokumentów oddanych do archiwum w latach 1950-2000

- poziom dowództw rodzaju sił zbrojnych i poziom rejonowy (19 osób);
- poziom podstawowy (15 osób).

Tematyka kwestionariuszy dotyczyła stopnia realizacji zadań proekologicznych przez określone instytucje i organy systemu.

Ponadto, przeprowadzone zostały badania dotyczące szkolenia programowego (szkolenia ogniowego i taktycznego) pododdziałów w obiektach szkoleniowych 9 BK Panc (Braniewo) oraz na poligonach (Orzysz i Drawsko Pomorskie). Do prowadzonych analiz wykorzystano także meldunki dotyczące rekultywacji poligonów Czerwony Bór i Okonek.

II. SYSTEM ZARZĄDZANIA ŚRODOWISKOWEGO W POLSCE I JEGO WPŁYW NA FUNKCJONOWANIE BRANŻOWYCH ORGANÓW OCHRONY ŚRODOWISKA – DIAGNOZA I OCENA

1. Uwarunkowania międzynarodowe ochrony środowiska w Polsce

W czasach nowożytnych liczba nowych elementów i efektów postępu technicznego związanych z rozwojem przemysłu stała się tak wielka, że w skutkach doprowadziła do powstania cywilizacji nowej jakości wraz z różnorodnymi czynnikami zaburzającymi harmonię między człowiekiem a przyrodą. Nierozważne gospodarowanie zasobami przyrody i wprowadzanie do niej ogromnej ilości zanieczyszczeń spowodowało degradację środowiska, co na znacznych obszarach przybrało rozmiar klęski ekologicznej. Wobec tego, nie można się dziwić, że problemy ochrony środowiska musiały znaleźć się w centrum zainteresowania najwyższego światowego forum – Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych.

W toku dyskusji, na XXIII sesji Zgromadzenia Ogólnego, podjęto problem pojawiającego się kryzysu o zasięgu ogólnoswiatowym – kryzysu dotyczącego stosunku człowieka do środowiska.

W § 2 i 3 rezolucji nr 2398, uchwalonej na tejże sesji Zgromadzenia Ogólnego, zobowiązano Sekretarza Generalnego do przygotowania specjalnego raportu, którego celem byłoby zwrócenie uwagi państwom członkowskim i opinii społecznej na problemy środowiska.

Podjęta 3 grudnia 1968 roku rezolucja zapoczątkowała proces planowego, zorganizowanego działania na rzecz przywrócenia równowagi w układzie „człowiek-przyroda”. Kolejne, następujące po sobie przedsięwzięcia, będące już wyrazem realizacji celów i zadań polityki ochrony środowiska, doprowadziły do uchwalenia wielu dokumentów, mających na celu ochronę szeroko rozumianej przyrody przed degradacją.

Do głównych ogólnoswiatowych przedsięwzięć ochrony środowiska w ujęciu chronologicznym, należą:

- 1) XII 1968 r. – XXIII sesja Zgromadzenia Ogólnego NZ (ochrona środowiska);
- 2) VI 1972 r. – Konferencja ONZ w Sztokholmie (człowiek i jego środowisko);
- 3) VI 1992 r. – Konferencja ONZ w Rio de Janeiro, tzw. „Szczyt Ziemi”;
- 4) III 1982 r. – Międzynarodowa Konferencja w Bazylei (kontrola odpadów niebezpiecznych);
- 5) XII 1997 r. – Międzynarodowa Konferencja w Kioto (o zmianach klimatu – efekt cieplarniany).

Podstawowym narzędziem ochrony środowiska w skali globalnej jest prawo międzynarodowe. Obejmuje ono nie tylko normy mające na celu swoistego rodzaju „reglamentację” wprowadzanych do środowiska zanieczyszczeń, ale również przepisy, których celem jest zapobieżenie, zmniejszenie lub przeciwdziałanie jego zagrożeniom. Na szczeblu regionalnym istotna działalność w zakresie ochrony środowiska realizowana jest w ramach Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE).

Zgodnie z istotą procesu KBWE, współpraca ekologiczna to nie tylko eliminowanie zagrożeń i szkód powstających w poszczególnych państwach, ale przede wszystkim harmonijne kształtowanie współpracy, zgodnie z interesami tych państw oraz stworzenie systemu koordynacji działań w zakresie ochrony środowiska.

Polska – kraj należący do ekosystemu Morza Bałtyckiego – realizując uchwały KBWE w dziedzinie ochrony środowiska, zmierza w dwóch kierunkach: pierwszy to restrukturyzacja przemysłu (zamykanie zakładów uciążliwych dla środowiska), natomiast drugi kierunek to zwiększenie nakładów inwestycyjnych na ochronę środowiska w przemyśle i w gospodarce komunalnej. Aktywność Polski w dziedzinie ochrony środowiska realizowana jest we współpracy z państwami nadbałtyckimi. Na dobrym poziomie funkcjonuje współpraca wielostronna na forum Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ. Polska jest sygnatariuszem wielu umów i porozumień międzynarodowych, bezpośrednio wiążących się z globalnymi problemami ekologicznymi.

1.1. Standardy międzynarodowe w dziedzinie ochrony środowiska

Polityka ekologiczna jest jednym z elementów systemu ochrony środowiska przyrodniczego. Skuteczną realizację zasad polityki ekologicznej umożliwia odpowiednio dobrany system instrumentów ekologicznych, stymulujący działania ochronne instytucji państwowych, w tym również sił zbrojnych. Zaliczamy do nich instrumenty prawne, administracyjne, ekonomiczne, system kontroli i monitoringu oraz badania naukowe.

W państwach Unii Europejskiej, a także tych, które jednocześnie należą do NATO, rozróżnia się trzy typy narzędzi polityki środowiskowej⁵:

- 1) **narzędzia regulacyjne** – czyli środki instytucjonalne, których celem jest bezpośredni wpływ na postawę podmiotów zanieczyszczających środowisko poprzez uregulowania procesów produkcyjnych czy użytych produktów, przez zaniechanie lub ograniczenie emisji w określonym czasie i miejscu. Cele te można osiągnąć za pomocą licencji, ustanowionych standardów, zakazów lokalizacyjnych, itd. Zanieczyszczający ma obowiązek stosowania się do określonych prawnie wymogów, w przeciwnym razie musi liczyć się z karami orzekałymi przez sąd lub administrację;
- 2) **narzędzia ekonomiczne** – wpływające na szacunki korzyści i kosztów działań alternatywnych dostępnych dla podmiotów ekonomicznych, ale prowadzące w efekcie ich stosowania do sytuacji bardziej pożądanej z punktu widzenia środowiska. Narzędzia ekonomiczne umożliwiają podmiotom wybór najbardziej korzystnej, z ich punktu widzenia reakcji na określone bodźce;
- 3) **narzędzia pośrednie** – polegające na włączeniu świadomości odpowiedzialności środowiskowej do konkretnego procesu decyzyjnego poprzez stosowanie presji lub perswazji w sposób pośredni lub bezpośredni (np.: negocjacje, umowy czy porozumienia między przemysłem, a rządami w dziedzinie ochrony środowiska). Narzędzia te charakteryzuje duża elastyczność.

⁵ S. Klima, *Zarządzanie ochroną środowiska w Unii Europejskiej*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości w Krakowie, Kraków 1999, str. 31

W zależności od sposobu określania i egzekwowania polityki ochrony środowiska instrumenty jej oddziaływania dzieli się na instrumenty oddziaływania bezpośredniego i pośredniego.

Instrumenty bezpośrednie⁶ przybierają formę regulacji administracyjno-prawnych opartych głównie na standardach technologicznych, co oznacza, że sformułowane są w postaci nakazów i zakazów, które mogą być zróżnicowane regionalnie i/lub podmiotowo. Są one ujęte w obowiązujących ustawach, przepisach i rozporządzeniach, z których wynikają odpowiednie sankcje wprowadzane w życie w przypadku naruszania ustalonych zasad postępowania. W praktyce występują najczęściej jako normy i standardy dotyczące nieprzekraczalnych poziomów emisji i imisji zanieczyszczeń do środowiska, a także pozwolenia prawno-administracyjne (licencje), oceny wpływu inwestycji na środowisko, oceny ryzyka ekologicznego, instrumenty ekologiczne planowania przestrzennego, jak również jako obowiązek udostępnienia informacji o zagrożeniu.

Regulacje administracyjno-prawne reprezentują zatem, podejście nakazowo-kontrolne polegające na ogłaszaniu i narzucaniu praw i regulacji dotyczących ustalonych obiektów, standardów i technologii, do których zanieczyszczający muszą się dostosować. W ramach tych praw, konkretne reguły postępowania narzucane są głównie w formie standardów.

Wyróżnia się cztery kategorie standardów⁷:

- 1) **standardy jakości środowiska** – charakteryzują pożądany stan otoczenia, stanowiąc w istocie cele ekologiczne (np. maksymalne stężenie dwutlenku siarki w atmosferze),
- 2) **standardy emisji i ścieków** – są to maksymalne dozwolone ilości wprowadzanych do środowiska zanieczyszczeń (np. maksymalna emisja dwutlenku siarki przez dany zakład produkcyjny),
- 3) **standardy techniczne** – określają typ procesu produkcji lub aparatury redukującej emisje, który zanieczyszczający zakład musi zainstalować,

⁶ Tamże

⁷ Tamże

- 4) **standardy produktowe** – określają cechy potencjalnie zanieczyszczających produktów, takich, jak: detergenty, nawozy sztuczne czy spaliny.

Standardy ochrony środowiska obejmują nie tylko normy mające na celu regulację zanieczyszczeń i innych szkodliwych działań wobec środowiska, lecz także wszelkie przepisy, których celem jest zapobieganie, zmniejszanie lub przeciwdziałanie zagrożeniom dla środowiska. Inaczej mówiąc, jest to ogół norm i przepisów prawa międzynarodowego oraz utworzonych przez nie instytucji i systemów, które swoją działalność ukierunkowują na ochronę środowiska.

Instrumenty pośrednie⁸ – nazywane również cenowymi, najczęściej mają charakter czysto ekonomiczny i funkcjonują prawidłowo jedynie w gospodarce rynkowej, pełniąc powszechnie funkcję fiskalną.

Do instrumentów pośrednio, a więc pobudzająco i stymulująco oddziałujących na podmioty gospodarcze należą:

- opłaty;
- bodźce finansowe egzekucji prawa;
- zbywalne prawa emisji;
- dotacje i subwencje budżetowe;
- celowe fundusze ekologiczne;
- fundacje ekologiczne;
- ubezpieczenia ekologiczne.

Przez 30 lat w prawie pierwotnym UE brakowało wyraźnych postanowień dotyczących ochrony środowiska. Taką podstawę traktatową ochrona środowiska zyskała dopiero 17 lutego 1986 r. w *Jednolitym Akcie Europejskim (JAE)*⁹, który jako nowelizacja *Traktatu Rzymskiego* wprowadził rozdział „Środowisko naturalne”. Postanowienia tego aktu zostały następnie wzmocnione i przemodelowane w *Traktacie o Unii Europejskiej z Maastricht – Konstytucja Unii*, z 7 lutego 1992 r., w którym stwierdzono, że zrównoważony rozwój jest zasadą Unii Europejskiej i jednym z podstawowych zadań, którego realizacja wymaga wprowadzenia polityki ochrony środowiska.

⁸ Tamże

⁹ A. Przyborowska – Klimczak, E. Skrzydło-Tefelska, *Dokumenty Wspólnot Europejskich*, Lublin 1994, str. 25

W wyniku działań wspólnoty powstało około 90 dyrektyw i rozporządzeń oraz innych podstawowych decyzji i przepisów o charakterze ekologicznym. Ponadto, zharmonizowano z wymogami ochrony środowiska dalszych 110 dyrektyw. Obecnie istnieje już wykształcony system polityki ekologicznej Unii Europejskiej obejmujący cztery elementy¹⁰:

- 1) **narodową politykę ekologiczną poszczególnych krajów,**
- 2) **prawo pierwotne Unii Europejskiej,**
- 3) **dyrektywy Unii Europejskiej obowiązujące poszczególne kraje członkowskie,**
- 4) **umowy międzynarodowe w dziedzinie ochrony środowiska.**

Osiągnięcie wymiernych efektów odbywa się drogą stosowania norm i przepisów technicznych służących poprawie jakości środowiska. Normy zawierają ustalenia, które wdrażane są do powszechnego stosowania. Obowiązują one najczęściej wszystkim zainteresowanym: producentów, dystrybutorów i użytkowników. Ich cechą jest funkcja jednoznaczności wymagań, umożliwiająca i zapewniająca jednolitą interpretację pojęć, nazw, symboli i znaków. Obowiązujące aktualnie standardy międzynarodowe odnoszące się do ochrony środowiska w postaci norm, ustanawiane są w trybie określonej procedury normalizacyjnej przez powszechnie uznawaną międzynarodową instytucję normalizacyjną (np. **ISO International Standard Organization**)¹¹, europejską (**CEN – Comite Europeen de Normalisation**) lub instytucje krajowe (np. w RFN – **DIN Deutsches Institut Für Normung**). Normy ISO i EN, określające wymagania bezpieczeństwa odnoszące się do ochrony środowiska oraz do ochrony zdrowia lub życia (ludzi albo zwierząt), stają się normami powszechnie obowiązującymi z mocy aktów normatywnych UE, regulujących określoną dziedzinę ochrony środowiska, w postaci odesłań do konkretnych wymagań określonych normą ISO lub EN. Średnie, unijne normy dotyczące ochrony środowiska przedstawione są najczęściej w dyrektywach i określają graniczne wielkości wprowadzenia do środowiska różnego rodzaju zanieczyszczeń.

¹⁰ J. Ciechanowicz – McLean *Prawo ochrony środowiska*, Wyd. Prawnicze LexisNexis, W-wa 2001, str. 73

¹¹ System Zarządzania Środowiskowego według norm ISO serii 14 000

Polityka ekologiczna Unii Europejskiej obejmuje wszystkie komponenty środowiska, ale wykazuje duże zróżnicowanie przestrzenne, wynikające z niejednorodnych standardów jakości środowiska realizowanych w poszczególnych państwach.

Szczególnie wysoki standard ochrony środowiska osiągnęły Dania i Niemcy, natomiast dla Francji i Wielkiej Brytanii ochrona środowiska jest w pierwszym rzędzie problemem technicznym.

Wysokie normy ekologiczne ustanowione w Grecji, Hiszpanii i Portugalii okazały się poważnym hamulcem rozwoju w procesie dostosowania do poziomu gospodarczego pozostałych państw członkowskich. Najbardziej konsekwentne podstawy ekologiczne ukształtowały się w państwach skandynawskich, które znalazły odzwierciedlenie w realizacji koncepcji rozwoju zrównoważonego.

1.2. Międzynarodowe zobowiązania Polski w dziedzinie ochrony środowiska

Zmiany polityczno-społeczne na arenie europejskiej, szczególnie w krajach byłego obozu socjalistycznego, stały się argumentem do intensywniejszego rozwoju współpracy państw w dziedzinie ochrony środowiska. Na arenie międzynarodowej powstał szereg, różnorodnej rangi, dokumentów w dziedzinie ochrony środowiska. Polska, z racji przynależności do różnych struktur globalnych i regionalnych, zobligowana jest do wypełniania zobowiązań, których jest sygnatariuszem. Występuje ona jako strona ponad 50 konwencji i protokołów w dziedzinie ochrony środowiska.

Międzynarodowe zobowiązania Polski w zakresie ochrony środowiska i ich pełna implementacja związana będzie z dużymi konsekwencjami ekonomicznymi.

Do stosowania przez Polskę prawa międzynarodowego, jako jednego ze środków ochrony środowiska i zapewnienia tzw. bezpieczeństwa ekologicznego, obligują ją m.in. postanowienia *Aktu Końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE)*¹². Kolejne zobowiązania podejmowane są z racji naszego wstąpienia do Unii Europejskiej.

¹² A. Przyborowska-Klimczak, E. Skrzydło-Tefelska, *Dokumenty wspólnot europejskich*, Lublin 1994, str. 25.

Unia Europejska należy do tych organizacji międzynarodowych, w których problematyka ekologiczna stanowi nie tylko ważny komponent polityki ogólnej, ale jest traktowana – zgodnie z ustaleniami Konferencji ONZ w Rio de Janeiro w 1992 r. tzw. „Szczytu Ziemi” – jako kryterium oceny innych przedsięwzięć ekonomicznych i społecznych. Dodatkowo jej znaczenie wynika z faktu akceptacji ekorozwoju (trwałego i ekologicznie zrównoważonego rozwoju) jako oficjalnej strategii rozwoju państw tworzących Unię Europejską.

Proces dostosowania Polski do rozwiązań Unii Europejskiej w sferze ochrony środowiska koncentrował się dotychczas na podejmowaniu prób ujednoczenia polskich przepisów prawnych. Ze względu na to, że prawo i polityka ochrony środowiska należy w Unii Europejskiej do najbardziej dynamicznie rozwijających się obszarów działania (obszarów jednolitej polityki zgodnie z zapisami Traktatu Rzymskiego), proces dostosowania polskiego prawa, regulacji i standardów okazuje się procesem dość złożonym.

Harmonizacja polskiego prawa i standardów środowiskowych z ich odpowiednikami wspólnotowymi przebiega równolegle do unifikacji takich standardów i regulacji w obrębie samej Wspólnoty, co zwykle prowadzi do wdrażania bardziej ekologicznie „przyjaznych” standardów technologicznych, produktowych, emisyjnych. Traktat o Stowarzyszeniu silnie akcentuje potrzebę unifikacji polskich standardów jakości środowiska z unijnymi.

Punktem odniesienia harmonizacji polskiego prawa i regulacji ekologicznych z rozwiązaniami wspólnotowymi są, przede wszystkim te ustalenia, które mają charakter transnarodowy lub obligatoryjny w kontekście wymagań Traktatu o Stowarzyszeniu i pełnego członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Są to głównie rozliczne normy i dyrektywy Unii, dotyczące poziomu emisji podstawowych rodzajów zanieczyszczeń, ekologicznych parametrów technologii wytwarzania lub parametrów jakości poszczególnych komponentów środowiska przyrodniczego i dóbr, których konsumpcja ma wpływ na zdrowie i życie człowieka.

Występujące obecnie w Polsce ww. obszary zainteresowania, wymagające największych nakładów dostosowawczych, to:

- standardy emisji dla SO₂, pyłów zawieszonych, NO_x i ołowiu;

- standardy dotyczące zanieczyszczeń emitowanych przez źródła ruchome (pojazdy);
- dostosowanie, zgodnie z wymogami Dyrektywy UE, instalacji do przerobu lub utylizacji odpadów komunalnych;
- redukcja zanieczyszczeń wód powierzchniowych przez nawozy mineralne i pestycydy;
- gospodarka opakowaniami;
- gospodarka odpadami przemysłowymi;
- użytkowanie i składowanie odpadów niebezpiecznych i toksycznych;
- ograniczenia natężenia hałasu.

Każdy z powyższych obszarów charakteryzują szczegółowe parametry, których wyegzekwowanie pozwoli na pełną harmonizację polskiego prawa i standardów ekologicznych, a tym samym na wywiązanie się z umów międzynarodowych.

Zawarte porozumienia, uwagi oraz treści różnego rodzaju dyrektyw zobowiązują Polskę do:

- ograniczenia o około 70 % (w stosunku do roku 1988) emisji pyłów, o 66 % (w stosunku do 1980 r.), emisji SO₂ oraz o około 30 % (w stosunku do roku 1987) emisji tlenków azotu - NO_x;
- w istotnym stopniu ograniczenia emisji toksycznych substancji z grupy metali ciężkich (takich, jak: rtęć, ołów i kadm) i z grupy trwałych zanieczyszczeń organicznych (takich, jak: benzo(a)piren i dioksyny);
- całkowitego wyeliminowania z użycia do 2005 r. etylizowanej benzyny;
- zrealizowania zobowiązań protokołu z Kioto, dotyczących niedopuszczenia do przekroczenia 94 % poziomu emisji gazów cieplarnianych z 1988r. w latach 2008-2012;
- całkowitego zlikwidowania zrzutu ścieków nieoczyszczalnych;
- zmniejszenia w stosunku do roku 1990 ładunku zanieczyszczeń odprowadzanych do wód powierzchniowych o 50 % z przemysłu i o 30 % z gospodarki komunalnej;

- zmniejszenia materiałochłonności, wodochłonności i odpadowości produkcji przemysłowej o 50 % w stosunku do stanu z 1990 r. oraz dwukrotne zwiększenie udziału odzyskiwanych i ponownie wykorzystywanych odpadów przemysłowych do odpadów wytwarzanych;
- wdrożenia innych regulacji.

Przedstawiona enumeracja podstawowych zobowiązań w sferze ochrony środowiska zwraca uwagę na olbrzymi zakres prac legislacyjnych, które muszą być podjęte i wykonane w najbliższym czasie a większość z nich przed wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej.

2. Zarządzanie środowiskowe w Polsce

2.1. Uwarunkowania prawne ochrony i kształtowania środowiska w Polsce

Szeroko idący rozwój nowych technologii, a co za tym idzie, postęp w obszarze techniki, na początku dwudziestego stulecia sprawił, iż środowisko naturalne straciło w ogromnym tempie zdolność do ponoszenia przez nie ogromnych obciążeń technologicznych. Doprowadziło to do dewastacji środowiska naturalnego na dużą skalę.

Trudno więc się dziwić, że problemy środowiska znalazły się w centrum zainteresowania najwyższego światowego forum narodów, jakim była XXIII sesja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych.

Kolejna konferencja ONZ, przeprowadzona w czerwcu 1972 r. w Sztokholmie, powyższy problem podniosła do rangi podstawowej funkcji państwa. Na konferencji tej pojawił się nowy termin: *polityka ochrony środowiska*¹³. Wydany z inicjatywy Programu Ochrony Środowiska Narodów Zjednoczonych periodyk pod nazwą „*Polityka i prawo ochrony środowiska*” (*Environmental policy and law*), stał się źródłem do opracowania i ustanowienia w poszczególnych państwach zasad i norm regulujących problemy ochrony środowiska.

W Polsce ochrona środowiska jest przedmiotem przepisów prawa publicznego i prywatnego, jednak dominują te pierwsze. Wynika to z rangi i zasięgu przedmiotu ochrony środowiska. Problematykę tę można podzielić na trzy kategorie: na proble-

¹³ R. Paczuski, *Prawo ochrony środowiska*, Oficyna wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2000, str. 73

matykę lokalną, regionalną i globalną. Problematyka lokalna i regionalna, która obejmuje ziemię, wody, przyrodę żywą i nieożywioną urzeczywistniana jest przez państwa i ich ustawodawstwa wewnętrzne należące do prawa administracyjnego.

Prawo, będące zasadniczym instrumentem polityki państwa i zarazem środkiem ochrony indywidualnej lub społecznej podmiotowych praw jego obywateli, spełnia w dziedzinie ochrony środowiska szereg funkcji, a mianowicie¹⁴:

- organizacyjną;
- reglamentacyjno-ochronną;
- ochrony praw podmiotowych;
- stymulatora działalności gospodarczej;
- wdrażanie postępu technicznego;
- represyjną;
- ochrony walorów środowiska o znaczeniu ponadpaństwowym.

Ochrona prawna środowiska posiada również wieloaspektowy charakter.

W najbardziej zwięzłym ujęciu, możemy wyróżnić trzy podstawowe aspekty tej ochrony:

- 1) gospodarczy;
- 2) sanitarny;
- 3) zachowawczy.

Występowanie tych trzech aspektów dostrzegane jest aktualnie również w systemie prawnym ochrony środowiska obowiązującym w Polsce.

2.1.1. Aspekt gospodarczy ochrony prawnej środowiska

Stan środowiska przyrodniczego stanowi fundament rozwoju gospodarczego. Dlatego, im wyższe jest tempo rozwoju gospodarczego, tym bardziej intensywne będą zmiany w środowisku naturalnym. Największe zasoby przyrodnicze przetwarzane są w różnych procesach gospodarczych.

Zatem środowisko przyrodnicze¹⁵:

¹⁴ J. Ciechanowicz – McLean, *Międzynarodowe prawo ochrony środowiska*, Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis, Warszawa 2001, str. 67

¹⁵ Tamże, str. 177

- 1) umożliwia zlokalizowanie i rozwijanie działalności gospodarczej lub społeczno-gospodarczej na określonym obszarze;
- 2) jest źródłem surowców;
- 3) jest „odbiorcą” odpadów;
- 4) posiada zasoby, które są bezpośrednimi dobrami konsumpcyjnymi.

Zbyt duża ingerencja gospodarki w procesy przyrodnicze bez uwzględniania możliwości środowiska do ponoszenia obciążeń technogennych wywołuje niepożądane zmiany, które prowadzą do destrukcji lub dewastacji ekosystemów. Dlatego też, we współczesnym świecie, racjonalne gospodarowanie zasobami środowiska przyrodniczego stanowi jeden z ważniejszych problemów cywilizacji. Dzisiaj jest już oczywiste, że przestrzeń w której żyjemy i zasoby naturalne, które eksploatujemy, są jednak ograniczone i w zastraszającym tempie pomniejszają się.

W nauce ekonomiki ochrony środowiska – jako kryterium racjonalnego gospodarowania zasobami z punktu widzenia ekologicznego (dla utrzymania równowagi ekologicznej) – wprowadzono dwa podstawowe pojęcia: *pojemność środowiska i potencjał środowiska*¹⁶.

Pojemność środowiska to inaczej jego zdolność do ponoszenia obciążeń antropogennych np. z racji składowania odpadów, zrzutu ścieków, emisji szkodliwych pyłów, gazów. Prowadzone badania tych zjawisk pozwalają określić granicę rozwoju gospodarczego, aby nie dopuścić do nieodwracalnych zmian ekologicznych. Celem tych badań jest określenie dopuszczalnych zmian w środowisku, aby na tej podstawie zapewnić pożądaną jego pojemność.

Ze względu na zdolność ponoszenia przez środowisko obciążeń antropogennych można wyróżnić trzy poziomy tych obciążeń¹⁷:

- 1) obciążenie dopuszczalne – nie przekraczające pojemności środowiska;
- 2) obciążenie degradujące – powodujące zaburzenie w równowadze ekologicznej i powstawanie obszarów ekologicznie zagrożonych;
- 3) obciążenie letalne – prowadzące do dewastacji środowiska. Obszar dotknięty tą dewastacją nazywa się obszarem katastrofy ekologicznej.

¹⁶ Tamże, str. 183

¹⁷ Tamże, str. 190

Ustalone na terenie kraju rejony koncentracji największych i najbardziej uciążliwych źródeł naruszeń środowiska ściekami, pyłami i odpadami nazwano obszarami zagrożonymi. W wyniku przeprowadzonej analizy na terenie kraju wyodrębniono 27 obszarów ekologicznie zagrożonych.

Potencjał środowiska oznacza istniejący na danym obszarze zapas zasobów naturalnych o odpowiedniej strukturze i jakości oraz trwałości ukształtowanych warunków przyrodniczych, decydujących o sile samoreprodukcji ekosystemów i odporności środowiska na obciążenia antropogenne¹⁸. Ujmując inaczej jest to zdolność przyrody do zaspokajania oczekiwań społeczeństwa oraz możliwość redukcji przez ekosystemy obciążeń antropogennych. Ten wskaźnik wyceny związany jest z racjonalnym wykorzystaniem różnorodnych zasobów.

Bardzo ważną rolę w rozwiązywaniu problemów związanych z racjonalnym gospodarowaniem zasobami przyrodniczymi odgrywają instrumenty prawne. Określone prawem zasady reglamentacji stwarzają prawidła racjonalizacji wykorzystywania zasobów przyrodniczych, które nie pozwalają zejść poniżej ustalonego prawem lub na podstawie prawa poziomu, od którego liczy się już kolidująca z prawem niegospodarność¹⁹.

Omawiany powyżej aspekt gospodarczy ochrony środowiska odnajdujemy w normach prawnych zawartych w *Ustawie – Prawo ochrony środowiska (w Tytule I dział VII a także Tytule II Ochrona Zasobów Środowiska)* oraz w przepisach szczegółowych, do których odsyła *Ustawa – Prawo ochrony środowiska, (u.p.o.ś.)*, regulujących kompleksowo gospodarowanie zasobami poszczególnych komponentów środowiska, tak jak przepisy prawa wodnego, geologicznego czy też prawa górniczego, będące podstawą racjonalnego gospodarowania zasobami kopalin.

Racjonalne gospodarowanie zasobami przyrodniczymi stanowi integralną część ochrony środowiska. Wyrażone ono zostało w *Tytule I (u.p.o.ś) dział II*, gdzie przez *ochronę środowiska* – rozumie się podjęcie lub zaniechanie działań, umożliwiających zadawanie lub przywracanie równowagi przyrodniczej.

Ochrona ta polega w szczególności na:

¹⁸ R. Paczuski, *Prawo ochrony środowiska*, Oficyna wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2000, str. 190

- 1) racjonalnym kształtowaniu środowiska i gospodarowaniu zasobami środowiska zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju;
- 2) przeciwdziałaniu zanieczyszczeniom;
- 3) przywracaniu elementów przyrodniczych do stanu właściwego.

Do podstawowych kierunków działań racjonalnego gospodarowania zasobami należą:

- 1) eksploatacja zasobów zgodna z interesem społecznym i oparta na rachunku ekonomicznym, odpowiadająca założeniom *art. 72 i 73 (u.p.o.ś.)*;
- 2) zapewnienie priorytetu przedsięwzięciom zapewniającym oszczędne wykorzystanie zasobów. Jest to założenie kierowane do jednostek gospodarczych, inwestorów, projektantów zawarte w *Tytule II (u.p.o.ś.) Ochrony zasobów środowiska (dział I – art. 81-84)*;
- 3) dążenie do utrzymania optymalnego stanu środowiska, który to kierunek znajduje swoje odzwierciedlenie w *Tytule I (u.p.o.ś.) Przepisy ogólne w dziale II art. 11* (decyzja wydana z naruszeniem przepisów dotyczących ochrony środowiska jest nieważna) oraz w *dziale III art. 13*. Ponadto, *Tytuł III Przeciwdziałanie zanieczyszczeniu (u.p.o.ś.) art. 137 i 140* nakładają na użytkowników środowiska przestrzeganie wymagań dotyczących jego ochrony.

Racjonalne gospodarowanie zasobami przyrodniczymi jako podmiot regulacji prawnej, odnosi się do zasobów występujących we wszystkich elementach środowiska, które zgodnie z *Tytułem I Przepisy ogólne, w tym art. 3 ust. 39 (u.p.o.ś.)*, należy rozumieć jako ogół elementów przyrodniczych, w tym także przekształconych w wyniku działalności człowieka, a w szczególności powierzchnię ziemi, kopaliny, wody, powietrze, zwierzęta i rośliny, krajobraz oraz klimat.

Zgodnie z obowiązującym w Polsce porządkiem prawnym, dla każdego rodzaju zasobów, ustanowiony jest odrębny akt prawny oparty na zasadach ogólnych racjonalnego gospodarowania zasobami, a ich rodzaj określony jest w *Tytule III (u.p.o.ś.) w działach od I do IV oraz w działach VII, VIII i IX*, stanowiącymi normatywnie ujęcie podstawowych kierunków polityki ochrony środowiska RP.

Ustawa (p.o.ś.) określa również akty prawne, które zawierają szczegółowe zasady racjonowania zasobów przyrodniczych.

¹⁹ Tamże

Stan prawny (rys. 1) dotyczący poszczególnych elementów środowiska przyrodniczego jest bardzo zróżnicowany, nie tylko w odniesieniu do genezy poszczególnych aktów czy czasu ich uchwalenia i wydania, ale również w odniesieniu do konstrukcji prawnej instytucji, na którą bezpośrednio została scedowana rola działań reglamentacyjnych poszczególnymi rodzajami zasobów środowiska.

Jednym z najnowszych aktów prawnych w dziedzinie ochrony środowiska uchwalonych 27 kwietnia 2001 r. wraz z *Prawem ochrony środowiska* jest *Ustawa o odpadach*²⁰. Zgodnie z jej treścią wszyscy użytkownicy, którzy wytwarzają odpady i mają decyzje wydane na podstawie starych przepisów, muszą uzyskać nowe pozwolenie na ich wytwarzanie i gospodarowanie nie później niż do 30 czerwca 2004 r.

Istotnym czynnikiem racjonalnego gospodarowania zasobami środowiska przyrodniczego są *środki ekonomiczno-prawne*. W *Ustawie - Prawo ochrony środowiska* wyodrębniono w tym celu dział, którego zadaniem jest stworzenie prawno-materialnych podstaw organizacji i funkcjonowania mechanizmów ekonomicznych w dziedzinie ochrony środowiska. Jest nim *dział I w Tytule V (u.p.o.ś.) Środki finansowo-prawne*. Z treści wymienionego tytułu wynika, że za korzystanie ze środowiska i wprowadzanie w nim zmian pobierane są opłaty od jednostek organizacyjnych dokonujących tych czynności.

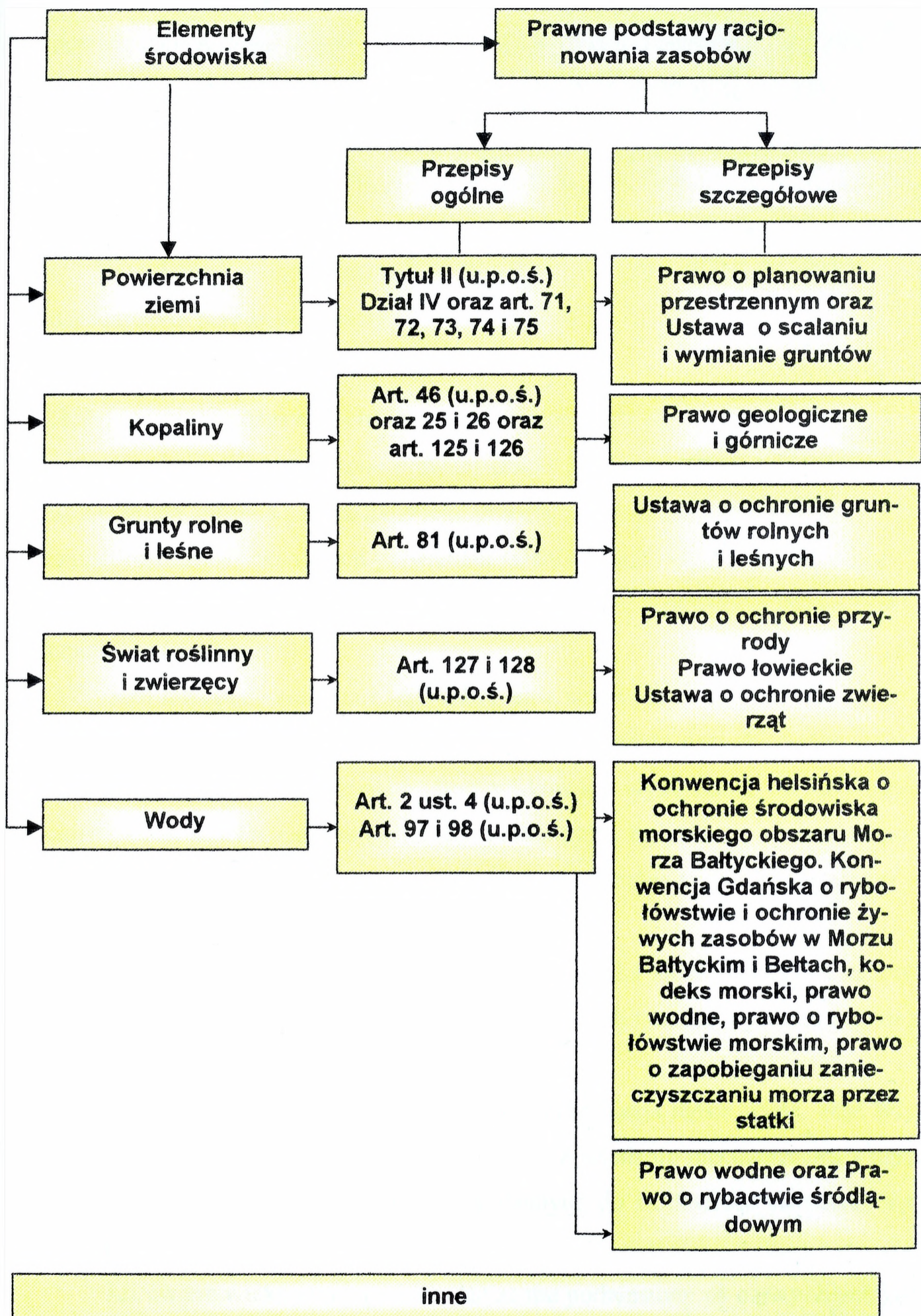
Zgodnie z *art. 273 u.p.o.ś.* opłata za korzystanie ze środowiska jest ponoszona za:

- 1) wprowadzanie gazów lub pyłów do powietrza;
- 2) wprowadzanie ścieków do wód lub do ziemi;
- 3) pobór wód;
- 4) składowanie odpadów.

Wysokość opłat za korzystanie ze środowiska ustala się zgodnie z treścią *art. 274 u.p.o.ś.* Środkiem ekonomiczno-prawnym ochrony środowiska są również kary pieniężne wymienione – zgodnie z *działem III u.p.o.ś. art. 298* – określone przez wojewódzkiego inspektora ochrony środowiska.

Spełniają one inną funkcję niż opłaty, są bowiem sankcją za naruszanie wymogów prawa ochrony środowiska. Ich przedmiotem są bezprawne działania w stosunku do

²⁰ Dz.U. nr 62, 2001.62. poz. 627 i 628

Rys. 1. Aspekt gospodarczy ochrony prawnej środowiska

Źródło: R. Paczuski, *Prawo ochrony środowiska*, Oficyna wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2000, str. 185 (aktualnione przez autora)

obowiązującego prawa ochrony środowiska. Kary pieniężne spełniać powinny funkcje o charakterze prewencyjnym w stosunku do podmiotów korzystających ze środowiska. Szczegółowe, do których odsyła ustawa, regulują kompleksowo gospodarowanie zasobami elementów środowiska, chroniąc je przed dewastacją ze strony wszystkich użytkowników.

Kompleksowe zestawienie przepisów ochrony prawnej środowiska w aspekcie gospodarczym przedstawia prezentowany wcześniej rys. 1.

2.1.2. Aspekt sanitarny ochrony prawnej środowiska

Aspekt sanitarny ochrony prawnej środowiska przyrodniczego ściśle związany jest z ochroną zdrowia i życia ludzkiego przed różnego rodzaju zagrożeniami. Analiza stanu zdrowotności cywilizacji potwierdza ścisły związek stanu zdrowia ludzkiego ze stanem środowiska naturalnego oraz stworzonego przez ludzkość środowiska antropogenicznego (sztucznego).

Stan ludzkiego zdrowia i jego zaburzenia uzależnione są od relacji między organizmem a środowiskiem zewnętrznym. Organizm ludzki posiada zdolność przystosowania się do różnych warunków środowiskowych wytwarzając np. siły odpornościowe, i tym samym zapewniając sobie bezkolizyjną egzystencję. Jednak odporność organizmu ludzkiego – tak jak wiele innych elementów przyrody ożywionej – ma swoje granice.

Wprowadzanie nowych związków do środowiska może wywołać niespotykane skutki w postaci trudno uleczalnych chorób, a tym samym może wywołać daleko idące zaburzenia procesów odpornościowych.

Takich niebezpiecznych wyzwań nasza cywilizacja niesie wiele. Stąd też, niezmiernie ważna jest dominująca rola medycyny w ustalaniu mechanizmów adaptacyjnych organizmu ludzkiego wobec wprowadzanych do środowiska substancji niebezpiecznych.

Już ćwierć wieku temu, problem ten został podniesiony na najwyższym forum – Zgromadzeniu Ogólnym Narodów Zjednoczonych. Opracowany w 1969 r. raport do-

tyczący środowiska stworzonego przez człowieka, odsłonił szereg istotnych problemów.

Wydawałoby się, że człowiek, jako istota myśląca i działająca w sposób racjonalny, kształtował będzie środowisko o standardach przyjaznych organizmowi ludzkiemu. Tymczasem, rzeczywisty obraz jest zupełnie inny, niż oczekiwania.

Zanieczyszczenie środowiska, zagrożenie hałasem, nierozwiązane problemy odpadów przemysłowych i konsumpcyjnych, niedostatek, a niekiedy także degradacja terenów zielonych oraz unoszący się nisko smog, stanowią problem wielu aglomeracji miejsko-przemysłowych. Taka sytuacja wynika z zaniedbań powstałych w przeszłości jak również z obecnie funkcjonujących modeli produkcji i konsumpcji. Wielce negatywną rolę odgrywają sposoby wytwarzania i zużywania energii oraz skutki działania transportu, niekorzystne dla środowiska i zdrowia ludzkiego.

Pierwsze próby regulacji prawnej ochrony sanitarnej środowiska podjęte zostały po I wojnie światowej. Jednym z pierwszych aktów prawnych drugiej Rzeczypospolitej był *Dekret z 8 lutego 1919 r. pt.: Państwowa zasadnicza ustawa sanitarna*, który powierzając państwowej służbie zdrowia nadzór nad całokształtem spraw zdrowotnych, do podstawowych jej obowiązków zaliczał pieczę „nad czystością powietrza, gleby i wody, nad zaopatrzeniem ludności w wodę zdatną do picia i potrzeb gospodarczych...”²¹.

W przyjętej ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. *Prawo ochrony środowiska* problematyka ochrony życia i zdrowia ludzkiego nie znalazła wyodrębnionego działu, a została ujęta w poszczególnych artykułach ustawy.

Ze względu na specyfikę przedmiotu, część postanowień zawarta jest w *dziale VII u.p.o.ś. Ochrona środowiska w zagospodarowaniu przestrzennym i przy realizacji inwestycji*. Istotne znaczenia mają tu postanowienia *art. 73 ust. 3*, które mówią, że „*W granicach administracyjnych miast oraz w obrębie zwartej zabudowy wsi jest zabroniona budowa zakładów stwarzających zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzi, a w szczególności zagrożenie wystąpienia poważnych awarii. Rozbudowa takich zakładów jest dopuszczalna pod warunkiem, że doprowadzi ona do ograniczenia zagrożenia dla zdrowia ludzi, w tym wystąpienia poważnych awarii.*”

²¹R. Paczuski *Prawo ochrony środowiska*. Oficyna wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2000, str. 366

Podany przykładowo artykuł ustawy w sposób jasny precyzuje stanowisko ustawodawcy wobec zagrożeń dla życia i zdrowia ludzkiego, jakie mogą się pojawić w związku z budową zakładów przemysłowych.

Szczegółowa regulacja prawna ochrony sanitarnej środowiska oparta jest w Tytule II u.p.o.ś. *Ochrona zasobów środowiska*.

W art. 86 u.p.o.ś. ust. 1 można przeczytać: „Minister Środowiska, mając na uwadze potrzeby ochrony zdrowia, może – w porozumieniu z ministrem zdrowia – ustalić i określić, w drodze rozporządzenia, szczególne wymagania dotyczące dopuszczalnych poziomów niektórych substancji w powietrzu, mogących powodować zagrożenie dla zdrowia ludzi. Podobnie w art. 90 ust. 3 „Minister Środowiska – w porozumieniu z Ministrem Zdrowia – może określić, w drodze rozporządzenia, sposoby, metody i zakres dokonywania oceny poziomów substancji w powietrzu, górne i dolne progi oszacowania dla substancji o ustalonych poziomach dopuszczalnych oraz referencyjne modelowania jakości powietrza”.

Szczegółowe regulacje prawne ochrony sanitarnej zawarte są w innych działach i artykułach dotyczących ochrony innych elementów środowiska. Przykładem tego może być art. 102 ust. 5. (u.p.o.ś.): „Starosta dokonuje rekultywacji także wówczas, gdy z uwagi na zagrożenie życia lub zdrowia ludzi oraz możliwość zaistnienia nieodwracalnych szkód w środowisku konieczne jest natychmiastowe jej dokonanie.”

Ochronę zdrowia ludzkiego przed hałasem reguluje art. 113 ust. 1 (u.p.o.ś.), „Minister właściwy do spraw środowiska, w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw zdrowia, określi – w drodze rozporządzenia – dopuszczalne poziomy hałasu w środowisku. W powyższym rozporządzeniu ustali dopuszczalne poziomy hałasu dla poszczególnych terenów przeznaczonych pod różnego typu zabudowę.”

Podobnie ochronę ludzkiego zdrowia przed polami elektromagnetycznymi reguluje art. 122 ust. 1 (u.o.p.ś.), : „Minister właściwy do spraw środowiska, w porozumieniu z ministrem do spraw zdrowia, określi, w drodze rozporządzenia, dopuszczalne poziomy pól elektromagnetycznych w środowisku oraz sposoby dotrzymania tych poziomów.”

Zgodnie z Ustawą - Prawo ochrony środowiska minister środowiska, w porozumieniu z ministrem gospodarki, mając na uwadze życie ludzkie oraz potrzeby ogra-

niczenia negatywnego oddziaływania na środowisko eksploatowanych instalacji i urządzeń, może określić, w drodze rozporządzenia, wymagania w zakresie stosowania paliw, surowców i materiałów eksploatacyjnych o określonych właściwościach, cechach lub parametrach oraz określone rozwiązania techniczne zapewniające ograniczenie emisji.

W przypadku wystąpienia awarii – zgodnie z *u.p.o.ś. art. 247 ust.3.* – wojewódzki inspektor ochrony środowiska może, w drodze decyzji, wydać zakazy lub ograniczenia w korzystaniu ze środowiska jeśli charakter awarii zagraża życiu lub zdrowiu ludzkiemu.

Ochrona życia i zdrowia człowieka jest w przedstawionych dziedzinach prawa ochrony środowiska naczelną zasadą nie tylko w przypadku stosowania przepisów tego prawa, lecz także w procesie ustalania treści normatywnych projektowanych przepisów prawnych.

Całościowe ujęcie struktury polskiego prawa ochrony środowiska w aspekcie sanitarnym przedstawia rys. 2.

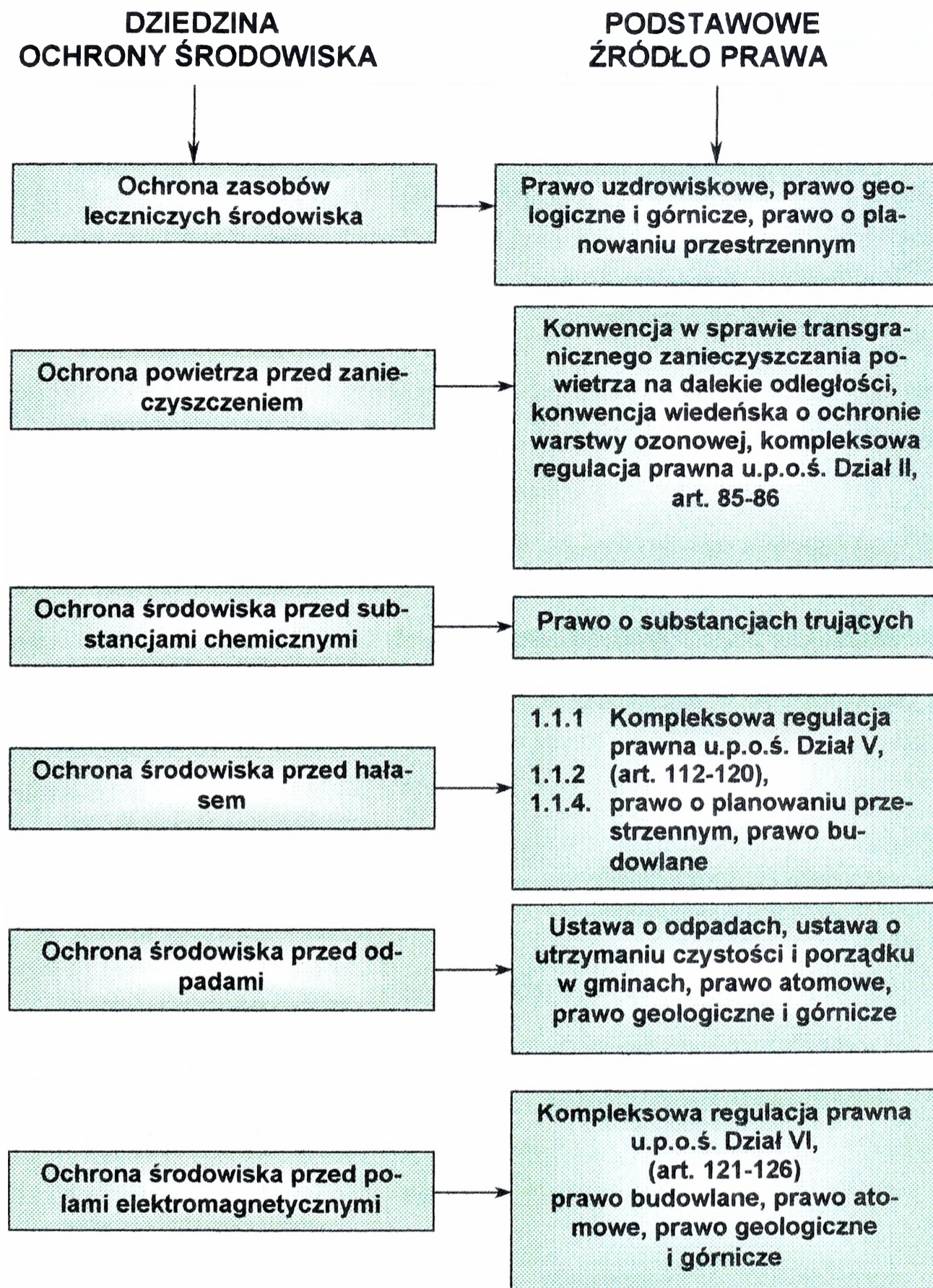
2.1.3. Aspekt zachowawczy ochrony prawnej środowiska

Aspekt zachowawczy ochrony prawnej środowiska obejmuje ochronę określonych elementów walorów środowiska przed ich zniszczeniem czy też degradacją, ze względów ekologicznych – głównie dla zachowania równowagi przyrodniczej²² (*art. 71 pkt 2 i 3 u.p.o.ś.*).

Istotą zachowawczej ochrony środowiska jest z jednej strony wdrożenie obstrzeżeń w dotychczasowych przepisach określających korzystanie ze środowiska dla zahamowania rozwoju szeregu niekorzystnych zjawisk, jak np. zagrożenie wyginięciem wielu form życia roślinnego i zwierzęcego, a z drugiej zaś strony - stosowanie określonych urządzeń ochronnych oraz metod konserwacyjnych dla stworzenia optymalnych warunków do spełnienia przez obiekty objęte ochroną prawną funkcji, dla których tę ochronę ustanowiono²³.

²² R. Paczuski, *Prawo ochrony środowiska*, Oficyna wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2000, str. 444

²³ Tamże

Rys. 2. Struktura polskiego prawa ochrony środowiska w ujęciu przedmiotowym dotyczącym aspektu sanitarnego

Źródło: R. Paczuski, *Prawo ochrony środowiska*, Oficyna wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2000, str. 367 (uaktualnione przez autora)

Aspekt zachowawczy ochrony prawnej środowiska określony został w kompleksowej regulacji prawnej, tak w przepisach ogólnych *u.p.o.ś.* (*art. 1, ust. 1, art. 71 pkt. 1, 2 i 3, art. 72, art. 73, 74, 75*), jak również w określonych działach *Tytułu II u.p.o.ś. Ochrona zasobów środowiska.*

Przepisy ogólne u.p.o.ś. podkreślają konieczność zachowania walorów środowiska, nie tylko obecnemu ale i przyszłym pokoleniom, zachowania równowagi ekologicznej, określają rozwiązania niezbędne do zapobiegania powstawaniu zanieczyszczeń oraz ustalają kierunki przedsięwzięć umożliwiających uzyskanie optymalnych efektów w zakresie ochrony środowiska (*art. 71 ust. 1 i 2 u.p.o.ś.*), jak i zapewnienia zachowania walorów krajobrazowych środowiska (*art. 71 pkt 3 u.p.o.ś.*).

Istotnym aktem w stanowieniu aspektu zachowawczego ochrony prawnej środowiska jest *art. 8 (u.p.o.ś.)*, „*Polityka, strategia, plany lub programy dotyczące w szczególności przemysłu, energetyki, transportu, telekomunikacji, gospodarki wodnej, gospodarki odpadami, gospodarki przestrzennej, leśnictwa, rolnictwa, rybołówstwa, turystyki i wykorzystania terenu powinny uwzględniać zasady ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju.*”

W kompleksowej regulacji prawnej, oprócz aktów określających zasady ogólne, umieszczone zostały przepisy regulujące niektóre problemy szczegółowe ochrony zachowawczej. I tak np. *art. 127 pkt. 1 ust. 1* precyzuje pojęcie ochrony zwierząt i roślin, które zgodnie z ustawą polega na zachowaniu cennych ekosystemów, różnorodności biologicznej i utrzymaniu równowagi przyrodniczej.

Odesłania, które znajdują się w *u.p.o.ś.* do przepisów szczegółowych odnoszą się głównie do przepisów ustawy o ochronie przyrody (*art. 13 ust. 2, art. 35 ust. 1, art. 72*) i do przepisów ustawy o ochronie zabytków (*art. 47 ust. 1, art. 48 ust. 3*). Kolejne odesłania odnoszą się do aktów prawnych, które uwzględniają tylko w jakimś stopniu aspekt zachowawczy ochrony środowiska (jak np. *Prawo o ochronie gruntów rolnych i leśnych, Prawo wodne, Prawo geologiczne i górnicze*), mając na uwadze ekologiczne podstawy rozwoju gospodarczego lub ochronę zdrowia i życia ludzkiego, o których była mowa wyżej, bądź wykonywanie prawno-międzynarodowych zobowiązań RP, np. w zakresie ochrony środowiska morskiego.

Tematyka zachowawcza występuje także i w innych aktach prawnych, co do których brak w *u.p.o.ś.* odniesienia do norm szczegółowych. Są to np. przepisy *Prawa łowieckiego, Prawa leśnego, Prawa o rybactwie śródlądowym, o rybołówstwie morskim, ochrony zwierząt gospodarskich i domowych (art. 81).*

Odesłania w globalnej regulacji prawnej do przepisów specjalnych, dotyczące zachowawczej ochrony środowiska występują w *Tytule II Ochrona zasobów środowiska u.p.o.ś.* oraz *Tytule III Przeciwdziałanie zanieczyszczeniom.*

Natomiast ochrona zachowawcza przyrody znajduje w pełni odzwierciedlenie w *Ustawie o ochronie przyrody (u.o.o.p.)*

Zgodnie z *art. 13 ust. 1 u.o.o.p.* do podstawowych form ochrony zachowawczej środowiska zaliczyć należy

- 1) parki narodowe;
- 2) rezerваты przyrody;
- 3) parki krajobrazowe;
- 4) obszary chronionego krajobrazu;
- 5) ochronę gatunkową zwierząt i roślin;
- 6) pomniki przyrody;
- 7) stanowiska dokumentacyjne;
- 8) użytki ekologiczne;
- 9) zespoły przyrodniczo-krajobrazowe (mające charakter tzw. „ochrony indywidualnej” w przeciwieństwie do pierwszych czterech form, które stanowią pewien układ przestrzenny wzajemnie się uzupełniających form ochrony przyrody.

Prawne formy zachowawczej ochrony środowiska przedstawia rys. 3.

2.1.4. Ochrona prawna środowiska przed zagrożeniami

Zagrożenia środowiska powstają niespodziewanie. Ich przebieg z reguły bywa bardzo gwałtowny i burzliwy o bardzo dużej intensywności przemian jednostkowych, wywołujących różnego rodzaju reakcje fizyko-chemiczne, groźne dla środowiska naturalnego. Miejsce i czas ich wystąpienia nie mogą być z góry ustalone. Trudno np. ustalić czy, i która z autocystern transportujących kilkadziesiąt tysięcy litrów paliwa

	ORGAN KOMPETENTNY do utworzenia obiektu prawem chronio- nego i podstawa prawna
PARKI NARODOWE	RADA MINISTRÓW art. 13 ust. 1 i art. 14 ust. 10 uoop
REZERWATY PRZYRODY	MINISTER OŚ art. 23 uoop
PARKI KRAJOBRAZOWE	WOJEWODA art. 24 uoop.
OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU	WOJEWODA lub RADA GMINY art. 26, art. 32 i art. 34 uoop
OGRODY ZABYTKOWE, POMNIKI HISTORII I INNE OBIEKTY PRZYRODY UZNANE ZA DOBRA KULTURY	MINISTER KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO lub WOJEWODA art. 3 i 5 i n. udk
PARKI NA TERENACH WIEJSKICH	RADA GMINY upoś
OGRODY BOTANICZNE	MINISTER ŚRODOWISKA (określanie zasad ochrony) art. 46 uoop
OGRODY ZOOLOGICZNE	j.w.
OCHRONA GATUNKOWA ROŚLIN	MINISTER ŚRODOWISKA, WOJEWODA lub RADA GMINY art. 27 i art. 34 uoop
OCHRONA GATUNKOWA ZWIERZĄT	j.w.
POMNIKI PRZYRODY	WOJEWODA lub RADA GMINY art. 28, art. 32 i art. 34 uoop
STANOWISKA DOKUMENTACYJNE	j.w.
UŻYTKI EKOLOGICZNE	j.w.
ZESPÓŁ PRZYRODNICZO-KRAJOBRAZOWY	j.w.

Rys.3. Prawne formy zachowawczej ochrony środowiska

Źródło: R. Paczuski, *Prawo ochrony środowiska*, Oficyna wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2000, str. 454 (uaktualnione przez autora)

ulegnie katastrofie oraz gdzie, kiedy, i w którym miejscu podczas normalnej eksploatacji nastąpi pęknięcie wielkośrednicowego rurociągu transportującego, na duże odległości ropę lub inny produkt.

Bez względu na istniejący system zabezpieczeń, nie jest możliwe aby uzyskać stuprocentową pewność niezawodności urządzeń transportowo-przesyłowych, a tym samym wykluczyć przedostanie się niebezpiecznych substancji do otoczenia.

W zależności od rodzaju i ilości uwolnionej substancji do środowiska może nastąpić skażenie powierzchni gleby, co może doprowadzić do skażenia wód podziemnych. Najgroźniejszym rodzajem potencjalnego zagrożenia środowiska jest możliwość skażenia substancjami trudno-rozkładalnymi, w wyniku różnego rodzaju awarii rurociągów, zbiorników czy też cystem transportujących produkty ropopochodne.

Najpoważniejsze problemy związane z ochroną przyrody stwarzają uszkodzenia transkontynentalnych rurociągów naftowych, których siecią pokryta jest cała Europa Środkowa i Zachodnia. Tego typu awarie zdarzają się rzadko, niemniej każde pęknięcie rurociągu – przy panującym dużym ciśnieniu transportowanego produktu – powoduje silny i duży wyciek, pokrywający obszar o znacznej powierzchni. Akcje ratownicze, w tego typu przypadkach, są bardzo kłopotliwe.

Naturalnym więc wydaje się, że w centrum zainteresowania społeczeństw znalazł się problem sposobów usuwania skutków katastrof.

W 1969 r. uchwalono *Konwencję brukselską o odpowiedzialności cywilnej za szkody spowodowane zanieczyszczeniem wód morskich olejami*, a dwa lata później doszło do podpisania kolejnej *Konwencji brukselskiej o międzynarodowym funduszu odszkodowawczym zapewniającym usuwanie skutków zanieczyszczenia mórz olejami*.

W 1976 roku utworzone zostało Centrum Rejestracji Substancji Chemicznych Potencjalnie Toksycznych, mające na celu podejmowanie w skali międzynarodowej działalności prewencyjnej dotyczącej zapobiegania ujemnym skutkom coraz szerszego stosowania substancji chemicznych²⁴.

²⁴R. Paczuski *Prawo ochrony środowiska*. Oficyna wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2000, str. 502

W ramach prac Międzynarodowego Programu Bezpieczeństwa Chemicznego IPCS i Komisji Wspólnot Europejskich opracowane zostały *Międzynarodowe Karty Bezpieczeństwa Chemicznego (International Chemical Safety Cards)*, które zawierają podstawowe informacje i wymogi z zakresu – jak się to określa – bezpieczeństwa chemicznego, mającego na celu, przede wszystkim ochronę życia lub zdrowia ludzkiego i ochronę środowiska podczas produkcji, transportu, przechowywania, stosowania substancji chemicznych w różnych gałęziach przemysłu oraz w budownictwie, rolnictwie i innych dziedzinach życia społeczno-gospodarczego.

Zagrożenia środowiska stanowią nową kategorię semantyczną sygnalizującą grupę problemów, których rozwiązanie stawia projektantom, producentom oraz eksploatatorom maszyn i urządzeń technicznych, jak również organom administracji publicznej (sprawującym nadzór nad kontrolą tych podmiotów) – nowe jakościowo zadania polegające na:

- po pierwsze – przeciwdziałaniu powstawaniu zagrożeń środowiska;
- po drugie – w przypadku symptomów zagrożeń środowiska, podjęciu w porę skutecznych działań w celu zminimalizowania skutków w zaistniałej sytuacji, której nie udało się zapobiec²⁵.

Wobec powyższego ochronę środowiska przed zagrożeniami środowiska stanowić będzie zespół przedsięwzięć podejmowanych przez organy administracji publicznej i wyspecjalizowane służby ratownicze, mających na celu ciągły monitoring stanu urządzeń transportujących substancje niebezpieczne oraz zapobieganie awariom, katastrofom, klęskom żywiołowym, a w przypadku ich zaistnienia, zminimalizowanie powstałych skutków poprzez organizację profesjonalnych akcji ratowniczych.

Powyższą problematykę regulują przepisy *u.p.o.ś. w Tytule III Przeciwdziałanie zanieczyszczeniom, dział II, dział IV, w tytule IV Poważne awarie, w dziale I Przepisy ogólne oraz w dziale II Instrumenty prawne służące przeciwdziałaniu poważnej awarii przemysłowej.*

Problematyka prawna ochrony środowiska przed zagrożeniami jest bardzo złożona. Nie ogranicza się tylko do treści zawartych w poszczególnych działach *u.p.o.ś.* Obowiązek ochrony środowiska przed zagrożeniami jest obowiązkiem powszechnym,

²⁵ R. Paczuski, *Prawo ochrony środowiska*, Oficyna wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2000, str. 504

obejmującym swym zakresem wszystkie jednostki organizacyjne i osoby fizyczne (art. 245 ust. 1. u.p.o.ś), które swoim działaniem mogą przyczynić się do degradacji środowiska.

Działania, które prowadzą do zagrożeń środowiska, podlegają odpowiedzialności karnej (art. 352 u.p.o.ś). Te same działania – zgodnie z *Kodeksem wykroczeń art. 73* – posiadają znamiona wykroczenia lub przestępstwa.

Do podstawowych źródeł prawa w zakresie przeciwdziałania NZŚ zaliczana jest *Ustawa przeciwpożarowa*. Rozdział 2 tej ustawy stanowi o tym, że: zapobieganie pożarowi, klęsce żywiołowej lub innemu miejscowemu zagrożeniu (art. 3-11 w powiązaniu z art. 2 pkt. 3 u.p.poż.) mając na uwadze, że użyty w u.p.poż. termin „inne miejscowe zagrożenia” obejmuje swym zakresem także NZŚ, gdyż oznacza „inne niż pożar i klęska żywiołowa zdarzenie, wynikające z rozwoju cywilizacyjnego i naturalnych praw przyrody (katastrofy techniczne, chemiczne, ekologiczne), a stanowiące zagrożenie dla zdrowia lub mienia”.

Do innych podstawowych źródeł prawa wewnętrznego w zakresie ochrony przed zagrożeniami należą:

- przepisy *Konstytucji RP* – w sprawie wprowadzenia stanu klęski żywiołowej, o której była już mowa wyżej;
- przepisy *u.p.o.ś.* zobowiązujące organy administracji publicznej, jednostki organizacyjne i osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą do przeciwdziałania wprowadzaniu do środowiska substancji stwarzających szczególne zagrożenie dla środowiska (art. 158-165 oraz art. 243-271 u.p.o.ś.);
- przepisy *Ustawy o inspekcji ochrony środowiska*;
- przepisy szczególne regulujące sprawy:
 - a) awarii jądrowej i zagrożenia radiologicznego;
 - b) dozoru technicznego
 - c) inne.

Z dokonanej analizy wynika, że ochrona środowiska przed zagrożeniami nie ogranicza się tylko do realizacji zadań o charakterze osłonowym poszczególnych elementów, ale obejmuje swym zakresem szerokie spektrum regulacji prawnych. Mają one na celu prowadzenie działań profilaktycznych przez organy ochrony środowiska

(Inspekcja Ochrony Środowiska) jak i organy administracji oraz realizację zadań związanych z ratownictwem i działaniami mającymi na celu ograniczenie skutków awarii obiektów lub urządzeń technicznych.

2.2. Przyjęte rozwiązania systemowe w zakresie zarządzania środowiskowego w RP

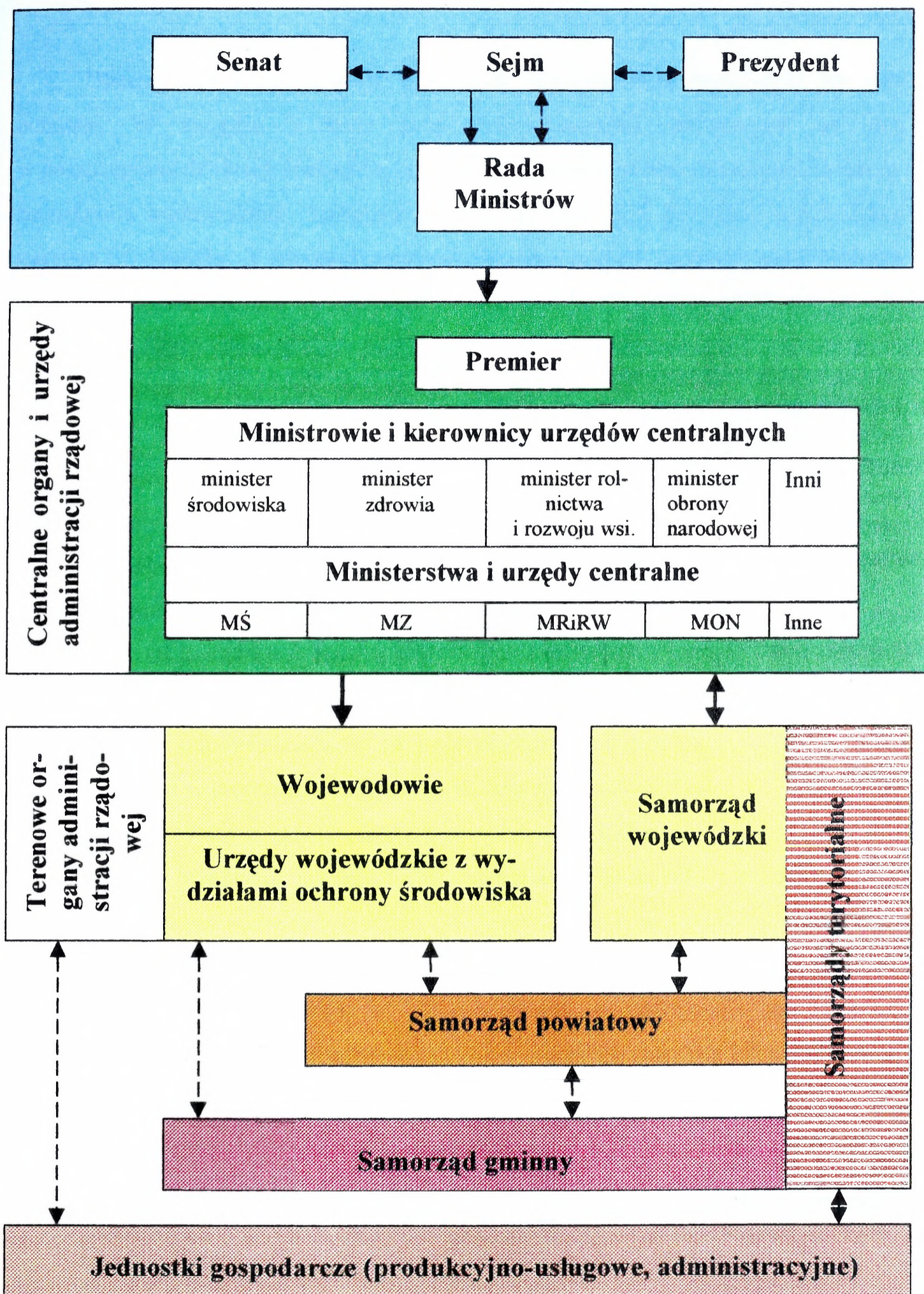
Struktura organizacyjna systemu zarządzania środowiskowego kształtowała się w sposób ewolucyjny. Na szczeblu administracji rządowej w latach siedemdziesiątych funkcjonował jedynie Departament Ochrony Środowiska w ówczesnym Ministerstwie Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska. Istniejący obecnie w Polsce System Zarządzania Środowiskowego (SZŚ) przedstawiony na rys. 4 oparty jest, zgodnie z obowiązującym prawem, na organach ustawodawczych, administracji rządowej i samorządowej, strukturach ochrony środowiska, które posiadają strukturę organizacyjną i zakresy odpowiedzialności. Działalność ich polega na planowaniu i wdrażaniu do praktyki zasad korzystania z zasobów środowiska, prowadzeniu przeglądów, monitorowania stanu komponentów w utrzymaniu polityki środowiskowej. Za zarządzanie środowiskowe w Polsce bezpośrednio odpowiedzialne są organy administracji publicznej, zarówno rządowej jak i samorządowej.

Zobowiązania i prawa związane z zarządzaniem środowiskowym wynikają z ustaw dotyczących środowiska bezpośrednio, jak i aktów prawnych z dziedzin pokrewnych, co w praktyce oznacza, że wszystkie instytucje rządowe i organy decyzyjne biorą udział w tym procesie.

Na szczeblu centralnym są nimi Sejm, Senat, Prezydent, Rada Ministrów, poszczególni ministrowie i kierownicy urzędów centralnych.

Na obszarach województw są nimi wojewodowie będący przedstawicielami rządu, natomiast na poziomie lokalnym są nimi organy samorządu lokalnego.

Pewne zobowiązania w zakresie ochrony i kształtowania środowiska posiadają także organy administracji rządowej, np.: Państwowa Inspekcja Ochrony Środowiska, Państwowa Inspekcja Sanitarna, czy też Lasy Państwowe.

Rys. 4. Struktura organizacji zajmujących się zarządzaniem środowiskowym w Polsce

Źródło: B. Poskrobko, *Zarządzanie środowiskiem*, PWE, Warszawa, 1998, str. 141.

Obecne prawo zobowiązuje wszystkich użytkowników środowiska do jego ochrony. W związku z tym, poza zobowiązaniami nałożonymi na nich w poszczególnych aktach prawnych, powinni oni tworzyć własne (branżowe) systemy zarządzania środowiskiem. Natomiast rolę koordynatora SZŚ RP pełnić będzie Ministerstwo Środowiska. Z zasygnalizowanego wyżej przeglądu struktury administracyjno-organizacyjnej wynika, że kompetencje poszczególnych organów zarządzania nie są do końca doprecyzowane.

Punktem wyjściowym jest polityka ekologiczna państwa, która formułuje cele ogólne oraz definiuje cele szczegółowe i procedury działania. Podstawą tych poczynań jest obowiązujące prawo legislacyjne.

Obecny SZŚ RP nie zapewnia w pełni stałej poprawy stanu środowiska, a jedynie sankcjonuje jego użytkowanie. Sprawne funkcjonowanie SZŚ RP musi opierać się na jasno sprecyzowanych zasadach zarządzania, które muszą obejmować:

- 1) podział kompetencji między poszczególne jednostki organizacyjne działające na tym samym szczeblu;
- 2) podział odpowiedzialności na poszczególnych szczeblach i między poszczególnymi jednostkami działającymi na tym samym szczeblu;
- 3) sprecyzowany zakres kompetencji kontrolno- nadzorczych;
- 4) system przepływu informacji we wszystkich kierunkach – w poziomie i w pionie.

Wnioski wynikające z analizy struktur administracyjno-organizacyjnych w zakresie zarządzania środowiskiem w Polsce wskazują, że funkcjonuje ono na trzech poziomach administracyjnych, które jednocześnie określają charakter ich kompetencji.

Poziomy te obejmują:

- rząd centralny, odpowiedzialny za formułowanie krajowej polityki i strategii;
- administrację szczebla wojewódzkiego odpowiedzialną za udzielanie koncesji i pozwoleń na korzystanie ze środowiska naturalnego oraz zapewnienie zgodności polityki ogólnokrajowej z istniejącymi zasadami i normami;
- administrację szczebla lokalnego (gminnego) odpowiedzialną za przygotowanie planu zagospodarowania przestrzennego i zapewnienie zgodności rozwoju lokalnego z zatwierdzonymi planami.

Można byłoby rozważyć czwarty, również lokalny poziom zarządzania środowiskowego. Zarządzanie na tym poziomie powinno być realizowane przez użytkowników środowiska. Podmioty gospodarcze winny być traktowane jako użytkownicy i brać udział we współzarządzaniu w obszarze prowadzonej przez siebie działalności.

2.3. Związki i zależności pomiędzy Systemem Zarządzania Środowiskowego Rzeczypospolitej Polskiej, a organami branżowymi ochrony środowiska

Różnego rodzaju podmioty muszą osiągać i coraz szerzej demonstrować głęboki postęp w zakresie ochrony środowiska poprzez monitorowanie wpływu swojej działalności, usług, substancji oraz produktów na środowisko. Proces ten odbywać się będzie w kontekście zaostrzających się wymogów prawa oraz rozwoju ekonomicznych i innych środków nadających szczególne znaczenie ochronie środowiska.

Wiele podmiotów w celu dokonywania oceny swojego oddziaływania na środowisko, podjęło „przeeglądy” lub „audyty” środowiskowe. Formy te jednak dla wielu organizacji, instytucji będą niewystarczające do upewnienia się, czy ich oddziaływanie na środowisko spełnia lub będzie spełniać obowiązujące standardy. Dla zapewnienia oczekiwanego efektu organizacje te powinny posiadać własny – wkomponowany w układ zarządzający – system zarządzania środowiskowego.

Przeprowadzona przez autora analiza aktów prawnych związanych z ochroną środowiska wskazuje na to, że wprowadzone w życie w roku 2001 podstawowe przepisy nowego systemu prawa ochrony środowiska, w szczególności tak zwana *Ustawa ogólna (Prawo ochrony środowiska)*, dokonują zasadniczych modyfikacji w zakresie, kierunkach i systemie działań ochronnych, związanych także z dostosowaniem prawa polskiego do prawa UE. Jest to również jeden z elementów porządkowania i doprecyzowania podziału kompetencji w tej dziedzinie, przyporządkowanych różnym organom administracji publicznej, samorządowej i podmiotom gospodarczym, będącym składową krajowego SZŚ.

Z przepisów *Ustawy p.o.ś.* wynikają określone obowiązki odnoszące się do ministerstw i wspomnianych organów, które zobowiązują je do zapewnienia niezbędnych

warunków do realizacji przepisów o ochronie środowiska przez podległe im i nadzorowane jednostki organizacyjne.

Wymóg ten, w zależności od charakteru i rodzaju organizacji, realizowany jest przez działające, autonomiczne Systemy Zarządzania Środowiskowego. Duża część instytucji i podmiotów gospodarczych uczestniczących w programie ochrony środowiska jak wspomniano wcześniej realizuje go przez „audyty” lub „przeeglądy”.

Analiza przepisów nowej *Ustawy p.o.ś.* wskazuje, że *branżowe organizacje rządowe*, ze względu na charakter swojej działalności oraz posiadane kompetencje, są w Krajowym SOŚ organami współodpowiedzialnymi za generowanie, wdrażanie i egzekwowanie przepisów szczególnych dotyczących ochrony środowiska.

Jednym z resortów, który realizuje zadania ochrony środowiska w ramach Krajowego Systemu Zarządzania Środowiskowego jest resort zdrowia. Jego ścisły związek z ochroną środowiska opiera się na wynikach badań nauk medycznych, których celem jest poznanie wpływów otoczenia na zdrowie ludzkie i reakcji organizmu na te wpływy. Praktyczne wskazania nauk medycznych, wykorzystywane przez resort, zmierzają do usunięcia z otoczenia czynników „ujemnych” i wprowadzenia „dodatnich” w celu zapewnienia jednostce i społeczeństwu ochrony zdrowia oraz pełnego rozwoju fizycznego i psychicznego. Resort – zgodnie z *Ustawą Prawo ochrony środowiska* – bierze bezpośredni udział w określaniu dopuszczalnych poziomów niebezpiecznych substancji w poszczególnych komponentach środowiska, mając na uwadze ochronę zdrowia i życia ludzkiego (*art. 89 ust. 4, art. 113 ust. 1, art. 122 ust. 1 u.p.o.ś.*). Ponadto, resort ten odgrywa wiodącą rolę w wyznaczaniu poziomu chemizacji i technizacji życia na podstawie poznanych mechanizmów i skutków oddziaływania czynników środowiska na ludzi oraz w wyznaczaniu granic mechanizmów adaptacyjnych ustroju ludzkiego do czynników szkodliwych.

Jednocześnie resort zdrowia zobowiązany jest do przestrzegania przepisów *Ustawy p.o.ś.* – *art. 384*, które zobowiązują ministrów do zapewnienia warunków niezbędnych do realizacji prawa dotyczącego ochrony środowiska przez podległe i nadzorowane jednostki organizacyjne²⁶. Minister zdrowia wydaje zezwolenia na wyrób, przywóz z zagranicy oraz hurtową i detaliczną sprzedaż trucizn. Współdziała także z

²⁶ Dz.U. 2001.62.627 z dnia 20 czerwca 2001 r.

prezesem Państwowej Agencji Atomistyki w sprawie ustalania dawek granicznych promieniowania jonizującego.

Duża ilość wytwarzanych przez zakłady lecznicze niebezpiecznych odpadów komunalnych wymusza organizację i wprowadzanie nowoczesnych systemów ich zagospodarowania (segregacja, unieszkodliwianie, monitoring i kontrola).

Przykładem funkcjonowania SZŚ w zakładzie leczniczym jest system zarządzania środowiskowego w szpitalu miejskim w Ostrowie Świętokrzyskim²⁷. Polityka środowiskowa w tym zakładzie jest określona przez Dyrektora Zakładu i w swej treści zawiera wymagania, jakie stawia norma ISO14001.

Zestawienie działań środowiskowych w tym zakładzie obejmuje:

- minimalizowanie ilości odpadów medycznych;
- ograniczanie ilości zużywanej wody;
- ograniczanie zużycia zasobów naturalnych i ograniczanie emisji zanieczyszczeń do atmosfery;
- ciągłe podnoszenie świadomości ekologicznej wśród załogi.

Diagnoza związków i zależności między Krajowym SZŚ a innymi współdziałającymi systemami i instytucjami wskazuje na istotny związek z resortem obrony narodowej. Ochrona środowiska w siłach zbrojnych, ze względu na ich destrukcyjny charakter oddziaływania na środowisko, wymaga specyficznych uregulowań, zwłaszcza o charakterze organizacyjnym. Siły zbrojne są z natury rzeczy strukturą zhierarchizowaną, rozbudowaną, w której występuje wiele elementów specjalistycznych. Taka struktura musi być zarządzana w sposób specyficzny, gdyż jej rzeczywiste funkcje wykraczają daleko poza ramy typowych organizacji. Konieczność odmiennego podejścia do organizacji ochrony środowiska w siłach zbrojnych została uwzględniona w *art. 385 u.p.o.ś.*

Organizację ochrony środowiska w siłach zbrojnych, z uwagi na jej interdyscyplinarność i wielopłaszczyznowość, należy traktować jako podsystem w systemie działania resortu obrony narodowej. Organizacja ochrony środowiska oparta jest na dwóch podstawowych regułach:

²⁷ „Wdrażanie Systemu Zarządzania Środowiskowego w regionie”. Redakcja: Alojzy Kowalkowski, Zbigniew Janosy, Europejski Instytut Kształcenia Podyplomowego EIPOS – Kielce 2002 r.

- 1) organizowanie ochrony środowiska jest zadaniem dowódców na wszystkich szczeblach dowodzenia i elementem ich odpowiedzialności;
- 2) ochrona środowiska i jego zasobów jest obowiązkiem każdego żołnierza.

Budowa podsystemu ochrony środowiska w SZ RP odbywa się na podstawie *Decyzji nr 57/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 23 grudnia 2002 roku w sprawie wykonywania zadań z zakresu ochrony środowiska w resorcie obrony narodowej.*

Podsystem ochrony środowiska w SZ RP obejmuje jednostki organizacyjne funkcjonujące na poziomach struktury sił zbrojnych:

1) poziom podstawowy:

- a) jednostki wojskowe,
- b) inne jednostki organizacyjne resortu obrony narodowej;

2) poziom regionalny - Rejonowe Zarządy Infrastruktury;

3) poziom dowództw rodzaju sił zbrojnych:

- a) Dowództwo Wojsk Lądowych,
- b) Dowództwo Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej,
- c) Dowództwo Marynarki Wojennej;

4) poziom centralny:

- a) minister obrony narodowej (bezpośredni nadzór sprawuje sekretarz stanu – I zastępca ministra obrony narodowej),
- b) szef Sztabu Generalnego Wojska Polskiego,
- c) dyrektor Departamentu Infrastruktury,
- d) dyrektor Departamentu Wychowania i Promocji Obronności,
- e) dyrektor Departamentu Polityki Zbrojeniowej,
- f) dyrektor Departamentu Zaopatrywania Sił Zbrojnych.

Przedstawiona organizacja Systemu Ochrony Środowiska w Siłach Zbrojnych RP (SOŚ w SZ RP) powinna zapewnić osiągnięcie celów polityki ekologicznej państwa określonych przez rząd.

Kolejnym z resortów, który realizuje zadania ochrony środowiska w ramach krajowego SZŚ jest **Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji RP**. Do zadań ministra spraw wewnętrznych i administracji należy inicjowanie i realizacja polityki oraz zapewnienie koordynacji działań w dziedzinach: ochrony, bezpieczeń-

stwa i porządku publicznego, ochrony granicy państwa, ochrony przeciwpożarowej oraz administracji publicznej. Do zakresu działania ministra spraw wewnętrznych, należą w szczególności:

- sprawy z zakresu kontroli ruchu granicznego, w tym kontroli w zakresie międzynarodowego przewozu odpadów,
- koordynacja działań porządkowo-ochronnych oraz czynności ratowniczych w przypadku klęsk żywiołowych i innych podobnych zdarzeń zagrażających środowisku przyrodniczemu i bezpieczeństwu publicznemu,
- sprawy z zakresu organizacji oraz planowania cywilnej ochrony ludności, miasta i środowiska,
- sprawy związane z zagospodarowaniem przestrzennym,
- sprawy państwowego nadzoru budowlanego oraz regulacji w zakresie techniki budowlanej,
- nadzór nad działalnością głównego inspektora nadzoru budowlanego i głównego geodety kraju,

Minister resortu ustala także, stosowanie do postanowień Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (*Dz.U. 2003.80.717 ze zmianami*), zasady zagospodarowania terenów zamkniętych i obszarów morskich. W systemie zarządzania środowiskiem ważne są również i inne kompetencje tego ministra, takie jak: zaopatrywanie w wodę do celów komunalnych, systemy kanalizacji zbiorczej, gospodarowanie odpadami komunalnymi oraz planowanie gospodarki gruntami.

Ważną rolę w krajowym systemie odgrywa **Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej**. Minister tego resortu jest odpowiedzialny za ekologizację polityki przemysłowej, energetycznej oraz proekologiczne ukierunkowanie handlu zagranicznego.

Do zakresu działania ministra należy w szczególności:

- przygotowywanie i przedstawianie Radzie Ministrów założeń polityki przemysłowej i energetycznej kraju oraz okresowych programów społeczno-gospodarczych uwzględniających wymogi równoważonego rozwoju;
- wdrażanie proekologicznych programów, np. czystej produkcji;
- sprzyjanie wdrażaniu proekologicznych procedur zarządzania;

- promowanie produkcji służącej ochronie środowiska itp.

Resortem realizującym założenia polityki ekologicznej w ramach krajowego systemu ochrony środowiska jest również **Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi**. Minister wskazanego resortu w zakresie ochrony środowiska nadzoruje sprawy związane z rolniczym użytkowaniem wód, w tym zwłaszcza melioracji wodnych, oraz realizację zadań dotyczących ochrony gruntów rolnych.

Do zakresu działania ministra rolnictwa należy m.in. wydawanie, w porozumieniu z ministrem zdrowia oraz ministrem środowiska, rozporządzeń określających sposób, zakres i warunki stosowania chemicznych i biologicznych środków wprowadzanych bezpośrednio lub pośrednio do gleby, zaliczanie poszczególnych cieków wodnych do podstawowych urządzeń melioracji wodnych, wyrażanie zgody na przeznaczenie na cele nierolnicze gruntów rolnych stanowiących użytki rolne klas I-III, jeżeli ich zwarty obszar projektowany do takiego przeznaczenia przekracza 0,5 ha, ustalanie w porozumieniu z ministrem środowiska regulaminu funkcjonowania Funduszu Ochrony Gruntów Rolnych itp.

Ochrona środowiska przeplata się ze wszystkimi dziedzinami życia gospodarczego, dlatego też każdy organ centralny realizuje lub powinien realizować zadania związane pośrednio lub bezpośrednio z ochroną środowiska. Z tego powodu nie tylko wymienione, lecz także inne ministerstwa odgrywają ważną rolę w realizacji polityki ekologicznej państwa, a są nimi:

- Ministerstwo Spraw Zagranicznych – zajmuje się, między innymi negocjowaniem konwencji i umów międzynarodowych dotyczących użytkowania i ochrony środowiska,
- Ministerstwo Finansów – decyduje o sposobie finansowania ochrony środowiska,
- Ministerstwo Sprawiedliwości – zapewnia funkcjonowanie systemu odpowiedzialności karnej i cywilnej za nieprzestrzeganie wymogów ochrony środowiska,
- Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu – odpowiada za formalną, powszechną edukację ekologiczną dzieci i młodzieży,

- Ministerstwo Infrastruktury – zajmuje się ochroną środowiska w transporcie oraz ochroną środowiska Morza Bałtyckiego,
- Ministerstwo Skarbu Państwa – jako właściciel odpowiada za ochronę środowiska w obiektach będących własnością Skarbu Państwa,
- Komitet Integracji Europejskiej – zajmuje się m.in. negocjowaniem problemów ochrony środowiska w procesie przygotowań do członkostwa w Unii Europejskiej.

Zgodnie z postanowieniem *Ustawy Prawo ochrony środowiska* właściwi ministrowie oraz kierownicy urzędów centralnych są zobowiązani zapewnić warunki niezbędne do realizacji przepisów o ochronie środowiska przez podległe im oraz przez nich nadzorowane jednostki organizacyjne.

3. Wnioski

1. Wymagania gospodarki rynkowej oraz warunki wstąpienia do Unii Europejskiej stawiają przed Polską wyzwania dotyczące niezwłocznego przystosowania polskiego prawa i regulacji ekologicznych do standardów unijnych.
2. Mimo doprecyzowania przez Ustawę „*Prawo ochrony środowiska*” (Dz.U. 2001.62.627 z dnia 20 czerwca 2001r. z późniejszymi zmianami) wielu aspektów ochrony środowiska, to jednak funkcjonujący system w dalszym ciągu nie jest spójny z systemami unijnymi. Wymaga on modernizacji opartej na teorii zarządzania, co obejmuje:
 - 1) podział kompetencji między poszczególne jednostki organizacyjne działające na tym samym szczeblu,
 - 2) podział odpowiedzialności na poszczególnych szczeblach i między poszczególnymi jednostkami działającymi na tym samym szczeblu,
 - 3) określenie zakresu kompetencji kontrolno- nadzorczych,
 - 4) opracowanie i pełne wdrożenie systemu przepływu informacji we wszystkich kierunkach – w poziomie i w pionie.

3. Do realizacji zadań proekologicznych, wynikających z *II Polityki ekologicznej państwa*, poszczególne resorty, w tym resort obrony narodowej, winny stworzyć własne (branżowe) podsystemy ochrony środowiska lub podsystemy zarządzania środowiskowego, kompatybilne z państwowym systemem zarządzania środowiskowego, oparte na wymaganiach normy ISO 14001.

III. OCHRONA ŚRODOWISKA W WYBRANYCH ARMIACH PAŃSTW NATO I ROSJI W KONTEKŚCIE MOŻLIWEGO ZASTOSOWANIA NIEKTÓRYCH ROZWIĄZAŃ W WARUNKACH POLSKICH

1. Standardy w zakresie ochrony środowiska obowiązujące w NATO

Standardy ochrony środowiska obowiązujące w siłach zbrojnych obejmują normy mające na celu regulację zanieczyszczeń i innych szkodliwych działań wobec środowiska oraz wszelkie przepisy, których celem jest zapobieganie, zmniejszanie lub przeciwdziałanie zagrożeniom dla środowiska na obszarach zarządzanych przez wojsko. W maju 1993 Rada Programu Środowiskowego UNEP wydała *Decyzję nr 17/5 Zastosowanie norm środowiskowych w instytucjach wojskowych*, w której sugeruje się rządowi ustanowienie krajowej polityki ochrony środowiska dla sektora wojskowego.

Wyrazem rangi problematyki bezpieczeństwa ekologicznego w Pakcie Północnoatlantyckim jest fakt, że jednym z zastępców Sekretarza Generalnego jest zastępca ds. naukowych i ochrony środowiska naturalnego. W ramach realizacji polityki ekologicznej, NATO przygotowuje programy badawcze oraz plany mające istotne znaczenie dla środowiska naturalnego. Już w 1969 r. powstał Komitet ds. Wyzwań Współczesnego Społeczeństwa (CCMS), jako wyraz troski Paktu o problemy środowiska naturalnego. Pod auspicjami Komitetu podjęto wiele projektów, m.in. w takich dziedzinach, jak: zanieczyszczenie środowiska wodno-gruntowego, ochrona sfery ozonowej, hałas, zarządzanie środowiskiem naturalnym w wojsku, a także prace nad współzależnością obrony, ekologii i ekonomii, których celem jest ukształtowanie ekologicznego podejścia sił zbrojnych do swoich działań. Po pierwszej konferencji z zakresu ekologii w wojsku organizowanej przez NATO w Donbas w Norwegii, projekty dotyczące rozwiązań z obszaru ochrony środowiska naturalnego przed skutkami oddziaływania techniki wojskowej, zostały przyjęte przez Radę Północnoatlantycką jako standardy obowiązujące w trakcie ćwiczeń. W zakresie ochrony środowiska państwa NATO przyjęły szereg dokumentów standaryzacyjnych²⁸:

²⁸ Źródło: Agencja Standaryzacyjna NATO

- AECTP-200 ED.1
- ACE DIRECTIVE 80-64
- AMEPP – 6 ED.1
- AMEPP – 5 ED.1
- AMEPP – 4 ED.1
- AMEPP – 3 ED.1
- AMEPP – 2 ED.1
- AMEPP – 1 ED.1
- 7054 IGEO ED.1
- 7049 CFR ED.1
- 7047 CFR ED.1
- 7011 PHE ED.1
- 4370 PCS ED.1
- 3854 TN ED.2
- 3833 IGEO ED.2
- 2899 MED. ED.2
- definicje dotyczące środowiska
- polityka bezpieczeństwa przeciwko zagrożeniom ze strony przemysłu chemicznego podczas operacji militarnych
- przewożenie materiałów niebezpiecznych
- zastępcze, nieozonowe środki rozpuszczalne i czyszczące
- narodowy projekt porad do przystosowania systemów kontroli odpadów
- katalog wyposażenia okrętów w środki do usuwania zanieczyszczeń morza
- międzynarodowe przepisy dla Marynarki Wojennej z zakresie usuwania odpadów
- polityka NATO w zakresie walki z zanieczyszczeniami środowiska przez Marynarkę Wojenną
- mapy terenów chronionych – zasady wykonania
- wymagania dotyczące indywidualnych środków ochrony i procedury operacyjne dla operacji CFR w środowisku NBC
- wyposażenie CFR i procedury ochrony zdrowia i bezpieczeństwa personelu CFR podczas prowadzenia operacji
- zautomatyzowane monitorowanie systemów paliwowych (tankowania)
- badanie środowiska naturalnego
- polityka i procedury podczas transportu lotniczego materiałów i środków niebezpiecznych
- znaki umowne do przedstawiania treści specjalnej na mapach poligonowych
- Ochrona przeciw hałasowi

Najnowszym porozumieniem standaryzacyjnym NATO jest opublikowana 5 listopada 2002 r. *Wspólna doktryna ochrony środowiska podczas operacji i ćwiczeń prowadzonych przez NATO* 7141 EP. Celem niniejszego porozumienia jest ustanowienie doktryny ochrony środowiska dla operacji i ćwiczeń prowadzonych przez NATO oraz określenie wskazówek do planowania ochrony środowiska podczas wszystkich działań wojskowych.

Podczas wypełniania misji wojskowych siły zbrojne państw członkowskich NATO zobligowane są do podejmowania wszelkich stosownych działań zapewniających ochronę środowiska naturalnego. W celu osiągnięcia tego założenia, dowódcy muszą wiedzieć w jaki sposób operacje wojskowe NATO wpływają na środowisko i w jaki sposób operacje te podlegają wpływom ze strony środowiska. Dlatego zasadni-

czym procesem mającym na celu osiągnięcie stosownych efektów jest *planowanie przedsięwzięć ochrony środowiska* (PPOŚ).

PPOŚ może umożliwić identyfikację aspektów ekologicznych, które mogłyby być następnie uwzględnione podczas procesu planistycznego. Poprzez wczesne określenie potencjalnych czynników wpływających na środowisko, dowódcy zostają uświadomieni o wpływie prowadzonej misji na środowisko. Istnieją również możliwości alternatywne. Dowódcy, znając obowiązujące prawo i przepisy dotyczące ochrony środowiska, będą w stanie odpowiednio planować i działać.

W związku z tym, iż nieuniknioną konsekwencją działań sił zbrojnych są szkody w środowisku, PPOŚ powinno minimalizować tego rodzaju zjawiska bez obniżania wymagań związanych z daną operacją lub szkoleniem. Przyjmując, że aspekty operacyjne są nadrzędne, tylko odpowiednio wczesne rozważenie aspektów ochrony środowiska podczas procesu planistycznego spowoduje, że może być podjęta stosowna decyzja uwzględniająca wszystkie konsekwencje planowanego działania. Ponadto, dowódcy powinni upewnić się, że proces planistyczny ćwiczeń i operacji jest uzupełniony o tzw. *zarządzanie ryzykiem ekologicznym* (*environmental risk management*). Zarządzanie ryzykiem ekologicznym jest procesem wykrywania, szacowania i kontroli zagrożeń powstających w wyniku istnienia aspektów operacyjnych misji, a także procesem porównywania tego zagrożenia z zakładanymi korzyściami wynikającymi z prowadzenia określonej misji. Dowódcy powinni uwzględnić aspekty ochrony środowiska podczas każdej fazy operacji, bądź ćwiczenia. Ryzyka będą zróżnicowane w trakcie oraz po operacji czy ćwiczeniu. Należy zachować równowagę pomiędzy wymaganiami ochrony środowiska a zagrożeniami dla wojsk i wykonywanego zadania. Istotną rolę w procesie PPOŚ odgrywa świadomość różnic w znaczeniu, jakie poszczególne kraje przypisują ochronie środowiska. Może to wywierać znaczący wpływ na aspekt jego planowania. Dodatkowo rozbieżności w terminologii wynikające ze szczegółów interpretacji, stanowią kolejne wyzwanie dla ochrony środowiska w ramach NATO. Podczas prowadzenia operacji naczelną zasadą *zarządzania ryzykiem ekologicznym* jest wyważenie znaczenia aspektów ochrony środowiska i zadań realizowanych w ramach misji. Aby zminimalizować zbędne zagrożenia dla środowiska i zdrowia ludzkiego, operacja powinna być starannie zaplanowana i przeprowadzona.

Struktura zarządzania ryzykiem ekologicznym zawiera następujące elementy:

- *polityka ekologiczna lub stosowne wytyczne dowódcy* (tak szybko, jak jest to możliwe, dowódca powinien zapewnić włączenie do procesu planistycznego zrozumiałe wytyczne dotyczące ochrony środowiska na czas trwania ćwiczenia lub operacji);
- *planowanie ochrony środowiska* (w oparciu o wyżej wymienione wytyczne powinien być opracowany plan ochrony środowiska w formie oddzielnego załącznika do założenia do ćwiczenia lub rozkazu operacyjnego. Plan ten powinien zawierać informacje na temat postępowania w przypadku wystąpienia katastrof ekologicznych);
- *wdrożenie* (dowódca powinien zapewnić, aby podległy personel był poinformowany i przeszkolony w dziedzinie ochrony środowiska. Powinny być ustanowione zrozumiałe zasady podziału odpowiedzialności i środków służących ochronie środowiska);
- *czynności kontrolne* (przedsięwzięcia powinny być na bieżąco monitorowane w celu zapewnienia zgodności z zasadami ochrony środowiska określonymi przez dowódcę);
- *podsumowanie po realizacji zadania* (w celu polepszenia kolejnego procesu planowania powinien być opracowany raport dotyczący doświadczeń nabytych w trakcie operacji).

W celu wykazania polecenia efektywnego włączania aspektów ekologicznych do ćwiczenia lub operacji NATO, dowódcy powinni w miarę możliwości stosować następujące zasady²⁹:

- a) określić działania operacyjne z uwzględnieniem wariantów działań i planów zapasowych, mogących mieć potencjalny wpływ na środowisko;
- b) określić elementy środowiska, które mogą mieć wpływ na przebieg i rezultaty działań. Zaliczamy do nich :
 - ogólny stan środowiska na danym obszarze;
 - klimat;
 - jakość wody;
 - jakość powietrza;
 - bogactwa naturalne, fauna i flora;
 - obecność gatunków zagrożonych wymarciem.
- c) określić potencjalne skutki działalności militarnej z uwzględnieniem skutków realizacji wariantów działań i planów zapasowych;

²⁹ STANAG 7141 EP – Załącznik A (wydanie pierwsze), Agencja Standaryzacyjna NATO, 2002

- d) określić, w razie konieczności, skuteczne działania zapobiegawcze w celu zmniejszenia ryzyka zagrożenia środowiska oraz zapewnienia bezpieczeństwa i zdrowia ludzkiego;
- e) określić czynności mające na celu zapobieganie skażeniom i ochronę bogactw naturalnych oraz prowadzenie działań rekultywacyjnych.

W celu zapewnienia minimalizacji zagrożeń dla środowiska w różnego rodzaju ćwiczeniach i operacjach konieczne jest zrealizowanie określonych przedsięwzięć oraz przestrzeganie właściwych wymogów i norm.

Do istotnych przedsięwzięć z zakresu ochrony środowiska na poligonach i placach ćwiczeń należy zaliczyć:

- ustanowienie ram ochrony środowiska dla danego obszaru;
- zapewnienie ochrony przyrody ożywionej i nieożywionej;
- zapewnienie ochrony krajobrazów, zabytków architektury i wód;
- prowadzenie okresowych kontroli trenu i rejestracja wszelkich zmian;
- zapewnienie realizacji niezbędnych prac związanych z przywracaniem środowiska do właściwego stanu;
- uwzględnianie wszelkich doświadczeń w kolejnych procesach planistycznych;
- utrzymywanie współpracy ze społeczeństwem i władzami lokalnymi w celu określenia i rozwiązania powstałych problemów.

Ustanowione w poszczególnych państwach NATO w tym w UE, *wymagania i normy środowiskowe* obowiązują siły zbrojne tych państw, a także ćwiczące na ich terytorium armie innych państw NATO. Ze względu na sąsiedztwo z naszym krajem i zbliżony charakter środowiska naturalnego, autor przedstawia zasadnicze normy środowiskowe obowiązujące w **Bundeswehrze**, odpowiadające standardom NATO.

Manewry i ćwiczenia - plany przeprowadzenia manewrów i ćwiczeń powinno złożyć Ministerstwo Obrony do kompetentnych urzędów landowych, z dokładnym określeniem obszaru oraz dróg planowanych do wykorzystania. Czas, miejsce i warunki przeprowadzania manewrów powinny zostać podane do publicznej wiadomości przynajmniej na 2 tygodnie przed ich rozpoczęciem, w sposób zwyczajowo przyjęty. Czas trwania manewrów i ćwiczeń nie powinien przekraczać 30 dni.

Bez specjalnego zezwolenia nie wolno przeprowadzać manewrów i ćwiczeń:

- na terenach zabudowanych,
- w terenie, który podlega ochronie z uwagi na rolnicze lub leśne jego wykorzystanie bądź stanowi strefę ochronną wód,
- na obszarach chronionych: parkach narodowych, w miejscach będących pomnikami przyrody lub na obszarach chronionego krajobrazu,
- w miejscach o znaczeniu religijnym, kulturowym lub historycznym oraz na cmentarzach,
- w pobliżu urządzeń, które służą do utrzymania bezpieczeństwa w komunikacji drogowej, kolejowej, morskiej i powietrznej,
- w pobliżu urządzeń telekomunikacyjnych,
- w pobliżu urządzeń służących do zaopatrywania w wodę, energię i usuwania ścieków.

Ochrona wód i gleby - przeprowadzanie ćwiczeń lub manewrów na obszarach stref ochronnych ujęć wód jest możliwe przy uzyskaniu specjalnego pozwolenia. Niemieckie Stowarzyszenie Gazowo-Wodociągowe wraz z Ministerstwem Obrony i landowymi zespołami roboczymi ds. gospodarki wodnej określiły na podstawie § 19 ust. 4 Ustawy o gospodarce wodnej tereny ochronne ujęć wód, na których przeprowadzanie ćwiczeń oraz manewrów jest dozwolone. Powyższe ustalenia zostały przedstawione w Instrukcji „W 106”³⁰, która ma charakter aktu prawnego. Wojsko w ramach ćwiczeń nie może w żaden sposób negatywnie oddziaływać na ujęcia wód, a tym bardziej przyczyniać się do pogorszenia jakości wydobywanej wody. Dlatego też, każdy land sporządza własne instrukcje (regulaminy) użytkowania poligonów, obowiązujące zarówno Bundeswehrę jak i inne armie NATO ćwiczące na tych poligonach.

Teren, na którym z powodu przeprowadzanych ćwiczeń lub manewrów powstały poważne szkody, nie może być przez 3 miesiące użytkowany. Jeśli ponadto nastąpiło naruszenie zasad gospodarczego wykorzystania terenu, wojsko ma obowiązek przeprowadzić jego rekultywację. W takim przypadku obowiązuje zakaz wstępu

³⁰ Verwaltungsvorschrift des Umweltministeriums zur Einführung des DVGW – Merkblatts W 106 *Militärische Übungen und Liegenschaften der Streitkräfte in Wasserschutzgebieten* vom 7., (GABl. S.267 – Az: 34-8932.671) 1994 r.

na ten teren do momentu przywrócenia go do stanu umożliwiającego jego dalsze gospodarcze wykorzystanie.

Chroniąc gleby i wody przed zanieczyszczeniami, w Bundeswehrze obowiązują następujące standardy:

- nie wolno wyrzucać, zakopywać i spalać odpadów w terenie,
- nie wolno zakopywać i zostawiać odpadów w okopach,
- niedozwolone jest pozbywanie się niewykorzystanych środków bojowych przez detonację lub spalanie. Resztki amunicji muszą być poddane unieszkodliwieniu przez specjalne służby,
- należy zaplanować wykorzystanie przenośnych toalet, a gdy nie ma takiej możliwości – należy korzystać z latryn polowych,
- nie wolno sytuować latryn polowych w pobliżu zbiorników wodnych i terenów podmokłych,
- należy myć pojazdy na terenie garnizonów, na dostosowanych myjniach,
- nie wolno wylewać zużytych olejów, smarów i resztek po farbach do wód, gleby lub kanalizacji.

Ochrona przed hałasem - Podczas przeprowadzania ćwiczeń i manewrów następuje emisja hałasu do środowiska, toteż użytkowanie strzelnic i poligonów wymaga przestrzegania określonych norm. Normy te określają dokładny czas i sposób użytkowania w zależności od pory roku oraz miejsca lokalizacji. Np. w niedziele i święta obowiązuje całkowity zakaz strzelania, w porze nocnej nie dłużej niż przez 3 kolejne noce. W okresie letnim ćwiczenia należy zakończyć do godz. 0.30, a w okresie zimowym do godz. 23.30.

Ochrona przed hałasem obejmuje również tereny poza lotniskami, gdzie ekwiwalentny poziom dźwięku przekracza 67 dB (A). Ze względu na obciążenie hałasem tereny przy lotniskach dzieli się na 2 strefy. Strefa 1 obejmuje część terenu, na której poziom dźwięku przekracza 75 dB (A), natomiast strefa 2 – teren pozostały. Każde miasto posiadające lotnisko tworzy samodzielnie plany zagospodarowania terenu przy lotniskach z uwzględnieniem poziomu rozchodzenia się dźwięku.

Najważniejszym dokumentem regulującym obowiązki z zakresu ochrony środowiska dla ćwiczących wojsk Sojuszu jest *Statut NATO*³¹.

W wyjątkowych sytuacjach w stosunku do sił zbrojnych, ze względu na ich specyficzny charakter działalności, obowiązujące standardy mogą być zmienione i dostosowane do potrzeb, a wymagania określonych norm mogą być obniżone.

Obowiązujące i wprowadzane w państwach NATO standardy środowiskowe mają na celu zminimalizowanie stopnia presji wywieranej na elementy środowiska przez siły zbrojne oraz poszukiwanie organizacyjnych rozwiązań, tak aby zapewnić właściwe wyszkolenie żołnierzy i wysoką gotowość armii. Upowszechnia się przy tym przekonanie, że właściwe wykorzystanie potencjału, jakim jest armia oraz rozsądne wykorzystanie terenów wojskowych, zwłaszcza dużych kompleksów poligonowych, może również owocować ogromnymi korzyściami dla środowiska naturalnego.

2. Aktualne rozwiązania w zakresie ochrony środowiska w wybranych armiach państw NATO i Federacji Rosyjskiej

2.1. Ochrona środowiska w armii niemieckiej

Republika Federalna Niemiec jest najbardziej uprzemysłowionym krajem Europy. Dzięki rozwiniętej gospodarce uczestniczy w forum G7, zrzeszającym najbogatsze kraje świata. Niemcy są też europejskim liderem w ochronie środowiska. Niemieckie prawo ochrony środowiska opiera się na trzech filarach³²:

- 1) **zasadzie przezorności i prewencji** – zapobieganiu oraz ograniczaniu negatywnego oddziaływania na środowisko m.in. poprzez wzrost świadomości ekologicznej,
- 2) **zasadzie „zanieczyszczający płaci”** – ponoszenie odpowiedzialności za spowodowane szkody w środowisku,
- 3) **zasadzie zrównoważonego rozwoju** – integracyjnych działaniach gospodarczych, politycznych i społecznych ukierunkowanych na zachowanie równowagi w przyrodzie dla obecnych i przyszłych pokoleń.

³¹ NATO-SOFA – Umowa pomiędzy państwami-stronami Traktatu Północnoatlantyckiego dotycząca statusu sił zbrojnych (Dz.U. 00.21.257 z dnia 28.03.2000 r.)

³² *Grundsatzweisung für den Umweltschutz der Bundeswehr*, BMVg, (Ambasada Niemiec w Polsce) Bonn, 2001r.

Podstawowe założenia ochrony środowiska w Niemczech określa *Konstytucja Niemiec*. Art. 20a *Konstytucji* mówi o tym, że: „Państwo zobowiązane jest zapewnić, w imię odpowiedzialności, dla następnych pokoleń naturalne podstawy życia w ramach określonego porządku poprzez ustanowienie prawa i ram oraz norm prawnych.” Przestrzeganie niemieckich przepisów prawa – w tym *Prawa ochrony środowiska* jest obowiązkiem wszystkich obywateli i podmiotów łącznie z siłami zbrojnymi – Bundeswehry.

Bundeswehra zarządza 23 poligonami i strzelnicami o całkowitej powierzchni ok. 185 600 ha. Dodatkowo 5 poligonów i 2 strzelnice (powierzchnia ok. 54 400 ha) wykorzystywane są przez amerykańskie, brytyjskie i belgijskie siły zbrojne. Największe poligony pozwalają na wspólne manewry całych oddziałów. Bundeswehra wykorzystuje też 224 przykoszarowe place ćwiczeń o powierzchni całkowitej 31 500 ha³³.

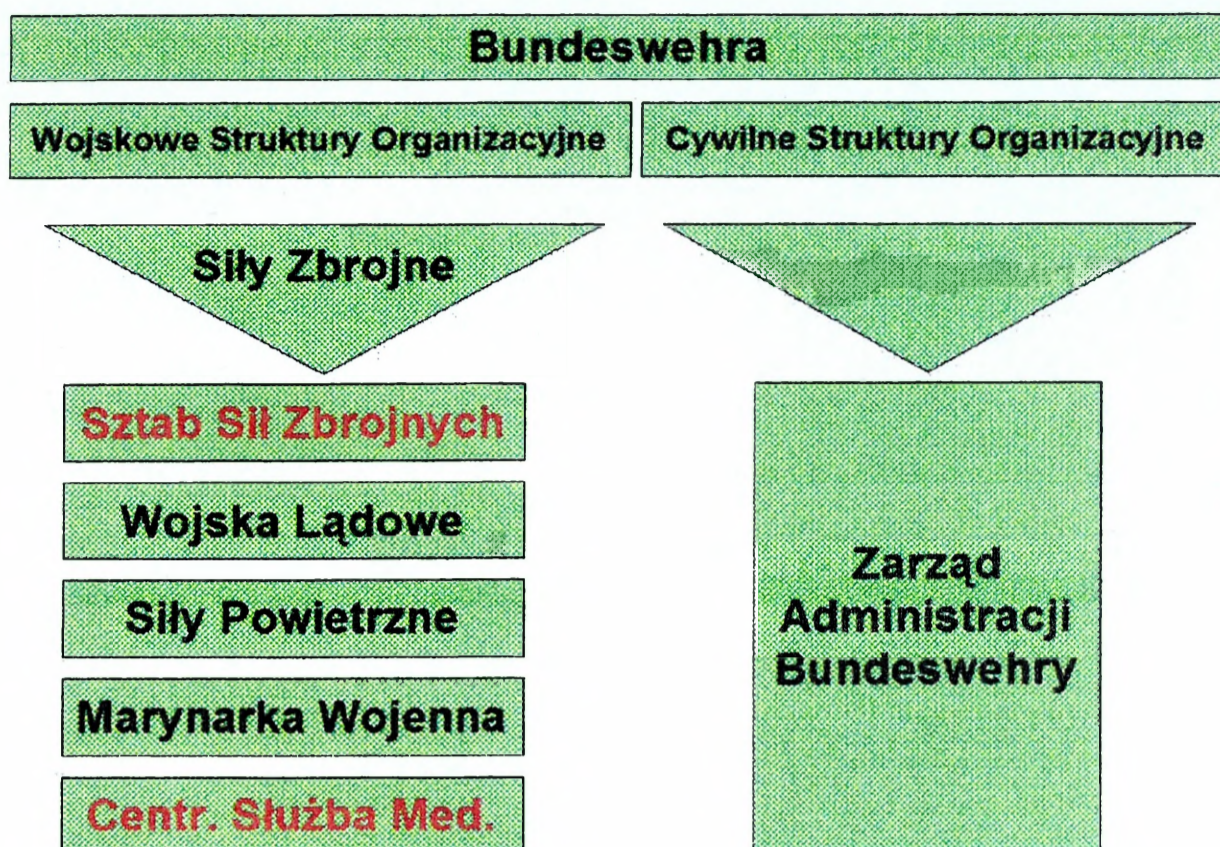
Ochrona środowiska jest uwzględniana we wszystkich planach, działaniach oraz zadaniach wojska. Są one realizowane z możliwie najmniejszym obciążeniem dla środowiska i zdrowia ludzi, z uwzględnieniem zasad zrównoważonego rozwoju.

Od 1997 roku ochrona środowiska w Bundeswehrze stanowi jeden z jej głównych obszarów funkcjonowania, który zobowiązuje ją do:

- zapobiegania powstawaniu szkód dla ludzi i środowiska,
- redukcji istniejących zanieczyszczeń,
- minimalizowania ryzyka zanieczyszczenia wszystkich komponentów środowiska, przyrody i krajobrazu, utrzymania i rozwijania wolnych przestrzeni dla rozwoju przyszłych pokoleń jak i dla wszystkich roślin i zwierząt.

Istotną rolę w zakresie zadań ochrony środowiska w Bundeswehrze odgrywa jej struktura (rys. 5.), która oparta jest na dwóch pionach:

³³ K. Macudzińska i inni, *Wybrane przepisy prawne dla potrzeb sił szybkiego reagowania oraz jednostek wydzielonych w układzie policyjnym w miejscu przyszłych działań poza granicami kraju dot. ochrony środowiska naturalnego (Niemcy)*, wyd. Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska, Warszawa 2002, str. 21

Rys. 5. Struktura organizacyjna Bundeswehry

Źródło: opracowanie własne na podstawie: „Grundsatzweisung für den Umweltschutz der Bundeswehr“, BMVg, Bonn 2001r.

- 1) siły zbrojne z jednostkami wojskowymi Wojsk Lądowych, Sił Powietrznych i Marynarki Wojennej oraz Centralnej Służby Medycznej i Centralnych Urzędów Wojskowych,
- 2) pion administracyjny Bundeswehry niezależny od sił zbrojnych, który dzieli się na okręgi terytorialne oraz obszary odpowiedzialne za zaopatrzenia na ich terenie.

Koordinacja wspólnych zadań ochrony środowiska realizowana jest na płaszczyźnie ministerstwa obrony przez grupę koordynacji ds. ochrony środowiska. Do zasadniczych (cywilnych) wydziałów Ministerstwa Obrony (MO) regulujących sprawy ochrony środowiska w armii niemieckiej należy Główny Wydział Uzbrojenia. W zakresie ochrony środowiska i BHP spełnia on następujące zadania:

- zapewnia zgodność wymagań technologicznych sprzętu i uzbrojenia wojskowego z przyjętymi normami w zakresie ochrony środowiska,
- dokumentowanie materiałów niebezpiecznych będących w użyciu wojskowym,

- utrzymanie gotowości laboratoriów do identyfikacji i analizy materiałów niebezpiecznych,
- utrzymanie gotowości urzędzeń do pomiaru hałasu.

Sekcja WV IV w MO jest centralnym elementem sterującym ochroną środowiska i BHP w Bundeswehrze. Kierownik sekcji WV IV jest jednocześnie pełnomocnikiem Bundeswehry ds. ochrony środowiska. W skład tej sekcji wchodzi następujące referaty:

- referat ds. ochrony środowiska,
- gospodarki odpadami, ochrony gleb, ochrony wód, ochrony przyrody, ochrony krajobrazów i geologii,
- transportu niebezpiecznych ładunków, ochrony pożarowej i ekologii,
- ochrony stanowisk pracy i technicznej ochrony środowiska,
- dozoru i pełnego nadzoru.

Sekcja ta jest odpowiedzialna za całokształt zadań w zakresie ochrony środowiska łącznie z:

- tworzeniem koncepcji oraz wydawaniem zasadniczych wytycznych;
- przedstawianiem spraw dotyczących ochrony środowiska na płaszczyźnie organizacyjnej;
- prezentowaniem spraw dotyczących ochrony środowiska w Bundeswehrze w stosunku do instytucji i gremiów poza Bundeswehrą.

Ochroną środowiska w Bundeswehrze – obok wojskowych i cywilnych zarządów Bundeswehry – zajmuje się także Zarząd Lasów Państwowych. Zarząd ten podlega ministrowi finansów i jest on w pełni kompetentny do nadzorowania, przede wszystkim na obszarach poligonów wojskowych:

- gospodarki leśnej;
- łowiectwa i rybołówstwa śródlądowego;
- dbałości o krajobrazy i ochronę gatunków.

Organizacja ochrony środowiska w Wojskach Lądowych

Główny Inspektor Sił Zbrojnych kieruje związkami operacyjnymi w czasie pokoju i w czasie działań przy wsparciu dowództwa Wojsk Lądowych (WL), w Koblencku, dowództwa wsparcia WL w Mönchengladbach i urzędem WL w Köln. Dowództwo WL spełnia w okresie pokoju określone funkcje koordynacyjne i dowodzenia (kierowania) w odniesieniu do wszystkich przedsięwzięć WL.

Dowódca Wojsk Lądowych (WL) jest jednocześnie dowódcą narodowym na obszarze Niemiec. W zakresie ochrony środowiska i BHP jest wspierany przez dowództwo wsparcia WL. Organizacja ochrony środowiska w Wojskach Lądowych (struktura) budowana jest od 1990 roku. Podstawą do jej stworzenia były *Specjalistyczna koncepcja ochrony środowiska Bundeswehry* oraz program funkcjonowania wojsk lądowych w części "Ochrona Środowiska". Organizacja ochrony środowiska WL opiera się na 500 etatowych oficerach (podoficerach ds. ochrony środowiska). Etatowe zadania ochrony środowiska w WL skupione są na sześciu poziomach:

- 1) dowództwo wsparcia WL, dowództwo WL, urząd WL,
- 2) korpus,
- 3) okręg wojskowy/dywizja,
- 4) brygada, powiatowe dowództwo obrony,
- 5) pułk,
- 6) składnice i centra remontowe, urząd miejski, tylko ośrodki szkolenia, komendy poligonów.

W Bundeswehrze zasadnicze zadania ochrony środowiska są przyporządkowane jej zarządom. Zarząd terytorialny z siedmioma zarządami okręgów i ok. 180 lokalnymi zarządami posiada w swoich kompetencjach następujące obszary zasadnicze w zakresie ochrony środowiska:

- zapewnienie instytucjom wojskowym zgodności przepisów w zakresie ochrony środowiska z narodowymi, krajowymi i samorządowymi,
- zapewnienie prawnych ustaleń ochrony środowiska w odniesieniu do infrastruktury wojskowej,
- administrowanie w ścisłej współpracy z Lasami Państwowymi w zakresie militarnego wykorzystania terenu.

Wojska Lądowe ze swoimi dowództwami (7 dowództw okręgów, 27 dowództw obszarów, garnizonami) pełnią funkcję pilotażowe w odniesieniu do ochrony środowiska, tj.:

- zapewniają warunki instytucjom wojskowym do ścisłej współpracy z terytorialnymi urzędami administracji i administracją Lasów Państwowych,
- tworzą warunki użycia sił zbrojnych poza miejscami stałego pobytu.

Współpracę w zakresie ochrony środowiska pod kierunkiem ministerstwa obrony na płaszczyźnie *regionalnej i lokalnej* realizują trzy różne współdziałające ze sobą organizacje:

- siły zbrojne,
- administracja terytorialna,
- zarząd Lasów Państwowych.

Regionalną współpracę zapewniają:

- dowództwa okręgów,
- administracja wojskowa,
- zarząd Lasów Państwowych

Na płaszczyźnie *lokalnej i na poligonowych placach ćwiczeń*:

- dowództwa garnizonów względnie dowództwa jednostek i komendanci poligonów,
- administracja garnizonowa,
- Urzędy Lasów Państwowych.

W dowództwie wsparcia WL skoncentrowane są kompleksowe zadania ochrony środowiska, które są podstawą do tworzenia zadań dla grupy osób zajmujących się ochroną środowiska. *Grupa ochrony środowiska* zajmuje centralne miejsce w WL w zakresie ochrony środowiska, ochrony ppoż., ochrony promieniotwórczej, BHP jak również składowania i transportu materiałów niebezpiecznych. Zadania te wypełniane są poprzez:

- wydział ochrony środowiska (sprawy podstawowe i ppoż.);
- wydział techniczny ochrony środowiska i materiałów o charakterze niebezpiecznym;

- wydział pracy i ochrony przed promieniowaniem.

Grupa ochrony środowiska odpowiedzialna jest za:

- analizę prawną i wniosków ministerstwa obrony jak również przedstawianie (określanie) przepisów służbowych i wydawanie wytycznych jednostkom;
- opracowywanie, wskazówek i wytycznych celem przedłożenia dowództwu WL i urzędowi WL;
- sterowanie, koordynowanie i kontrolowanie ochrony środowiska w WL;
- planowanie podstawowych struktur obejmujących rodzaje wojsk, kształcenie w zakresie ochrony pożarowej jak również sprawdzanie gotowości jednostek WL przeznaczonych do ochrony pożarowej;
- prowadzenie informacji i dalszego kształcenia personelu w obszarze zadań ochrony.

Zadaniem dowódcy Dowództwa Wsparcia WL jest szkolenie:

- oficera ds. przeciwpożarowych WL,
- pełnomocnika ds. materiałowego zabezpieczenia WL,
- głównego inżyniera odpowiedzialnego za bezpieczeństwo w WL.

Obok grupy ochrony środowiska występuje grupa elementów łączących infrastrukturę Dowództwa Wsparcia WL (DW WL) i infrastrukturę sztabu WL. Jednym z nich jest Wydział I DW WL ochrony środowiska ds. opracowań zasadniczych i ochrony pożarowej. Składa się on z 7 żołnierzy (5 oficerów i 2 podoficerów) oraz 2 osób cywilnych. W wydziale realizowane są „*Główne zagadnienia specjalistyczne obejmujące ochronę środowiska w WL w tym również zagadnienia ochrony pożarowej*”.

W tym zakresie wydział realizuje następujące zadania ochrony środowiska:

- ochrona przyrody i krajobrazów,
- ochrona wód,
- ochrona gleby,
- gospodarka odpadami, w tym niszczenie odpadów promieniotwórczych,
- kształcenie w zakresie ochrony środowiska.

Przełożonemu i właściwej terytorialnie władzy dowódczej i sztabom wojskowym podporządkowany jest etatowy personel zajmujący się ochroną środowiska, który realizuje trzy zasadnicze zadania:

- doradztwo;
- koordynacja wewnątrz sztabu;
- doradztwo i wsparcie przyporządkowanych obszarów (komórek), o ile nie dysponują własnym personelem ds. ochrony środowiska.

Trzecie zadanie jest najważniejsze i czasochłonne. Oficer ds. ochrony środowiska musi być aktywnym doradcą i pomocnikiem. Zadanie to wymaga dużego nakładu czasu, ponieważ na różnych stanowiskach pracy w komórkach przyporządkowanych, z wyjątkiem grupy zadań w dowództwie wsparcia WL, oficer ds. ochrony środowiska musi łączyć zadania z zakresu ochrony środowiska z innymi zadaniami. Specjalistyczne zadania ochrony środowiska powiązane zostały w sztabach z innymi zadaniami, jak np.:

- w dowództwie WL, okręgach wojskowych dywizjach, brygadach ogólnowojskowych z zadaniami w zakresie ABC,
- w powiatowych dowództwach obrony z zadaniami inżynieryjnymi,
- w brygadach rodzajów wojsk z pozostałymi zadaniami w zależności od specyfiki sztabu.

Połączenie zadań ochrony środowiska według podziału hierarchicznego komórek organizacyjnych WL z innymi zadaniami jest ekonomicznym rozwiązaniem. Umożliwia to obsadę dużej liczby stanowisk wszystkich jednostek organizacyjnych personelem ds. ochrony środowiska i daje możliwość regionalnego przyporządkowania. Zgodnie z poglądami niemieckimi, obszary styczności zadań ochrony środowiska z innymi zadaniami w takim zakresie, jak: BHP, samoochrona, ochroną przeciwpożarową, ochroną przed promieniowaniem, powinny pod względem organizacyjnym odbywać się w dowództwie wsparcia WL.

Zasadniczy trzon Wojsk Lądowych stanowią korpusy. Dzielą się one w okresie pokoju na narodowe i międzynarodowe. Dowództwo korpusu jest odpowiedzialne przede wszystkim za dowodzenie, kształcenie i wychowanie podległych żołnierzy oraz

za utrzymanie gotowości bojowej korpusu i podporządkowanych jednostek. Zadania w zakresie ochrony środowiska i BHP realizowane są przez oddział G-3.

Dowództwu okręgu/dywizji przydzielono terytorialnie następujące zadania w zakresie ochrony środowiska:

- współdziałanie z krajami związkowymi i ich władzą samorządową,
- wsparcie sił zbrojnych armii sojusznicznych w zakresie ochrony środowiska,
- sterowanie sprawami ochrony środowiska w garnizonach.

Dowództwa okręgów/dywizji spełniają kluczową rolę w realizacji przedsięwzięć ochrony środowiska. Znajdują się tu także przedstawiciele zarządu ds. ochrony środowiska, których obowiązki na poszczególnych stanowiskach polegają na:

1) oficer sztabu ds. ochrony środowiska:

- doradza dowódcy/komendantowi we wszystkich sprawach ochrony środowiska i szkoli w jego imieniu obsadę nadzorów służbowych w zakresie ochrony środowiska;
- doradza i wspiera podporządkowane jednostki organizacyjne;
- współpracuje ściśle z dowództwem WL, dowództwem wsparcia WL, dowództwem korpusu względnie zarządem, pozostałą władzą państwową, krajową, lokalną i przedstawicielami sił zbrojnych sojuszników;
- koordynuje wewnątrz sztabu sprawy obejmujące ochronę środowiska, kieruje opracowywaniem opinii, meldunków i sprawozdań, ocenia uchybienia w zakresie ustaleń dotyczących ochrony środowiska, opracowuje propozycje w celach prewencyjnych i określa wytyczne w zakresie ochrony środowiska oraz wskazówki do kształcenia.

2) oficer ochrony ABC:

- kieruje, nadzoruje i wspiera procesy kształcenia kadry, przeprowadza szkolenia doskonalące nieetatowych oficerów ds. ochrony środowiska w okręgach.

3) oficer sztabowy ABC (ochrony środowiska):

- realizuje zadania związane z planowaniem i prowadzeniem ćwiczeń, wdrażaniem zobowiązań do rozkazów i przestrzeganiem w trakcie ćwiczeń, a także prowadzi ich nadzór.

W powiatowych dowództwach obrony zadania ochrony środowiska realizowane są przez służbę inżynierską. Służba ta oraz oficer sztabowy ds. ochrony środowiska realizują następujące zadania:

- koordynują wszystkie zadania obejmujące ochronę środowiska, ochronę ppoż., ochronę przed promieniowaniem, BHP (wewnątrz sztabu),
- kierują przedsięwzięciami ochrony środowiska realizowanymi w strukturach wojskowych,
- realizują na płaszczyźnie terytorialnej zadania poprzez oddziaływania medialne i pracę publiczną w zakresie ochrony środowiska.

Służba inżynierska spełnia pośrednią funkcję w obszarze zadań ochrony środowiska w przeciwieństwie do podporządkowanych urzędów państwowych i krajowych, jak np. urząd budowy dróg, urząd gospodarki wodnej, urząd Lasów Państwowych, itd.

W brygadach oficer sztabowy ochrony ABC (ochrony środowiska) spełnia kierowniczą rolę w zakresie doskonalenia zasadniczych zadań jemu zleconych i doradza w zakresie ochrony środowiska. Koordynuje w czasie planowania ćwiczeń wszystkie przedsięwzięcia ochrony środowiska, współpracuje przy tym ściśle przede wszystkim z dowództwem okręgu/dywizji, powiatowym dowództwem obrony, urzędami, względnie zarządami i z właściwymi krajowymi i lokalnymi władzami, jak również z Zarządem Lasów. Opracowuje on także propozycje przedsięwzięć prewencyjnych, jak również wprowadza zmiany na mapach obejmujące obszary ochrony.

W brygadzie oficer ochrony ABC (oficer ds. ochrony środowiska) doradza dowódcy brygady i oficerom sztabu we wszystkich sprawach obejmujących ochronę środowiska, wspiera dowódcę w realizacji jego nadzoru służbowego. Współdziała on przy opracowaniu rozkazów i wytycznych, opracowuje odpowiedzi i meldunki dla dowództwa wyższego szczebla. Prowadzi kursy w zakresie całego spektrum zadań dla etatowych oficerów ds. ochrony środowiska.

Przedstawiony system ochrony środowiska (system zarządzania środowiskiem) w Bundeswehrze jest ściśle związany z systemem krajowym, który oparty jest na filozofii *Wspólnotowego Systemu Ekozarządzania i Audytowania* zwanego w skrócie

EMAS³⁴. (zgodnie z nowym rozporządzeniem UE Nr 761/2001 – EMAS II). Pierwsze poszerzenie zakresu ważności EMAS nastąpiło w Niemczech przez wydanie *Rozporządzenia poszerzającego UAG (Prawo audytu środowiskowego)* – 03.02.1998 r. objęło ono również Bundeswehrę.

2.2. Rozwiązania w zakresie ochrony środowiska w armii duńskiej

Złożoność i różnorodność działań Sił Zbrojnych Danii, stanowiących integralną część duńskiego społeczeństwa (ok. 32 tys. żołnierzy), ma bezpośredni wpływ na środowisko.

Institucje i agendy Ministerstwa Obrony Narodowej prowadzą efektywne działania – zgodnie z celami i założeniami prawnych norm ochrony i kształtowania środowiska – w celu zachowania, ochrony i jeśli to możliwe odtworzenia środowiska naturalnego poprzez:

- 1) podnoszenie świadomości powagi i znaczenia problematyki ochrony środowiska wśród personelu będącej rezultatem szkolenia,
- 2) zapobieganie i walkę z zanieczyszczeniem środowiska, w tym również technycyzację i wdrażanie nowych technologii, przy priorytetowym traktowaniu technologii przyjaznych środowisku naturalnemu,
- 3) oszczędne gospodarowanie zasobami naturalnymi, dążenie do stosowania odnawialnych materiałów i źródeł energii oraz sortowanie odpadów.

Polityka środowiskowa Ministerstwa Obrony Danii oparta jest na koncepcji stałego rozwoju i pozostaje w zgodzie z określonymi przez prawo nadrzędnymi celami i zadaniami sił zbrojnych. W celu zapewnienia tego rozwoju stworzono jednolity system zarządzania ochroną i kształtowaniem środowiska obejmujący wszystkie szczeble dowodzenia i struktury resortu obrony. System ten opiera się na głównych założeniach normy BS 7750, co zapewnia jego prostotę, przejrzystość oraz skuteczność systemu.

Głównym koordynatorem przedsięwzięć z zakresu ochrony środowiska w Ministerstwie Obrony jest Komisja do spraw Ochrony Środowiska Naturalnego, która w sposób ciągły kontroluje i dostosowuje politykę ministerstwa w tym zakresie.

³⁴A.Kowalkowski, Z Jancy, *Wdrażanie systemu zarządzania środowiskowego w regionie*, EIPOS

Biuro Ministra Obrony Danii (HQ CHOD DEN) oraz Służby Infrastruktury Obronnej (DSC), poprzez wspólny komitet zarządzający, w sposób ciągły, koordynują przedsięwzięcia z zakresu ochrony środowiska

Struktura organizacyjna Systemu Zarządzania Środowiskowego (rys. 6.) w SZ Danii obejmuje instytucje wojskowe funkcjonujące na trzech poziomach, które stanowią:

- 1) Biuro Ministra Obrony Danii (HQ CHOD DEN),
- 2) dowództwa logistyczne (Service Support Commands) oraz dowództwa szczebla operacyjnego,
- 3) władze i organizacje lokalne oraz jednostki wojskowe niższego szczebla.
Polityka ochrony środowiska wypracowana na szczeblu krajowym realizowana jest przez struktury poziomu drugiego oraz poprzez podległe im organizacje.

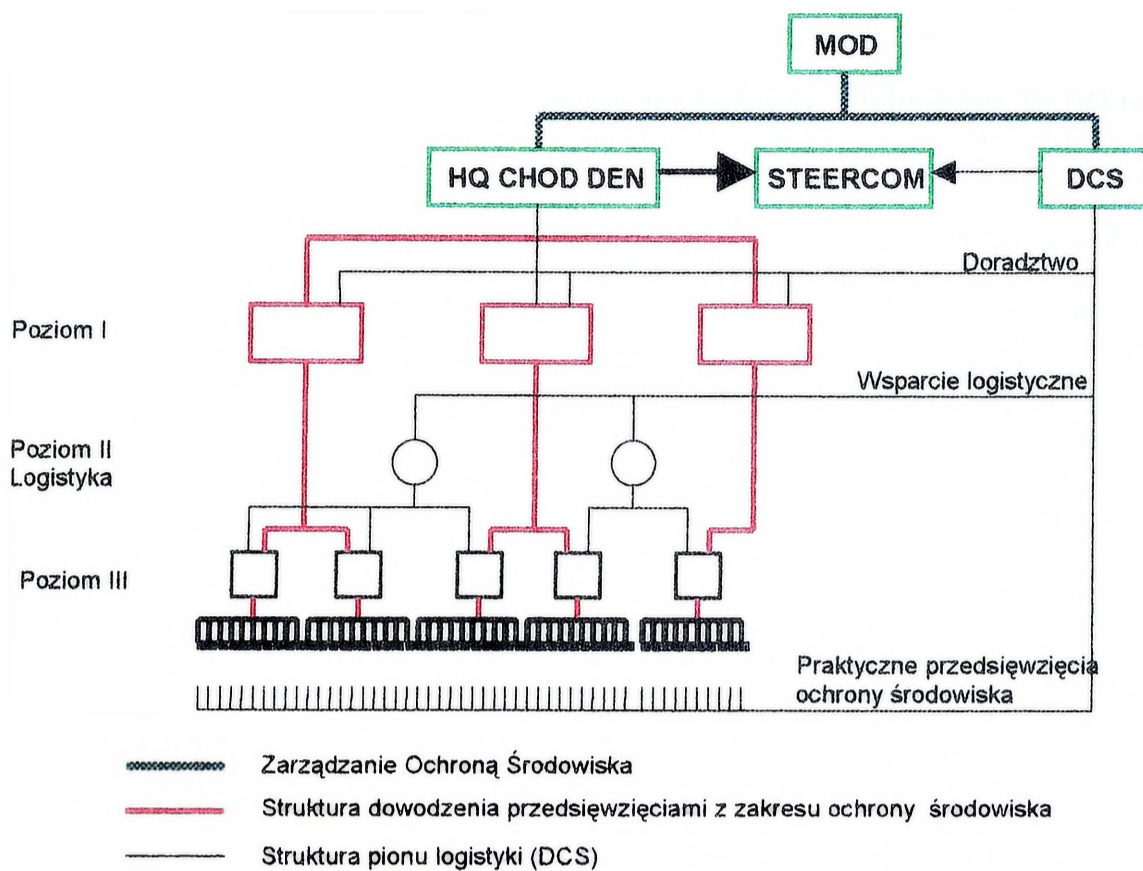
Struktury poziomu trzeciego (podstawowego) odpowiadają natomiast za realizację przedsięwzięć ochrony środowiska bezpośrednio w jednostkach wojskowych oraz za funkcjonowanie lokalnych organizacji związanych z ochroną środowiska w siłach zbrojnych.

Dowództwa logistyczne (DCS) zapewniają wsparcie przedsięwzięć ochrony środowiska w zakresie infrastruktury oraz środków materiałowo-technicznych. Utrzymują również kontakt oraz prowadzą negocjacje z lokalnymi władzami i organizacjami cywilnymi. Pełnią także funkcje rzeczoznawcy problematyki w zakresie ochrony środowiska z ramienia Ministerstwa Obrony (audytorskie).

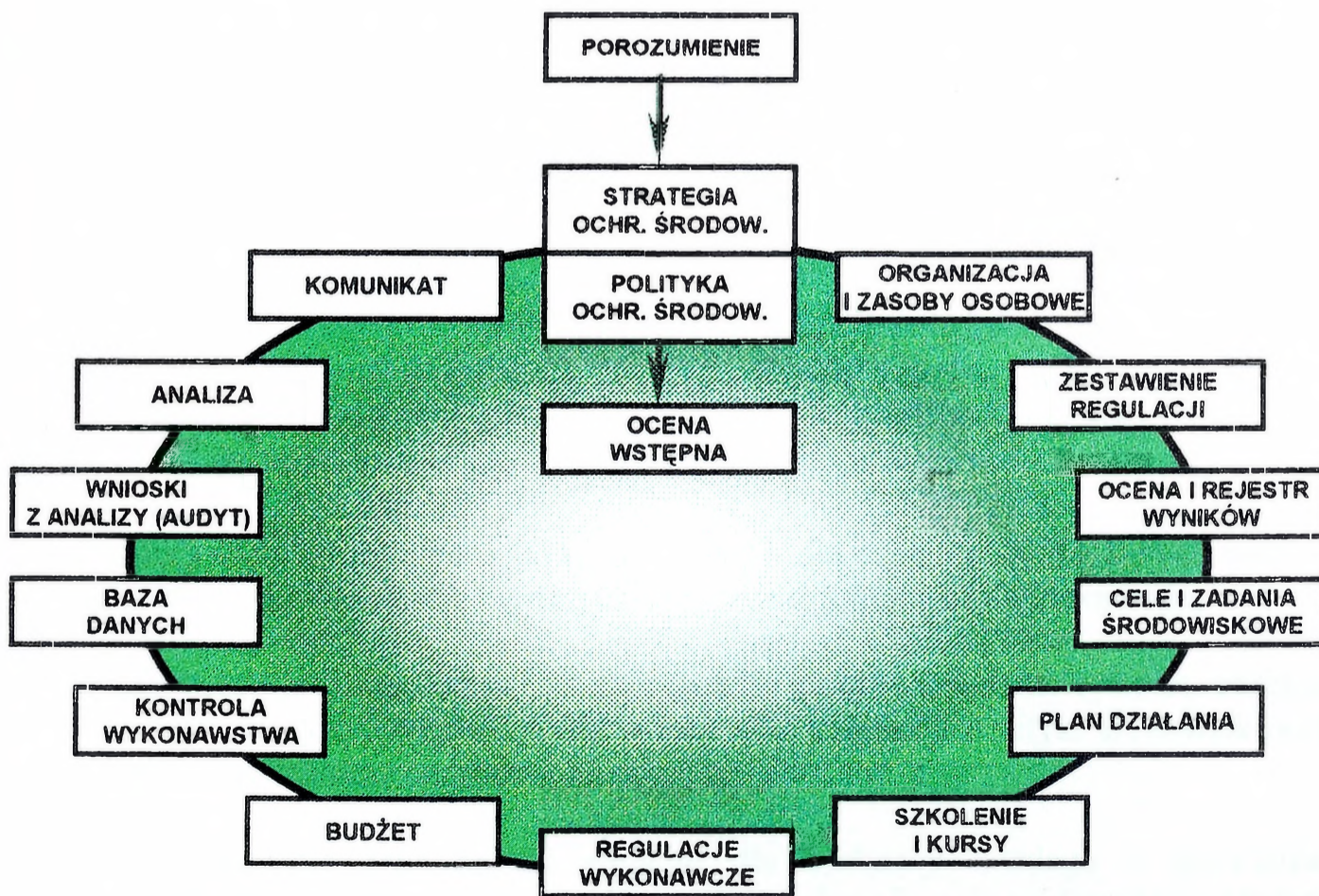
Podstawą działalności Sił Zbrojnych Danii w zakresie ochrony środowiska jest *Rozporządzenie Ministra Obrony Danii Nr 610-6*, które określa zasady polityki SZ w obszarze ochrony środowiska.

System zarządzania środowiskiem pełni funkcję nadrzędną w stosunku do organizacji strukturalnej, podziału odpowiedzialności, procedur i metod oraz zasobów niezbędnych dla zapewnienia spójności podejmowanych przedsięwzięć z polityką środowiskową oraz przyjętymi celami i zadaniami.

Zarządzanie środowiskowe zawiera elementy przedstawione na rys. 7.

Rys. 6. Struktura organizacyjna Systemu Zarządzania Środowiskowego SZ Danii
 Źródło: opracowano na podstawie wydawnictwa *Environmental Management in the Danish Defence, Forsvavets Bygningstjeneste 2000.*

Rys. 7. Elementy składowe Systemu Zarządzania Środowiskiem w SZ Danii
 Źródło: opracowanie własne

Koordinacja procesu wdrażania systemu następuje z zachowaniem pryncypiów normy BS 7750.

Zarządzanie zapewnia zgodne z założeniem funkcjonowanie wszystkich elementów systemu zarządzania środowiskiem i spełnianie przez ten system właściwych dla niego zadań. Pojedyncze elementy systemu mogą być skrótowo opisane w następujący sposób:

- 1) *porozumienie* dla funkcjonowania systemu zarządzania środowiskiem,
- 2) określenie *polityki ochrony środowiska* strategii celu ustalenia kierunków działania,
- 3) określenie *strategii* dla realizacji przyjętej polityki ochrony środowiska.
- 4) wykonanie *oceny wstępnej* polegającej na ciągłym monitorowaniu (sporządzaniu raportów) efektów funkcjonowania systemu oraz efektywności realizowanych projektów,
- 5) tworzenie *organizacji i zasobów osobowych* polega na doborze personelu oraz określaniu jego kompetencji,
- 6) utworzenie i utrzymywanie *zestawienia regulacji*, tj. regulaminów, umów, porozumień i pozwoleń określających funkcjonowanie systemu,
- 7) ustanowienie jednolitych procedur dla *oceny* realizowanych przedsięwzięć i *rejestr* osiągniętych wyników,
- 8) ogólnie *cele* oraz szczegółowe (jeśli to możliwe wyrażone w liczbach) *zadania środowiskowe*. Jedne i drugie oparte na rejestrze wyników oraz założeniach strategii i polityki ochrony środowiska,
- 9) opis i sprecyzowanie środków niezbędnych dla osiągnięcia założonych celów i zadań środowiskowych zawartych w *planie działania* środowiskowego,
- 10) przygotowanie *regulacji wykonawczych*, w całej rozciągłości systemu określających procedury niezbędne dla wdrożenia i realizacji polityki środowiskowej, celów i zadań oraz sposobu ich realizacji,
- 11) przygotowanie *budżetu* niezbędnego dla realizacji każdego z projektów, jak również budżetu całościowego dla realizacji zadań długoterminowych oraz funkcjonowania systemu,

- 12) opis właściwych metod *kontroli wykonawstwa* dla zapewnienia integralności z kontrolno-nadzorczą funkcją ministerstwa obrony (systemu obronnego),
- 13) utrzymywanie *bazy danych* dotyczących działań podjętych w wyniku funkcjonowania systemu zarządzania – tak działań korygujących jak i potwierdzających,
- 14) powołanie wewnętrznych oraz zewnętrznych rzeczoznawców (*audytorów*) którzy dokonywać będą obiektywnej, systematycznej i udokumentowanej okresowej *analizy* całego systemu zarządzania środowiskowego,
- 15) *analiza* przeprowadzana przez dowódców na każdym szczeblu systemu zarządzania środowiskiem (przynajmniej raz w roku) dla zapewnienia jego skuteczności i efektywności,
- 16) *komunikat* (oświadczenie) środowiskowy nt. osiągniętych wyników, celów i zadań, polityki ochrony środowiska oraz systemu zarządzania przygotowywany na każdym szczeblu struktury w celu publikacji.

Ocena wstępna - punktem wyjściowym procesu zarządzania ochroną i kształtowania środowiskiem jest ocena wstępna. Dokonana właściwie umożliwiła wczesne określenie innych zasadniczych elementów systemu zarządzania. Innymi słowy ocena wstępna jest zasadniczym i bardzo ważnym etapem procesu zarządzania ochroną i kształtowania środowiska. Precyzuje ona dane wyjściowe do:

- określenia właściwej organizacji zbierania danych dotyczących środowiska naturalnego oraz sprawozdawczości;
- określania wartości liczbowych dla wszystkich danych (wpływ na środowisko wyrażony w liczbach, np. zużycie surowców, energii, emisji zanieczyszczeń i innych zagrożeń);
- analizy oddziaływania na środowisko i określenie priorytetów dla działań zaradczych.

Działanie według ustalonej hierarchii priorytetów zapewnia osiągnięcie powodzenia na korzyść środowiska naturalnego, a w związku z tym szczególny nacisk kładzie się na szczegółowe planowanie. Bardzo ważnym jest, by wszystkie elementy procesu były planowane i realizowane według jednolitych zasad i procedur. Inicjowaniu procesu oceny wstępnej towarzyszy wiele ograniczeń. Wybór i przygotowanie instrukcji oraz bazy danych, szkolenie personelu, archiwizacja danych, ocena realizowanych

przedsięwzięć oraz sporządzanie rzetelnych raportów dla zwiększenia efektywności pracy, wszystko musi być wykonane w odpowiednim czasie. Priorytetem jest utrzymanie prostoty i przejrzystości systemu. Obowiązek priorytetowego traktowania systematycznego przetwarzania danych spoczywa na każdym ze szczebli struktury.

Porozumienie, strategia i polityka ochrony środowiska - na tym etapie sprawą zasadniczą jest by sformułowany cel nadrzędny był wypadkową poglądów i pragmatycznych punktów widzenia.

Celem wszystkich elementów systemu jest z jednej strony ustalenie wspólnej wizji stałego rozwoju systemu, z drugiej strony określenie realistycznego krótkoterminowego planu realizacji każdego z celów i zadań. Cel ten wymaga bardzo precyzyjnego zgrania wszystkich elementów systemu.

W praktyce bardzo często zdarza się, że zakładana strategia i polityka są poddawane rewizji i korektom bezpośrednio po praktycznym przyjęciu celów i zadań przez poszczególne elementy systemu.

Organizacja i zasoby osobowe - ten element z założenia określa jedynie osoby i obieg informacji niezbędny dla funkcjonowania systemu jednak, jak już wcześniej wspomniano, narodziny tego elementu następują w momencie rozpoczęcia oceny wstępnej. Istotne problemy które muszą być rozstrzygnięte w nawiązaniu do decyzji podjętych w ocenie wstępnej, to:

- kto ma wgląd w dokumentacje i dostęp do danych?
- kto odpowiada za formalne kontakty z innymi organizacjami?
- kto odpowiada za robocze kontakty z innymi organizacjami?
- kto powinien/wymaga być informowany lub zaangażowany?

Zarząd - właściwie dobrany zarząd (STEERCOM) systemu zarządzania ochroną i kształtowaniem środowiska musi być określony bez względu na okoliczności. Właściwie dobrany oznacza, w odniesieniu do zarządu, że musi on być mały lecz reprezentatywny. Trudno jest uniknąć tworzenia zarządów również na innych szczeblach struktury.

Zestawienie regulacji - ten element należy rozumieć jako zestawienie wszystkich aktualnych aktów prawnych i innych regulacji odnoszących się do ochrony i kształtowania środowiska. Ogólna lista wszystkich obowiązujących normatywów jest

sporządzana i na bieżąco porządkowana, ale istotą tego elementu systemu jest sporządzenie „krótkiej listy” najważniejszych praw i regulacji. Zadania tego elementu systemu są więc oczywiście wykonywane najlepiej przez osoby z doświadczeniem w pracy o takiej specyfice, np. osoby zaangażowane w kontaktach z instytucjami rządowymi zajmującymi się ochroną środowiska.

Ze względu na złożoność przedsięwzięcia realizacja tego elementu może wymagać zaangażowania znacznych sił i środków, tym bardziej, że system zarządzania ochroną i kształtowaniem środowiska obejmuje wielorakie funkcje na dużym i zróżnicowanym geograficznie obszarze.

Ocena i rejestr wyników - ten element systemu polega na ciągłym uaktualnianiu „efektów” systemu zarządzania ochroną i kształtowaniem środowiska w odniesieniu do oceny wstępnej. Określa on na bieżąco aktualizowaną listę priorytetowych zadań w świetle skutków realizowanych przedsięwzięć na środowisko. Trzy niezależne składniki elementu to:

- 1) dane środowiskowe - elektroniczna lub tzw. „papierowa” baza danych. W SZ istnieje ona w obu formach, lecz dąży się do rozwijania bazy danych w formie elektronicznej ponieważ jest ona łatwiejsza w użyciu oraz zapewnia większe bezpieczeństwo danych.
- 2) sposób oceny - formalnie określony sposób prowadzenia oceny, punktacja.
- 3) tabela priorytetów - zestawienie najważniejszych skutków działania systemu na środowisko. Może być ono generowane automatycznie przez bazę danych środowiskowych.

Cele i zadania środowiskowe - element ten jest syntezą strategii oraz polityki jej realizacji w określonych okolicznościach. W bieżącej działalności nacisk kładziony jest na realizację zadań, które w przyszłości umożliwią osiągnięcie zakładanego celu. W tym punkcie określone zostają przede wszystkim zadania, natomiast cele tylko w takim stopniu, aby sprecyzowanie kryteriów koniecznych dla osiągnięcia sukcesu możliwe było w przyszłości.

Plan działania środowiskowego - określa on przedsięwzięcia oraz siły i środki planowane na kolejny okres działalności. Plan ten jest zatwierdzany przez Komisję ds. Ochrony Środowiska Naturalnego. Plan działania określa skutki dla środowiska, ich priorytet oraz siły i środki jakie zaplanowano do wykorzystania w kolejnym okresie działalności.

Główny wysiłek skierowany jest na stworzenie „tradycyjnego” planu działania, w którym zawiera się propozycje przedsięwzięć oraz ich prawdopodobne skutki fizyczne i ekonomiczne. Przedstawia się tu wszystkie analizowane rozwiązania wraz z wyjaśnieniem które działania zostaną wdrożone i dlaczego.

Szkolenia i kursy - opracowując koncepcję tego elementu systemu resort obrony zastosował hierarchiczny opis wymogów szkoleniowych:

- „wiedzieć”, który oznacza potrzebę rozumienia systemu zarządzania przez pracujących na jego rzecz,
- „umieć”, przez który rozumie się potrzebę opanowania określonych umiejętności przez mniejsze zespoły pracowników (np. zarządzanie bazą danych),
- „doskonać”, przez co małe zespoły pracowników zdobywają specyficzne kwalifikacje niezbędne do osobistego kierowania realizacją poszczególnych projektów.

Powyższa klasyfikacja wymogów umożliwia optymalizację wysiłków szkoleniowych. Oznacza to, że w kategorii „wiedzieć” mieszczą się zróżnicowane potrzeby szkoleniowe i np. szkolenie kadry kierowniczej obejmuje zdecydowanie inny zakres niż szkolenie pracowników najniższego szczebla. Należy wziąć pod uwagę, że dla zapewnienia zasobów osobowych niezbędnych dla funkcjonowania systemu w perspektywie wieloletniej, niezbędne jest dostosowanie długofalowego systemu szkolenia.

Regulacje wykonawcze - nazywa się „dynamiczną konstytucją” przedsięwzięcia realizowanego przez grupę ludzi.

Regulacje wykonawcze to szczegółowa instrukcja opisująca system zarządzania ochroną i kształtowaniem środowiska naturalnego, sposób jego funkcjonowania i obiegu informacji oraz jakie procedury mają zastosowanie gdy wszystkie elementy systemu osiągną pełną funkcjonalność.

Budżet - w wielu przypadkach ten element systemu jakim jest budżet będzie określony wraz z opracowaniem planu działania, który został omówiony wcześniej.

Kontrola wykonawstwa i baza danych - są często nazywane ogniwem kontrolnym systemu. Wyrażenie to jednak nie do końca oddaje ich znaczenie w systemie zarządzania. Można z pewnością stwierdzić, że jeśli rola systemu zarządzania ograniczałaby się jedynie do kontrolowania struktury organizacyjnej, to z pewnością nie mogłoby być mowy o racjonalnym wykorzystaniu czasu i pieniędzy.

System zarządzania spełnia swoją funkcję poprzez realizację również takich zadań, które zapobiegają popełnianiu błędów organizacyjnych oraz wypracowując mechanizmy podejmowania właściwych decyzji w oparciu o doświadczenie inne niż zebrane w wyniku popełniania błędów przyczyniają się do ich unikania.

W rzeczywistości istnieje potrzeba „kontroli”, która ma na celu zapobieganie (analiza danych umożliwia często ustalenie nieznanymi wcześniej zależności) oraz doskonalenie współpracy z instytucjami państwowymi odpowiedzialnymi za ochronę środowiska.

Wnioski z analizy (audyt) - sprawują niezależną, obiektywną i udokumentowaną kontrolę nad zgodnością podejmowanych planów z rzeczywistością. Stąd też, audyt jest elementem o znacznie szerszej roli niż tylko kontrolna.

Analiza – jako element systemu, w fazie początkowej oparta będzie o dane pochodzące z samego systemu zarządzania oraz wnioski z analizy zewnętrznej i wewnętrznej (audyt).

Komunikat środowiskowy będzie zawsze informacją dla władz oraz opinii publicznej, skupioną na zamierzony cel działania.

Opisany System Zarządzania Środowiskowego Sił Zbrojnych Danii³⁵ przynosi określone korzyści w postaci;

- zmniejszenia opłat za „korzystanie” ze środowiska;
- polepszenia komunikacji z władzami lokalnymi;
- unikania wytwarzania odpadów, zmniejszenie i recykling odpadów lub wtórne wykorzystywanie;

³⁵ Funkcjonowanie Systemu (SZŚ SZ Danii) opracowano na podstawie wydawnictwa „*Environmental Management in the Danish Defence*”, Forsvæts Bygningstjeneste 2000 r.

- unikania szkód środowiskowych;
- motywacji stanów osobowych SZ do ochrony środowiska;
- i innych.

System zapewnia również ciągłą kontrolę, możliwość oceny skutków działalności resortu w środowisku oraz natychmiastową reakcję w przypadku pojawienia się realnego zagrożenia np. awarii lub katastrofy środowiskowej.

2.3. Ochrona środowiska w Siłach Zbrojnych Rosji

Konstytucja³⁶ Federacji Rosyjskiej (FR) przyjęta 12 grudnia 1993 r. jako ustawa zasadnicza reguluje podstawowe problemy ekologiczne w państwie. W sposób znaczący rozszerzyła obszar spraw związanych z prawem ekologicznym. W swym ustawodawstwie obejmuje nie tylko komponenty środowiska przyrodniczego, ale włącza również całokształt materialnych i kulturalno-historycznych obiektów, które stanowią środowisko funkcjonowania człowieka i zabezpieczają warunki jego działań i ochronę zdrowia.

Zgodnie z Konstytucją FR obiektem badań prawa ekologicznego jest człowiek jako najbardziej złożony i najdoskonalszy ekosystem, dysponujący zamkniętym systemem wzajemnych relacji jego poszczególnych komponentów, które stanowią o jego równowadze, wzajemnym powiązaniu z innymi systemami i mający określoną ekologiczną produktywność.

Istotnymi konstytucyjnymi paragrafami prawa ekologicznego w Konstytucji FR są paragrafy 42 i 58, które rozszerzają podejście do ochrony środowiska z „ochrony środowiska przyrodniczego” na „ochronę otaczającego środowiska”. W tłumaczeniu czytamy *„Ważnym etapem w funkcjonowaniu ekologicznego ustawodawstwa jest przyjęcie 12.12.1999 roku nowej Konstytucji Federacji Rosyjskiej, w której art. 42 i 58 poświęcono w całości problematyce ekologicznej. Treści tam zawarte nie dotyczą tylko środowiska przyrodniczego jak to było do tej pory, ale w art. 8,9,36 konstytucji wskazano, że gleba, woda, atmosfera i pozostałe komponenty przyrodnicze stanowią nierozwalną całość skutkującą ogółem na stan środowiska”*.

³⁶ Źródło: Internet, www.onet.pl/wiem

Niemniej jednak, system ekologicznych normatywno-prawnych aktów, będących źródłem prawa ekologicznego, jest ciągle aktualizowany w związku z prowadzoną w FR reformą struktur państwowych i przyjęciem całego pakietu federalnych ustaw w obszarze ochrony środowiska przyrodniczego.

Na podstawie ustaw konstytucyjnych przyjętych przez FR, w jej republikach oraz innych podmiotach, ustanawiane i przyjmowane są akty normatywne regulujące różne aspekty ochrony środowiska.

W 1991 r. w FR przyjęta została *Ustawa o ochronie środowiska przyrodniczego*. Jako pierwsza usystematyzowała ona wszystkie istniejące regulacje prawne odnoszące się do obszaru ochrony środowiska.

Oprócz tej ustawy zostały również przyjęte *Ustawy FR o bezpieczeństwie* oraz *Ustawy o stanie sanitarno-epidemiologicznym społeczeństwa*.

Zgodnie z paragrafem 1 *Ustawy FR o bezpieczeństwie narodowym*, która obowiązuje od 5 marca 1992 r., do bezpieczeństwa narodowego został zaliczony jego istotny element jakim jest – **bezpieczeństwo ekologiczne**, którego zasadniczymi aspektami są³⁷:

- 1) źródła zagrożenia ekologicznego,
- 2) sposoby i możliwości rozprzestrzeniania się potencjalnych zagrożeń.

Ponadto, związane jest ono ściśle z następującymi rodzajami zagrożeń

- 1) agresją ekologiczną,
- 2) zagrożeniem narodowego bezpieczeństwa, wynikającego z wewnętrznych ekologicznych problemów,
- 3) oddziaływaniem na narodowe bezpieczeństwo zewnętrznych ekologicznych problemów.

Akty prawno-normatywne (rys. 8.) wydane przez organy władzy wykonawczej, a dotyczące ochrony środowiska przyrodniczego, można podzielić na trzy zasadnicze grupy:

- rządowe akty normatywno-prawne;
- międzyresortowe akty normatywno-prawne;

³⁷ О.В.Усаев „Эколого – Пробобы аспекты Повседневной деятельности войск” Издательство Министерства Обороны РФ., 1999, str. 14

Rys. 8. Główne dokumenty prawa ekologicznego w Federacji Rosyjskiej

Źródło: opracowanie własne

- resortowe normatywno-prawno akty wydawane przez ministerstwa i upoważnione urzędy.

Resortowe akty normatywno-prawno dotyczące oddzielnych obiektów przyrody, ziemi, wód i innych wydają ministerstwa i urzędy, które realizują kontrolę ich użytkowania.

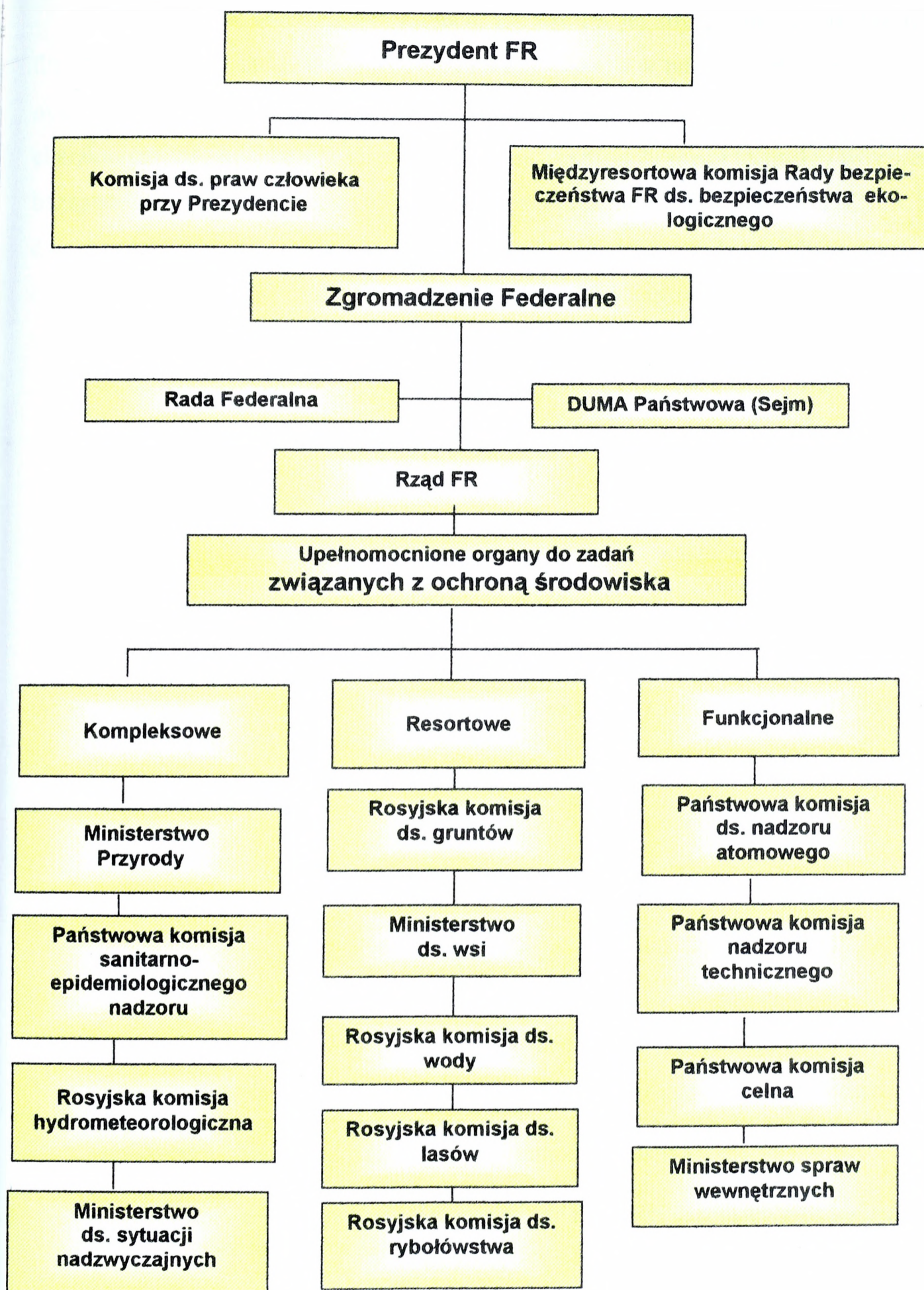
Normatywno-prawne akty ministerstw i urzędów nie posiadają prawa ogólnego stosowania, a mają jedynie charakter lokalny i dotyczą tylko zakładów, organizacji które wchodzą w skład ministerstwa i urzędu, które przyjęło dany akt.

Wynika z powyższego, że system przyjmowania prawno-normatywnych aktów dotyczących całej sfery ekologicznej przyjmowanych przez organy władzy wykonawczej jest bardzo złożony w treści i formie. Organy zarządzania środowiskiem w Federacji Rosyjskiej przedstawia rys. 9.

Główne akty prawne dotyczące ochrony środowiska obowiązujące w FR to:

- *Ustawa o ochronie środowiska przyrodniczego* – 1991 r.;
- *Ustawa o bezpieczeństwie* - 1992 r.;
- *Ustawa o sanitarno-epidemiologicznym zabezpieczeniu społeczeństwa* 1999 r.;
- *Ustawa podstawy prawa leśnego* – 1993 r.;
- *Dekret prezydenta o federalnych zasobach przyrody* – 1993 r.;
- *Dekret prezydenta o strategii państwa wobec środowiska i zabezpieczeniu trwałego rozwoju* – 1994 r.;
- *Ustawa federalna O ochronie wydzielonych obszarów przyrodniczych* 1995 r.;
- *Dekret prezydenta o systemie federalnych organów władzy wykonawczej* 1996 r. (istotnie zmieniających również strukturę organów ochrony przyrody);
- i inne.

W ostatnim okresie problemy ekologiczne nabierają również coraz większego znaczenia w sferze bezpieczeństwa narodowego oraz działalności Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej (SZ FR).

Rys. 9. Państwowe organy zarządzania środowiskowego FR

Źródło: opracowanie własne

Podobnie jak w wielu innych krajach, tak i w FR jej siły zbrojne zobowiązane są do realizacji zadań związanych z ochroną środowiska, a w tym przestrzegania określonych przez państwo norm środowiskowych. Siły Zbrojne w związku ze specyfiką i charakterem swojej działalności, ogromnym nasyceniem bojowej techniki i uzbrojenia, bezspornie stały się zagrożeniem otaczającego środowiska. Obecnie przed SZ FR bardzo wyraźnie stanęły problemy utylizacji pocisków jądrowych, broni chemicznej, oczyszczania obszarów spadania rakiet-nosicieli, usunięcia zanieczyszczeń gleby spowodowanych przedostaniem się materiałów ropopochodnych, bezpiecznej utylizacji i złomowania przestarzałego sprzętu bojowego i innych środków materiałowych.

Przedstawione uwarunkowania wyznaczają główne kierunki ochrony środowiska w działalności SZ FR, którymi są:

- organizacja monitoringu i odtwarzania komponentów środowiska naturalnego w miejscach stałej dyslokacji, na poligonach i placach ćwiczeń;
- doskonalenie systemu szkolenia ekologicznego stanów osobowych jednostek;
- dalsze doskonalenie systemu oczyszczania wód i rozszerzenia wykorzystania systemu powtórnego jej zastosowania;
- materiałowo-techniczne zabezpieczenie ochrony powietrza atmosferycznego;
- racjonalne wykorzystanie terenów, obszarów i ich ochrona, prowadzenie prac związanych z rekultywacją obszarów leśnych;
- zabezpieczenie pełnej utylizacji odpadów działalności przemysłowej i gospodarczej.

Głównymi celami ochrony środowiska w działalności SZ FR są:

- ochrona środowiska naturalnego i ograniczenie oddziaływania na biosferę ekologicznie niebezpiecznych czynników powstających w wyniku działalności wojskowej i specjalnej na potrzeby obronności państwa;
- opracowanie przedsięwzięć i organizacja planowych przedsięwzięć związanych z odtworzeniem środowiska;
- uprzedzenie i likwidacja skutków awarii i katastrof.

Ekologiczne zabezpieczenie Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej określa się jako kompleks prawnych, ekonomicznych, socjalnych, naukowych i organizacyjno-

technicznych przedsięwzięć realizowanych przez Siły Zbrojne zarówno w czasie pokoju jak i wojny, ukierunkowanych na ochronę i reaktywację środowiska w czasie działalności SZ oraz na wykonanie zadań wojskami w warunkach oddziaływania ekologicznie nieprzyjaznych, antropogennych przedsięwzięć dotyczących bezpieczeństwa ekologicznego przy wypełnianiu zadań misji Sił Zbrojnych FR. Podstawowe regulacje prawne dotyczące zabezpieczenia ekologicznego SZ FR zawarte są w około 150 różnych dokumentach i dyrektywach zawierających w sobie federalne prawa, kodeksy i akty normatywne. W dokumentach tych dodatkowo określono obowiązki dowódców i innych osób funkcyjnych Jednostek Wojskowych (JW), wydziałów szkolenia, okręgów, związków operacyjnych i taktycznych w zakresie ochrony środowiska w czasie szkoleń poligonowych zwracając szczególną uwagę na:

- strzelania;
- bombardowania;
- przemieszczenia techniki bojowej.

Istotnymi w tym obszarze dokumentami³⁸ są:

1. *Decyzja Ministra Obrony (MO) o sposobie organizacji i prowadzenia nadzoru i kontroli nad realizacją zadań ochrony środowiska oraz wykorzystania jego zasobów przez SZ FR.*
2. *Decyzja MO o ochronie środowiska przyrodniczego w czasie szkolenia wojsk oraz w ramach działalności gospodarczej.*
3. *Decyzja MO nr 226 o dodatkowych przedsięwzięciach dotyczących zintensyfikowania ochrony środowiska przyrodniczego i przestrzegania wymogów aktów normatywnych dotyczących ochrony środowiska w SZ FR”.*
4. *Decyzja MO nr 37 o pierwszoplanowych zadaniach ekologicznego zabezpieczenia SZ FR.*

Przeprowadzona przez autora analiza literatury fachowej i części powyższych aktów normatywnych pozwala na określenie funkcjonującego obecnie w SZ FR systemu ochrony środowiska (w literaturze często używany zamiennik „...ekologicznego zabezpieczenia”).

³⁸ О.В.Усаев „Эколого – Пробобы аспекты Повседневной деятельности войск” Издательство Министерства обороны РФ. 1999, str. 51

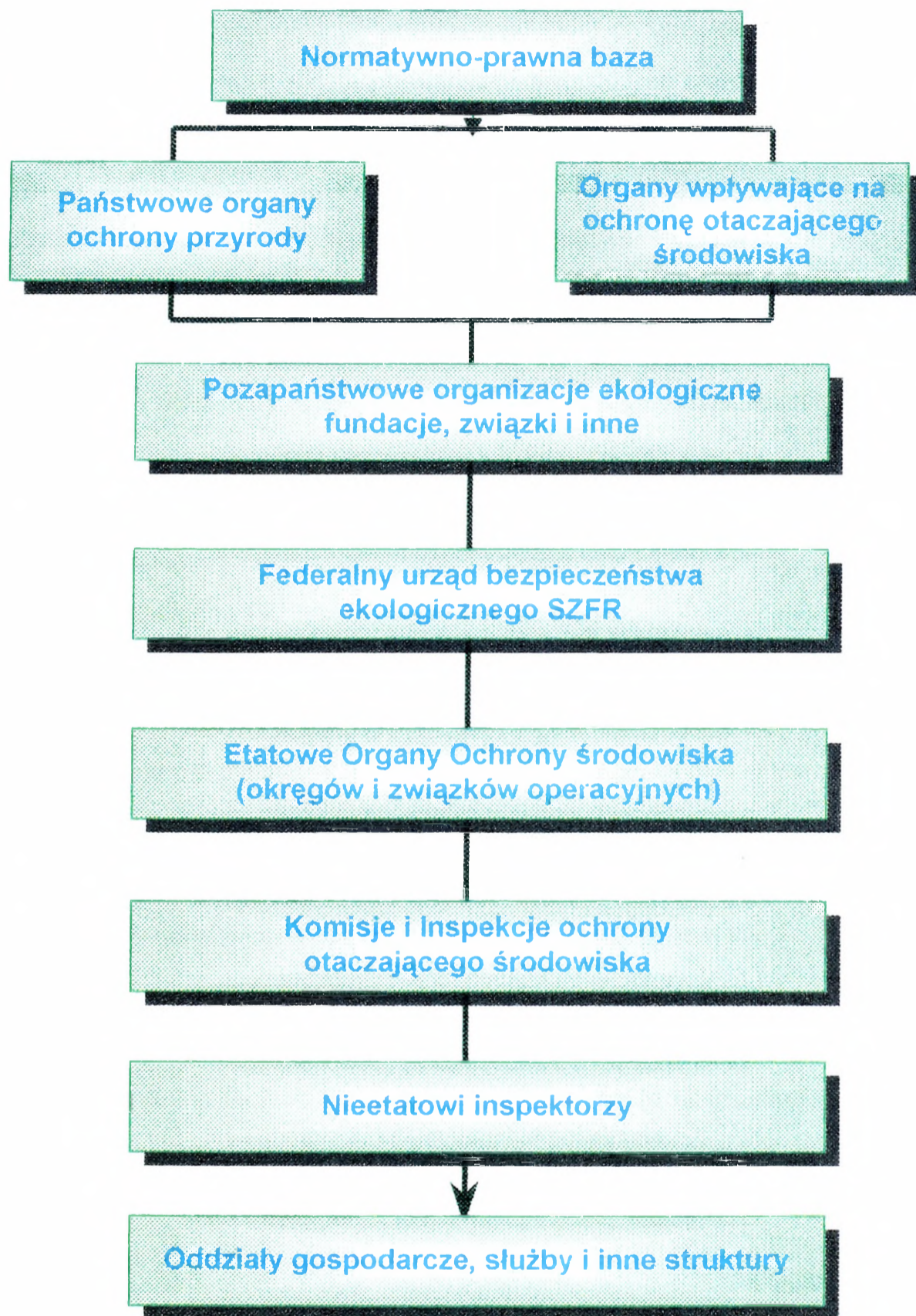
System ekologicznego zabezpieczenia SZ FR (rys. 10) realizowany jest na szczeblu federalnym (centralnym - Ministerstwa Obrony); regionalnym (okręgów wojskowych, marynarki wojennej); terytorialnym (oddziały, pododdziały) i lokalnym (garnizony i inne obiekty wojskowe).

Na szczeblu federalnym (centralnym) głównym organem zabezpieczenia ekologicznego w MO FR jest urząd bezpieczeństwa ekologicznego SZ FR, a funkcję centrum analityczno-informacyjnego (system wspomaganie - monitoringu) spełnia Centrum Ekologiczne MO FR. (rys. 11).

Na szczeblu regionalnym funkcję tą wypełnia Służba Ekologiczna Okręgu (floty), a funkcję analityczno-informacyjną centrum, spełnia sekcja obliczeniowo-informacyjna centrum sztabu okręgu (floty). *Na szczeblu terytorialnym* kierowanie zabezpieczeniem ekologicznym realizowane jest przez etatowego szefa służby ekologicznej związku operacyjnego (szefa inspekcji).

Na szczeblu lokalnym – kierowanie zadaniami ochrony środowiska powierzono etatowemu (nieetatowemu) szefowi służby ekologicznej obiektu wojskowego (garnizonu). Za całość przedsięwzięć związanych z ochroną środowiska w związku taktycznym, oddziale gospodarczym odpowiada dowódca. Przedsięwzięcia ochrony ekologicznej organizują sztaby razem z zastępcą ds. logistycznych na podstawie decyzji dowódcy, jego wytycznych, wymagań obowiązujących dokumentów dotyczących ochrony środowiska oraz wytycznych wyższego przełożonego. Bezpośrednio w realizacji zadań związanych z ochroną środowiska na tych szczeblach uczestniczą:

- szef sztabu
- zastępca dowódcy ds. logistycznych,
- nieetatowy inspektor ochrony środowiska,
- szefowie służb (szczególnie sł. zdrowia, chemicznej i inżynierskiej),
- specjalista ze służby kwaterunkowej,
- dowódcy pododdziałów.

Rys. 10. Organizacja systemu ekologicznego zabezpieczenia w Siłach Zbrojnych FR

Źródło: opracowanie własne

Inspekcja ochrony środowiska przyrodniczego dalej zwana „Inspekcją” okręgu wojewódzkiego zajmuje się wszystkimi problemami związanymi z działalnością ochrony przyrody na tym szczeblu. „Inspekcja” posiada uprawnienia głównego organu kontrolującego całą problematykę ochrony środowiska w okręgu. W swojej działalności „Inspekcja...” kieruje się przepisami prawnymi obowiązującymi w FR oraz rozkazami i dyrektywami MO FR, rozkazami dowodzącego wojskami OW dotyczącymi problemów ochrony środowiska i racjonalnego wykorzystywania bogactw naturalnych.

Istotnym ogniwem w nadzorze stopnia realizacji zadań ochrony środowiska w JW. jest funkcja nieetatowego inspektora ochrony środowiska. Dowódca jednostki w każdym roku wyznacza rozkazem na to stanowisko oficera, chorążego lub pracownika cywilnego. *Nieetatowy Inspektor ochrony środowiska* (dalej zwany „Inspektorem ...”) podlega szefowi sztabu JW lub bezpośrednio dowódcy.

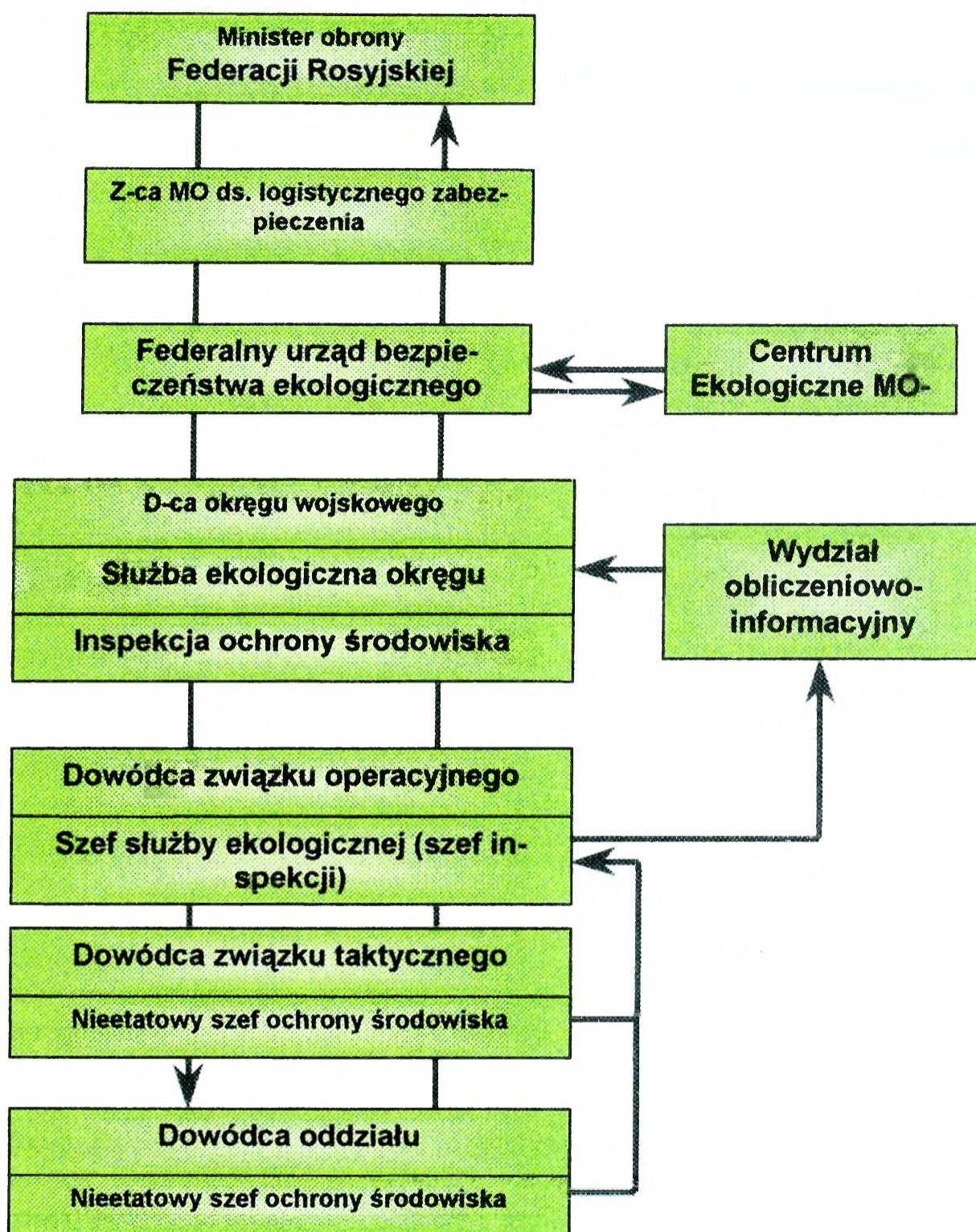
W swojej działalności kieruje się wytycznymi zawartymi w *Ustawie o ochronie środowiska przyrodniczego*, decyzjami ministra obrony narodowej i dowódcy okręgu i innymi dokumentami.

Do jego głównych zadań należy określenie;

- jakości i ilości zanieczyszczeń wprowadzonych do środowiska;
- fakty nieracjonalnego wykorzystywania zasobów środowiska;
- źródła zanieczyszczeń;
- niezbędnych przedsięwzięć ochronnych oraz czas i sposób ich realizacji.

Na bazie prowadzonych analiz oraz ocen charakteru codziennej działalności pododdziałów „Inspektor...” przygotowuje szefowi sztabu JW. propozycje dotyczące;

- rodzaju szkolenia programowego w ramach którego należy skupić główny wysiłek działań proekologicznych;
- zasadnicze zadania dla pododdziałów z zakresu ochrony środowiska;

Rys.11. Organy zabezpieczenia ekologicznego w resorcie obrony Federacji Rosyjskiej

Ważnym momentem w pracy „Inspektora..” jest wymiana informacji z dowódcami pododdziałów, szefami służb w tym z szefem służby obrony radioaktywnej, chemiczno-biologicznej w zakresie uzgodnienia wspólnych przedsięwzięć dotyczących ochrony środowiska. Od dowódców pododdziałów otrzymuje on informacje dotyczące; źródeł powstawania zanieczyszczeń i sposobów ich pozbywania się oraz stopniu realizacji przez pododdziały zadań ochrony środowiska. Oprócz tego uzgadnia z nimi problemy ekologicznego bezpieczeństwa i oczekiwanej pomocy. Z szefem logistyki JW. uzgadnia problemy wyposażenia pododdziałów w środki i materiały niezbędne do wypełnienia zadań. Do zasadniczych zadań „Inspektora ..” należą;

- udział w planowaniu i organizacji zadań ochrony środowiska;
- udział w projektowaniu i organizacji budowy obiektów i urządzeń ekologicznych oraz ich remontów kapitalnych;
- przeprowadzenie inwentaryzacji źródeł zanieczyszczeń;
- współpraca z komisjami samorządowymi w zakresie ochrony środowiska;
- udzielanie fachowej pomocy pododdziałom eksploatującym urządzenia oczyszczające;
- opracowanie instrukcji sposobów ochrony środowiska w jednostce wojskowej;
- kontrolowanie przestrzegania norm oraz zbieranie i opracowywanie informacji dotyczących odpadów, ścieków i innych zanieczyszczeń;
- kontrolowanie stopień zabezpieczenia utylizacji odpadów;
- sprawdzanie i ochrona stanu lasów będących pod administracją jednostki oraz prowadzenie przedsięwzięć przeciwpożarowych;
- monitorowanie i ochrona zwierząt, ptaków i ryb na obszarach kół myśliwskich funkcjonujących przy jednostkach wojskowych;
- uczestniczenie w przygotowaniu rocznego planu gospodarczego³⁹.

³⁹ О.В. Усаев „Эколого – Пробобы аспекты Повседневной деятельности войск
Издательство Министерства обороны РФ. 1999 ss. 45-49

Analiza przedstawionych powyżej obowiązków „Inspektora..” pozwala stwierdzić że Nieetatowy Inspektor ochrony środowiska w JW nie może być osobą wyznaczoną z „przypadku”. Aby mógł on sprostać wymaganiom wynikającym z jego obowiązków musi posiadać ugruntowaną i głęboką wiedzę specjalistyczną.

Przeprowadzona przez autorów opracowania „Ekologia wojskowa”⁴⁰ dogłębna analiza aktów prawnych dotyczących ekologicznego zabezpieczenia całej sfery działalności Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej wykazała następujące problemy:

- *akty normatywne dotyczące bezpieczeństwa ekologicznego praktycznie nie zawierają norm dotyczących ochrony środowiska i zabezpieczenia ekologicznego*;
- *opracowanie pt. „Normy bezpieczeństwa ekologicznego”, o którym mówi się w ustawie o „Ochronie środowiska przyrodniczego”, nie jest podparte żadnymi aktami prawnymi*;
- *wykazy obiektów bezpieczeństwa ekologicznego nie są ze sobą spójne.*

Przeprowadzona przez autora analiza wtórna dostępnych dokumentów nt. ochrony środowiska obowiązujących w SZ FR pozwala na postawienie w pełni uprawnionego wniosku że system ochrony środowiska w armii rosyjskiej oparty jest na „zakazach i nakazach”, pozbawiony podstawowych norm i ogólnoświatowych standardów. Z analizy wynika również że SOŚ SZ FR nie jest kompatybilny z federalnym systemem ochrony środowiska.

3. Celowość i możliwości zaadaptowania niektórych rozwiązań dotyczących ochrony środowiska, właściwych dla armii innych państw, w Siłach Zbrojnych RP

Zgodnie z obowiązującym w krajach NATO porządkiem prawnym, siły zbrojne podlegają wszelkim powszechnie obowiązującym w państwach regulacjom o charakterze normatywnym.

Polityka ekologiczna sektora obronnego w armiach państw NATO z założenia stanowi integralną część polityki ekologicznej państwa i jest podstawą do opracowania dokumentów doktrynalnych dotyczących ochrony środowiska w trakcie planowania i prowadzenia operacji i ćwiczeń wojsk sojusznicznych.

Przedstawione w rozdziale mechanizmy sterowania ochroną środowiska w innych armiach (Niemcy, Dania) oparte na filozofii *kompleksowego zarządzania jakością* TQM (ang. *Total Quality Management*) mogą stanowić dla kierownictwa resortu ON RP płaszczyznę do generowania efektywnych rozwiązań w przebudowie obecnego Systemu Ochrony Środowiska w SZ RP.

Skorzystanie z wzorów i standardów państw NATO w procesie budowy własnego systemu na kanwie wstąpienia Polski do Unii Europejskiej, staje się koniecznością, a zarazem wyzwaniem i niepowtarzalną okazją do stworzenia nowoczesnego, sprawnego i efektywnego systemu zarządzania środowiskowego w siłach zbrojnych, którego niedoścignionym celem jego funkcjonowania powinno być wyeliminowanie negatywnego oddziaływania na środowisko.

Standardy możliwe do zaadaptowania w systemie zarządzania środowiskowego SZ RP

1. *Ustalone i uzgodnione plany udziału sektora wojskowego w realizacji celów narodowych.*

Sektor wojskowy, podobnie jak inne resorty w państwie, realizuje zadania ochrony środowiska na podstawie polityki państwa oraz wypełnia i realizuje standardy i normy obowiązujące w kraju.

2. *opracowana strategia, tj. sposób, w jaki sektor wojskowy zamierza realizować postawione cele ekologiczne.*

Wybór strategii rozwoju i strategii ochrony środowiska stanowi podstawę konkretyzacji polityki ekologicznej resortu.

Polityka ekologiczna jest motorem wdrażania i usprawniania całego systemu zarządzania środowiskowego w resorcie. Jest ona kształtowana przez zarząd resortu ON i powinna uwzględniać następujące kwestie⁴¹:

- proekologiczną deklarację kierownictwa resortu,
- przesłanie główne i priorytety resortu,
- główne cele ochrony środowiska w SZ RP,

⁴⁰ В.И.Бирюков, „Военная экология”, Издательство Министерства обороны РФ, 1995, str. 8.

⁴¹ В. Poskrobko, *Zarządzanie Środowiskowe*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1978

- sposób zapewnienia wymagań prawnych, zaleceń ekologicznych i oczekiwań,
- stosunek resortu do wymagań krajowych,
- kierunki ograniczania ekologicznej uciążliwości resortu,
- główne zasoby funkcjonowania systemu zarządzania środowiskowego.

3. *zarządzanie wojskowymi aspektami środowiskowymi przez autonomiczny urząd bezpieczeństwa ekologicznego.*

Sterowanie użytkowaniem, ochroną i kształtowaniem środowiska w siłach zbrojnych, ze względu na ich specyfikę funkcjonowania, wymaga oddzielnego, autonomicznego urzędu bez bezpośrednich powiązań z odpowiedzialnością za degradację środowiska.

4. *kierowanie organizacjami na każdym poziomie systemu przez profesjonalnie przygotowany i etatowy personel.*

Bezkolizyjne funkcjonowanie organizacji (systemu) w obecnych uwarunkowaniach wewnętrznych i zewnętrznych, gąszczu przepisów prawnych i wymagań nie może odbywać się bez profesjonalnie przygotowanego personelu. Na najniższym szczeblu (podstawowym) powinny być wprowadzone etatowe stanowiska (pomocnicy dowódców JW. do spraw bezpieczeństwa ekologicznego).

5. *zaangażowanie całego stanu sił zbrojnych w ochronę środowiska.*

Zrozumienie spraw ekologicznych przez cały stan resortu stanowi podstawę osiągnięcia sukcesu w realizacji zadań na rzecz ochrony środowiska. Odpowiednie motywowanie personelu spowoduje efektywne wykonywanie ich obowiązków w zakresie ochrony środowiska.

6. *opracowane i wdrożone poradniki w zakresie realizacji programu ochrony środowiska, dostosowane do każdego poziomu organizacji.*

Poradniki stanowią istotny dokument normujący sprawy ochrony środowiska na odpowiednich szczeblach systemu. Ich ilość stanowi wykładnię realizacji zadań użytkowania, ochrony i kształtowania środowiska przez określone osoby funkcyjne personelu.

7. *ściśła współpraca w ochronie środowiska sektora wojskowego (jednostek wojskowych) z władzami lokalnymi.*

Współpraca jednostek organizacyjnych resortu z władzami lokalnymi jest jednym z zasadniczych elementów realizacji zadań proekologicznych na terenach pobytu wojsk, a będących w zarządzaniu władz lokalnych oraz wypełniania norm środowiskowych dotyczących tych terenów.

8. *informowanie społeczeństwa o sposobach rozwiązywania problemów ekologicznych przez wojsko.*

Resort powinien być otwarty na dialog ze społeczeństwem na temat zagrożeń dla środowiska, wynikających z funkcjonowania jednostek wojskowych oraz eksploatacji sprzętu bojowego i wykorzystywaniu w ćwiczeniach środków bojowych.

9. *utrzymanie procedur regularnego monitorowania obszarów zarządzanych przez wojsko.*

Prowadzenie monitoringu środowiska, przeglądów ekologicznych i ocen zgodności działań z przyjętymi normami, procedurami i wymaganiami wynikającymi z prawa ochrony środowiska.

Za przyjęciem i wdrożeniem przedstawionych standardów do Systemu Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej przemawia konieczność dostosowania wymogów ochrony środowiska w resorcie Obrony Narodowej do obowiązujących przepisów w Unii Europejskiej oraz zasad funkcjonowania ochrony środowiska w NATO (dostosowanie się do obowiązujących wymagań zawartych w normach standaryzacyjnych - stanagach). W większości krajów członkowskich NATO, Siły Zbrojne realizują zadania zarządzania środowiskowego w oparciu o opracowane programy ochrony środowiska w sektorze militarnym.

Treści programów stanowią rozwinięcie następujących zagadnień:

1. *Zapewnienie zgodności działań sektora obronnego z obowiązującym prawem ogólnokrajowym i lokalnym.*
2. *Ochronę zasobów naturalnych na terenach zarządzanych (użytkowanych) przez wojsko.*
3. *Likwidację skutków degradacji środowiska.*

4. Zapobieganie powstawaniu zanieczyszczeń.

Zasygnalizowana problematyka funkcjonujących standardów bezpieczeństwa ekologicznego w innych armiach państw NATO generuje szereg wyzwań przed kierownictwem resortu ON RP. Do najistotniejszych z nich należą:

- obowiązkowe uwzględnianie w planowaniu funkcjonowania i szkolenia SZ RP problematyki ochrony środowiska,
- konieczność przestrzegania prawa ochrony środowiska podczas wykonywania bieżących (gospodarczych) zadań przez siły zbrojne,
- uwzględnianie zagadnień i kształtowania środowiska w pracy profilaktyczno-wychowawczej,
- realizacji zakupów sprzętu bojowego, spełniającego również wymogi bezpieczeństwa ekologicznego tzw. „ekologizacji” sprzętu,
- wykonanie zobowiązań w zakresie metrologii, gospodarki energetycznej, dozoru technicznego w obszarze bezpieczeństwa ekologicznego.

Opracowanie i wdrożenie wymagań, przepisów kompatybilnych z obowiązującymi przepisami ochrony środowiska we wszystkich państwach członkowskich NATO jest istotne i potrzebne w dalszej integracji ze strukturami NATO. Będzie również pomocne w organizowanych w ramach NATO przedsięwzięciach.

Należy również wspomnieć, iż w związku z transpozycją prawa wspólnotowego do prawa krajowego należy liczyć się z przyjęciem nowych lub gruntownie przebudowanych przepisów w sferze bezpieczeństwa ekologicznego.

4. Wnioski

Analiza systemów zarządzania środowiskowego sektora wojskowego w innych państwach wskazuje, że:

- 1) Wzorem armii innych państw NATO istniejący system ochrony środowiska w polskiej armii trzeba przekształcić na system zarządzania środowiskowego w celu zapewnienia właściwego, zgodnego z przyjętymi standardami sterowania użytkowaniem, ochroną i przekształcaniem środowiska na obszarach zarządzanych przez resort ON.

- 2) Struktura organizacyjna nowego Systemu Zarządzania Środowiskowego w SZ RP, adekwatnie do systemów w innych państwach, zapewnić powinna:
- a) funkcjonowanie podsystemu przeciwdziałania powstawaniu poważnym awariom;
 - b) rozbudowę systemu ratownictwa ekologicznego;
 - c) skuteczny monitoring i kontrolę zasobów poszczególnych komponentów środowiskowych będących w zarządzaniu resortu ON;
 - d) jasny podział kompetencji i odpowiedzialności;
 - e) wzrost motywacji stanów osobowych do ochrony środowiska;
 - f) zmniejszenie kosztów dodatkowych opłat.
- 3) Nowy System Zarządzania Środowiskowego w SZ RP powinien być zintegrowany z ogólnym systemem zarządzania siłami zbrojnymi i opierać się na filozofii wspólnotowego Systemu Ekozarządzania i Audytowania w skrócie EMAS II,⁴² z doświadczeń wdrażania którego wynika że powinny w nim uczestniczyć wszystkie organizacje oddziałujące na środowisko.

⁴² Skrót pochodzi od angielskojęzycznej nazwy *Eco Management and Audit Scheme*

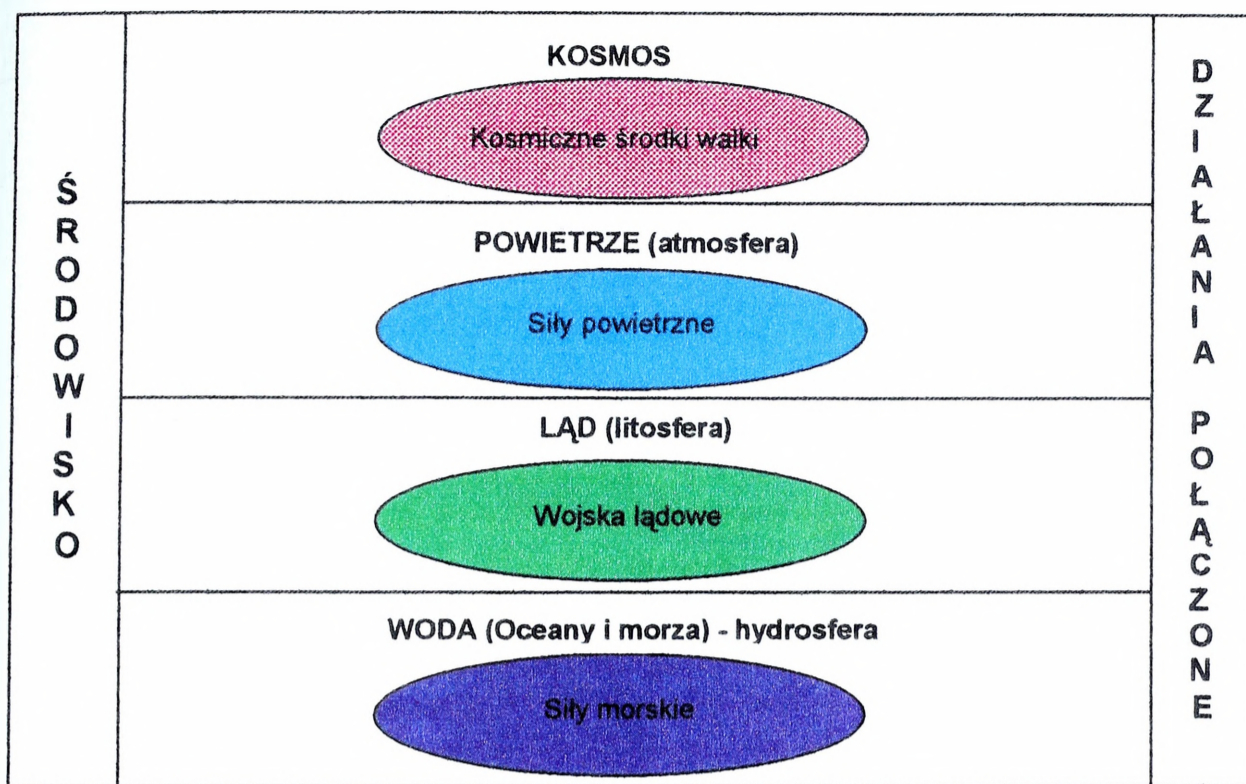
IV. SYSTEM OCHRONY ŚRODOWISKA W SIŁACH ZBROJNYCH RP

1. Siły zbrojne a środowisko – związki i zależności

Działalność sił zbrojnych zawsze realizowana jest w środowisku geograficznym naturalnym i antropogenicznym, którego zarówno całokształt, poszczególne komponenty, jak i elementy wywierają istotny wpływ na skuteczność operacji i misji militarnych oraz osiągnięcie założonego celu. Środowisko decyduje o technologii prowadzenia wojny, zastosowanym sprzęcie i wyposażeniu wojsk, a także o taktyce i strategii działań. W coraz większym jednak stopniu człowiek zaczyna zdawać sobie sprawę, że mimo nadrzędności bezpieczeństwa polityczno-militarnego, zapewnianego m.in. przez siły zbrojne, należy dążyć do jak najmniejszego wyrządzenia szkód środowisku, które mają miejsce już w toku działalności wojska, a w czasie wojny mogą przybierać charakter katastrofalny. Nie pozostaje to bez wpływu na zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego, które nabrało w ostatnim czasie szczególnego znaczenia.

1.1. Komponenty środowiska naturalnego warunkujące działalność sił zbrojnych

Struktura środowiska kształtowała się przez miliardy lat pod wpływem różnorodnych, złożonych procesów. Współtworzą je powstałe w przeszłości składniki różnych epok, nieustannie przetwarzane i adaptowane do nowych warunków. Komponenty tworzące współczesne środowisko naturalne tj.: ląd (litosfera); woda (hydrosfera); powietrze (atmosfera) oraz przestrzeń kosmiczna (kosmos) w drodze ewolucji, wraz z najstarszą aktywnością cywilizacji jaką była walka o przetrwanie, miały wpływ na powstanie i rozwój rodzajów sił zbrojnych. Ukształtowanie obecnych rodzajów sił zbrojnych w pełni odpowiada komponentom środowiska i korelacja jest tu ścisła, przy tym należy zdać sobie sprawę, że rozwój ten będzie i w przyszłości zdeterminowany cechami fizyczno-chemicznymi i innymi, przedstawionych niżej komponentów, nie wnikając w coraz większą mobilność techniki wojskowej i połączenia działań.

Rys.12. Wpływ komponentów środowiska na powstanie rodzajów sił zbrojnych

Źródło: opracowanie własne

Można postawić tezę, że człowiek na przestrzeni dziejów, wykorzystując komponenty środowiska, posiadając wiedzę o ich zasobach oraz rządzących naturą prawach, modernizował siły i środki walki oraz doskonalił sposoby prowadzenia działań, aby ostatecznie konflikty zbrojne rozstrzygać w oparciu o działania połączone, a swojego bezpieczeństwa strzec środkami umieszczonymi w kosmosie.

Z uwagi na dominujący wpływ przestrzeni lądowej, w celu przedstawienia wpływu środowiska na funkcjonowanie sił zbrojnych, w dalszej części pracy będę analizował i prowadził rozważania dotyczące działalności wojska w środowisku lądowym. W przypadku Polski przestrzeń lądowa zajmuje obszar o powierzchni 311 904 km² (łącznie z wodami śródlądowymi).

Każdy z przedstawionych wyżej komponentów środowiska swoimi specyficznymi cechami (przestrzennymi, fizyczno-chemicznymi i innymi) będzie wpływał na działalność społeczeństw, organizacji, a w tym i sił zbrojnych.

Tabela 1

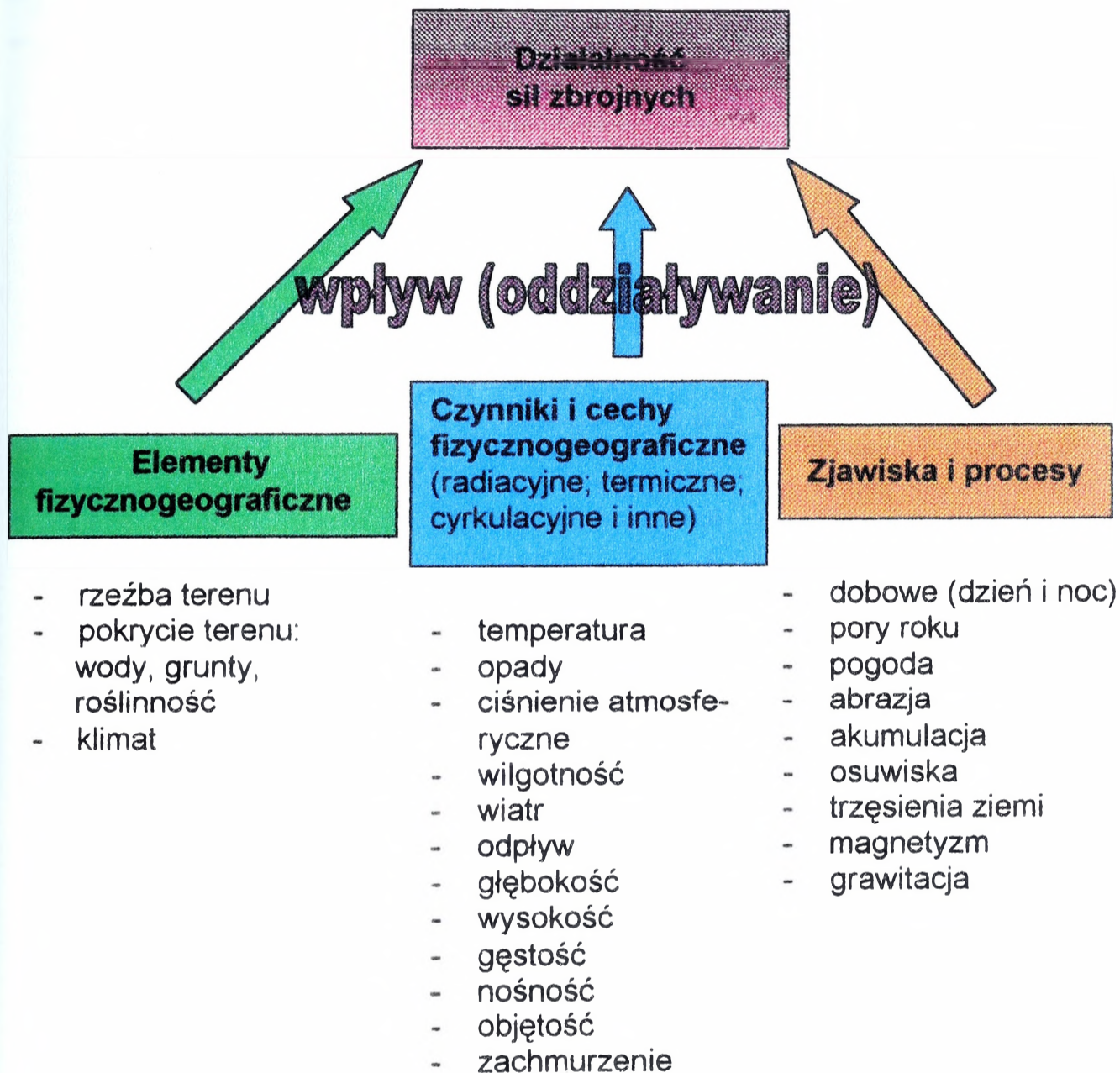
Elementy środowiska na terytorium Polski*

Lp.	Rodzaje komponentów środowiska		Zajmowana powierzchnia [km ²]	Procentowy udział w powierzchni kraju %	
I	Komponenty fizyczno-geograficzne				
1	Ukształtowanie terenu	Niziny		234.525	75
		Wyżyny		68.794	22
		Góry		9.381	3
2	Wody powierzchniowe	Stojące	Morza i zatoki	8.682	2,8
			Jezióra i zbiorniki zaporowe	3.400	
		Płynące (rzeki; potoki; strumienie)		5.090	
3	Grunty	Piaszczyste		132.775,47	42,3
		Gliniaste		118.650,42	37,8
		Lessowe		45.827,94	14,6
		Torfiaste		16.008,39	5,1
		Skaliste		627,78	0,2
4	Roślinność	Lasy		87.415,3	28,0
		Zadrzewienia		2.168,3	0,7
		Użytki rolne	Użytki zielone	40.956,8	13,1
			Sady	3.119,2	1,0
			Grunty orne	142.482,2	45,6
II	Komponenty antropogeniczne				
1	Tereny osiedlowe (aglomeracje; miasta)	Zabudowane		8.661,8	2,77
		Niezabudowane		720,4	0,23
		Zieleń		651,7	0,21
2	Tereny komunikacyjne	Drogi		8.721,7	2,79
		Koleje i inne		1.211,2	0,39
III	Inne obszary		7.461,9	2,39	

Źródło: Geografia wojenna Polski – AON, Warszawa 1995; Rocznik statystyczny województw – GUS, Warszawa 2000.

Oprócz zasadniczych komponentów na funkcjonowanie sił zbrojnych duży wpływ będą miały różnego rodzaju elementy, czynniki, warunki, zjawiska i procesy występujące w środowisku. Charakter ich wpływu na działalność wojska, a więc zarówno na stan osobowy jak i technikę wojskową, jest różnorodny i ponadto zmienny w zależności od pory doby, roku czy zmienności samych zjawisk, natężenia ich występowania w danym okresie i przestrzennego rozmieszczenia. Ponadto, uzależniony od

rodzaju prowadzonej działalności: manewr, obserwacja, uderzenie ogniowe; zaopatrzenie itd.

Rys. 13. Elementy naturalne środowiska warunkujące działalność sił zbrojnych

Rzeźba terenu z jego pokryciem tj.: góry i wąwozy, szczyty i urwiska, niziny i wyżyny, doliny i kotliny, lasy i łąki, rzeki i jeziora, torfy i piaski, miasta i wsie, a ponadto klimat, pory roku, opady i zjawiska dobowe (dzień i noc), będą w zasadniczy sposób decydowały o charakterze i efektywności działań wojsk oraz o ich możliwościach bojowych.

Tabela 2

Elementy środowiska warunkujące działalność sił zbrojnych

Lp.	Komponenty, elementy, czynniki, zjawiska	Cechy elementów środowiska	Wpływ na działalność sił zbrojnych
1	2	3	4
1	<p>Góry</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wysokości n.p.m. powyżej 500 m - Wysokości względne powyżej 200 m 	<ul style="list-style-type: none"> - obszar skalisty - rzadka sieć dróg i linii kolejowych - strome zalesione stoki - szczyty ośnieżone przez cały rok - lodowce, - duża ilość urwisk, jaskiń - obniżenie temperatury wraz ze wzrostem wysokości (0,7°C/100m) - obniżenie ciśnienia wraz ze wzrostem wysokości - możliwość wystąpienia lawin śnieżnych i osuwisk 	<ul style="list-style-type: none"> - ograniczone tempo działań - ograniczone pole obserwacji - ograniczone możliwości prowadzenia ognia - utrudnione wsparcie artylerią - utrudnione prace inżynierskie - ekranizujące działanie ścian skalnych na pracę radiostacji - wsparcie działań wojsk śmigłowcami bojowymi - konieczność wyposażenia w indywidualne środki (gogle, raki, liny) - kanalizowany ruch wojsk wzdłuż dolin, dróg i szlaków - trudności w orientacji - ograniczenia w użyciu niektórych rodzajów sprzętu bojowego - ograniczenia w zaopatrzeniu walczących wojsk
2	<p>Wody powierzchniowe</p> <ul style="list-style-type: none"> - głębokość zbiornika - stan wody - charakter gruntu dna - obiekty hydrotechniczne - w zimie pokrywa lodowa 	<ul style="list-style-type: none"> - podmokłe i często grząskie brzegi - wysokie skarpy - znaczne głębokości i szerokości cieków i zbiorników - mała ilość przepraw - teren brzegowy często porośnięty lasami - prędkość prądu - doliny rzek podmokłe, grunty często torfowe 	<ul style="list-style-type: none"> - ograniczone tempo działań - konieczność budowy i utrzymania przepraw - brak możliwości ukrycia sprzętu i stanu osobowego - kanalizowanie ruchu wojsk poprzez przesmyki między jeziorne - dobre walory obronne - ograniczone możliwości maskowania sprzętu - wymuszony podział ugrupowania bojowego - konieczności użycia sprzętu pływającego lub pokonującego przeszkody po dnie - konieczność budowy przepraw

Lp.	Komponenty, elementy, czynniki, zjawiska	Cechy elementów środowiska	Wpływ na działalność sił zbrojnych
3	Obszary leśne	<ul style="list-style-type: none"> - gęstość lasu - grubość i wysokość drzew - charakter podszycia - mała ilość dróg, przesiek, duktów - często odległość między drzewami wynosi < 6m - rodzaj lasu (iglasty; liściasty; mieszany) - wielkość masywów leśnych - gospodarka leśna - podatność na pożary 	<ul style="list-style-type: none"> - ograniczone tempo działań - ograniczona obserwacja i prowadzenie ognia - ograniczony manewr sprzętem - konieczność działań w składzie samodzielnych grup taktycznych - niemożliwe masowe użycie środków pancernych - rozpad walki na wiele małych ognisk - utrudnione wsparcie ogniowe - utrudnione wykorzystanie środków ogniowych do ognia na wprost - możliwość tworzenia zawał leśnych - konieczna organizacja przeciwpożarowa - łatwe maskowanie - utrudniona orientacja
4	<p>Obszary zabudowane</p> <ul style="list-style-type: none"> - aglomeracje miejskie i miejsko-przemysłowe - infrastruktura komunalna 	<ul style="list-style-type: none"> - rodzaj i gęstość zabudowy - ilość i jakość elementów infrastruktury - wielkość obszaru zabudowy - wąskie drogi i możliwość osunięcia się budynków na ulice - rozciągłość zabudowy 	<ul style="list-style-type: none"> - ograniczone tempo działań - utrudnione wsparcie artyleryjskie - ograniczone sektory ognia i obserwacji - duże rejony zniszczeń nie do przebycia - brak widoczności nawet na bliższe odległości - duża liczba przeszkód utrudniających ruch na przelaj - ograniczone możliwości ruchu - trudności w orientacji - trudności w dowodzeniu - konieczność działań w składzie samodzielnych grup taktycznych - użycie ciężkiego sprzętu tylko przy bezpośrednim wsparciu piechoty - walka prowadzona na oddzielnych kierunkach - duża możliwość użycia broni krótkiej i granatów - walka prowadzona na poziomie ulicy, pięt, dachów i kanałów podziemnych

Lp.	Komponenty, elementy, czynniki, zjawiska	Cechy elementów środowiska	Wpływ na działalność sił zbrojnych
5	Zjawiska dobowe (noc)	<ul style="list-style-type: none"> - ciemność - naturalne źródła światła (księżyc i gwiazdy) - brak widoczności wzrokowej - efekt psychologiczny nocy 	<ul style="list-style-type: none"> - ograniczone pole widzenia i obserwacji - prowadzenie ognia przy użyciu termowizji i noktowizji oraz środków oświetlających - obniżenie predyspozycji psychiczno – fizycznych żołnierzy
6	Warunki pogodowe	<ul style="list-style-type: none"> - niska / wysoka temperatura - ulewne deszcze - pokrywa śnieżna - mgła - burze - zachmurzenie - wilgotności 	<ul style="list-style-type: none"> - ograniczony manewr siłami i środkami - obniżenie predyspozycji psychiczno – fizycznych wojsk - ograniczone pole widzenia i obserwacji - znacznie ograniczone tempo działań - wpływ na inne komponenty (grunty, wody); zwielokrotnienie trudności ich pokonania środkami zmechanizowanymi

Zródło: opracowanie własne

Przeprowadzona analiza komponentów środowiska i działalność sił zbrojnych pozwala stwierdzić, że elementy środowiska w połączeniu z jego czynnikami i zjawiskami wpływają na:

- przejezdność i tempo działań bojowych,
- możliwości prowadzenia obserwacji i rozpoznania,
- sposób organizacji dowodzenia wojskami,
- organizację systemu i sposobu prowadzenia ognia,
- dobór odpowiednich środków walki,
- możliwości wsparcia działań innymi rodzajami wojsk,
- maskowanie sił i środków,
- zaopatrywanie i ewakuację,
- wyposażenie indywidualne żołnierzy,
- prowadzenie prac inżynierskich, szczególnie wykopowych,
- predyspozycje psychofizyczne stanów osobowych.

Generalnie można stwierdzić, że działalność sił zbrojnych warunkowana jest elementami środowiska odczytywanymi często jako wszelkiego rodzaju przeszkody

terenowe (lasy, jeziora, rzeki itp.) oraz wpływem wszelkiego typu czynników klimatycznych i zjawisk przyrodniczych.

W języku wojskowym przedstawiony zbiór składników środowiska przyjęto określać jako właściwości taktyczne terenu (obszaru działań).

Historia walk, konfliktów i wojen to prowadzenie działań militarnych w zróżnicowanym środowisku o różnym natężeniu zjawisk i czynników. Nie przygotowanie wojsk do działań w warunkach specyficznych, nieznajomość trudnodostępnego terenu oraz zastosowanie klasycznej techniki bojowej (np. BWP-1) stanowiły jedną z przyczyn klęski, jaką doznała armia byłego ZSSR w górzystym Afganistanie. Toczący się obecnie konflikt na tym samym terytorium, z udziałem jednak innych stron potwierdza wcześniejsze wnioski. Trudnodostępny, górzysty teren nie tylko stanowi ogromną przeszkodę w prowadzeniu klasycznych działań lądowych, ale stwarza trudności w prowadzeniu efektywnego rozpoznania lotniczego i satelitarnego.

Specyficznych warunków środowiska doświadczają również obecnie siły zbrojne państw uczestniczących w konflikcie irackim wypełniając zadania misji pokojowej. Dokuczliwy klimat na przeważającej części obszaru podzwrotnikowy, suchy i gorący. Lato bez opadów, ze średnią temperaturą około 35°C, często dochodzącą do 50°C. Specyficzne warunki środowiska tworzą: różnorodność gatunków owadów i gadów, w tym niebezpiecznych dla zdrowia człowieka; burze pyłowe i piaskowe; brak wody pitnej; wysokie temperatury i okresowy brak opadów; zdegradowane środowisko. Nie zwalnia to jednak wojsk prowadzących działania pokojowe od przestrzegania zasad i ochrony środowiska.

1.2. Środowisko a zasadnicza funkcja sił zbrojnych

Funkcjonowanie sił zbrojnych uwarunkowane postanowieniami *Ustawy zasadniczej*, a także strategią bezpieczeństwa narodowego i strategią wojskową oraz powinnościami wynikającymi z przynależności do Sojuszu Północnoatlantyckiego, wymagają szkolenia wojsk w różnych warunkach środowiskowych, typowych dla obszarów odpowiedzialności, działań czy zainteresowania. Dodatkowymi aspektami wymuszającymi szkolenie wojsk w specyficznych warunkach środowiska będą wyzwania wynikające z misji pokojowych pod auspicjami ONZ, NATO, czy OBWE oraz zobowią-

zań sojuszniczych obligujących SZ RP do utrzymania gotowości w ramach obrony kolektywnej i prowadzenia operacji wspierania pokoju poza *art. V* w dowolnej części świata (Afganistan, Irak, Bośnia itd.). Przedstawione powyżej analizy i uwarunkowania wymuszają wydzielenie na potrzeby szkolenia wojsk obszarów, które pod względem charakterystyki środowiskowej zbliżone byłyby do terytoriów przyszłych działań. Bazę szkoleniową dzisiejszych sił zbrojnych w Polsce tworzą 192 ośrodki szkoleniowe, w tym 22 poligony i duże place ćwiczeń, na których spotkać można charakterystyczną dla obszaru Europy Środkowej i nie tylko, urozmaiconą powierzchnię terenu (geomorfologię), budowę geologiczną, a także zróżnicowanie innych komponentów środowiska.

Decyzją rządu RP następuje redukcja stanów osobowych i uzbrojenia polskiej armii, względy ekonomiczne decydują o zastępowaniu realnych ćwiczeń symulacjami komputerowymi, a sprzętu bojowego тренаżerami. Stanowi to przyczynę zmniejszania liczby poligonów i placów ćwiczeń.

Proces ten jednak nie powinien powodować obniżenia poziomu zdolności bojowej sił zbrojnych. Aby więc utrzymać szkolenie bojowe oddziałów i pododdziałów na odpowiednim poziomie musi się ono cechować pełnym realizmem odpowiadającym przyszłemu polu walki. To z kolei, można osiągnąć tylko w rzeczywistych warunkach terenowych i atmosferycznych. takie warunki mogą być zapewnione wyłącznie na wydzielonych i technicznie wyposażonych obszarach, którymi są głównie poligony (tabela 3) i przykoszarowe place ćwiczeń.

Przemawiają za tym wymagania stawiane przed wojskami, takie jak:

Tabela 3

Największe poligony stanowiące bazę szkoleniową sił zbrojnych

Poligon i jego położenie	Podległość	Powierzchnia ogólna [ha]	Powierzchnia pól roboczych [ha]	Ważniejsze elementy środowiska
1	2	3	4	5
Centrum Szkolenia Wojsk Lądowych Drawsko Pomorskie	Dowództwo Wojsk Lądowych	35.363	16.444	Lasy – 3/5 pow. Rzeki – Drawa, Prostynia Jeziora – J. Lubie Stawy – 25 stawów Grunty – piaszczyste

Ośrodek Szkolenia Poligonowego Żagań-Świętoszów	Dowództwo Wojsk Lądowych	41.692	24.662	Lasy – 3/5 pow. Rzeki – Bóbr, Kwisa i jej dopływy Grunty - piaszczyste
Ośrodek Szkolenia Poligonowego Wędrzyn (ośrodek zurbanizowany)	Dowództwo Wojsk Lądowych	11.887	5.122	Lasy – 4/5 pow. Jeziora – J. Malcz J. Ostrowicko, J. Męcisko Rez. Buczyzna Łagowska Grunty - piaszczyste
Ośrodek Szkolenia Poligonowego Biedrusko	Dowództwo Wojsk Lądowych	9.370	4.400	Lasy – 2/5 pow. Rzeka – Warta Rez. Śnieżycowy Jar Grunty - piaszczyste-gliniaste
Ośrodek Szkolenia Poligonowego Bemowo Piskie	Dowództwo Wojsk Lądowych	19.505	2.433	Lasy – 1/2 pow. Jeziora – J. Roś Rzeki – Ruda Grunty - piaszczyste
Ośrodek Szkolenia Poligonowego Nowa Dęba-Lipa	Dowództwo Wojsk Lądowych	12.854 + 7.982	4.605 + 1.866	Lasy – 2/3 + 2/3 Rzeki – Łęg Duża ilość rowów melioracyjnych Grunty - piaszczysto-gliniaste
Ośrodek Szkolenia Wojsk OPL Ustka	Dowództwo Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej	3.567 + 90.000 (akwen morski)	557	
Centralny Poligon Lotniczy Nadarzyce	Dowództwo Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej	8.013	482	lasy – 4/5 pow., bombowiska

Zródło: materiały uzyskane w DWLq.d. i DWLiOP

- szybkie orientowanie się w nieznanym terenie,
- umiejętność rozwijania ugrupowania bojowego, zajmowania pozycji i stanowisk ogniowych,

- *umiejętność prowadzenia ognia do wykrytych celów w różnych warunkach terenowych, pogodowych, zarówno w dzień jak i w nocy,*
- *realność i wiarygodność prowadzenie rozpoznania,*
- *umiejętność oceny rzeczywistego terenu,*
- *umiejętność rozbudowy fortyfikacyjnej,*
- *profesjonalne prowadzenie sprzętu bojowego, umiejętność jazdy w kolumnach,*
- *umiejętność maskowania sprzętu i działań,*
- *umiejętność forsowania przeszkód wodnych i pokonywania innych utrudnień,*
- *realne warunki pogodowe i ich wpływ na żołnierza, sprzęt i wyposażenie.*

Doskonalenie wyżej wymienionych umiejętności oraz oswojenie z rzeczywistymi elementami środowiska to bardzo istotne argumenty, które przemawiają za utrzymaniem poligonów. Umiejętności zdobyte w toku ćwiczeń poligonowych będą decydowały o zwycięstwie na realnym polu walki. Dlatego też, podstawę szkolenia stanowić powinny *ćwiczenia w realnych warunkach terenowych* (poligony i przykoszarowe place ćwiczeń).

W celu określenia wpływu wybranych czynników środowiska na skuteczność ogniową pododdziałów, przeprowadzono w miesiącu marcu i wrześniu badania w czasie programowego szkolenia poligonowego pododdziałów 9 BK Panc (16PDZ). Badaniem objęto wybraną grupę 195 żołnierzy. Ocenie poddano 28 strzelań w warunkach letnich (poligon wrześniowy) i 20 strzelań w warunkach zimowych (poligon zimowy). Wyniki badań przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4

Czynniki środowiska a skuteczność ogniowa

Czynnik	Warunki	Średni procent wykonania strzelania
temperatura	wysoka	82%
	niska	71%
opady	nie występowały	86%
	deszcz ze śniegiem	68%
pora doby	dzień	81%
	noc	69%

Źródło: opracowanie własne

Analiza uzyskanych przez autora wyników badań własnych, przegląd dokumentacji szkolących się we wcześniejszym okresie pododdziałów w ośrodkach szkolenia poligonowego Orzysz i Drawsko Pomorskie oraz doświadczenia ostatnich konfliktów np.: iracki, bałkański, pozwalają na wysunięcie następujących wniosków:

- 1) szkolenie wojsk winno charakteryzować się dużą dynamiką, realizmem pola walki, a więc prowadzone powinno być w realnych warunkach środowiskowych, reprezentatywnych dla potencjalnego pola walki, obszarów odpowiedzialności i zainteresowania (rejonów konfliktów);
- 2) Wobec istniejących tendencji zmniejszania powierzchni poligonów i placów ćwiczeń, realizacja „ćwiczeń połączonych”⁴⁴ bez użycia środków bojowych powinna wychodzić poza granice poligonów i obejmować: aglomeracje miejsko - przemysłowe, osiedla, wsie, użytki rolne (sady, uprawy, winnice);
- 3) Przy redukcji liczby poligonów i ograniczaniu ich powierzchni w granicach zamkniętego obszaru poligonu (pola roboczego) nadal powinny funkcjonować następujące obiekty:
 - różnego typu strzelnice bojowe,
 - rzutnie granatów,
 - bombowiska,
 - ośrodki inżynieryjno-saperskie,
 - ośrodki chemiczne,
 - inne obiekty, które wymagają wydzielenia stref bezpieczeństwa.

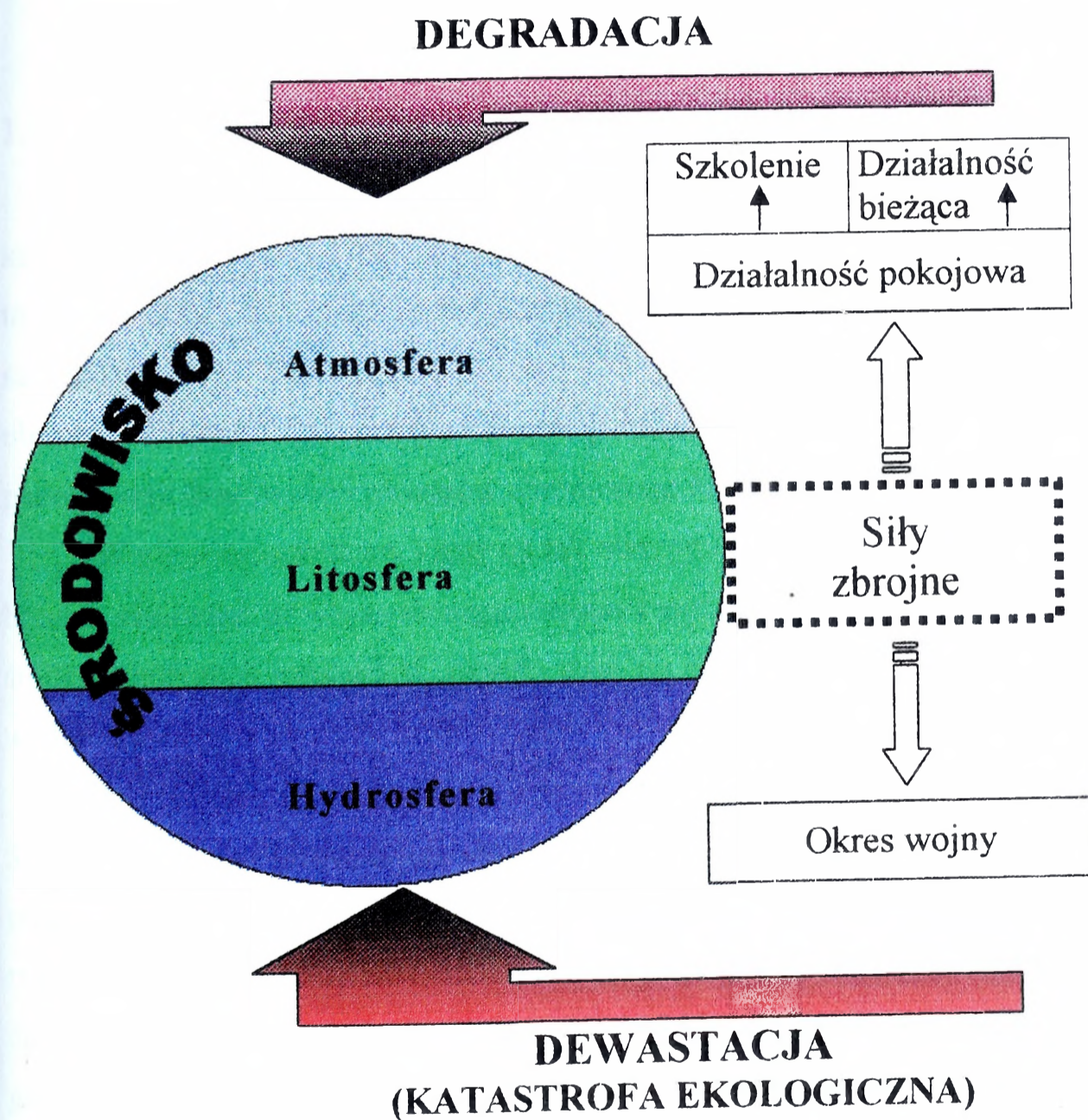
Zdobyte doświadczenia w dowodzeniu pododdziałami i oddziałami w całej swej rozciągłości potwierdzają przedstawione wnioski. Szkolenie w realnych, niejednokrotnie surowych, czy wręcz ekstremalnych warunkach czyniło żołnierzy profesjonalistami, odpornymi na trudy i zmęczenie, weryfikowało użytkowaną technikę bojową oraz sprawdzało słuszność aktualnych poglądów na metody, formy prowadzenia i zabezpieczenia działań.

⁴⁴ **Ćwiczenia połączone** – ćwiczenia realizowane w ostatnim okresie szkolenia modułu, szkoleniowego przy wsparciu innych rodzajów wojsk w celu osiągnięcia najwyższej zdolności bojowej

1.3. Wpływ działalności sił zbrojnych na środowisko

Intensywny rozwój współczesnych społeczeństw, a szczególnie ich działalność w sferze gospodarczej powoduje wiele nowych zagrożeń pozamilitarnych. Często są to awarie i katastrofy ekologiczne powodujące degradację środowiska. Nie bez znaczenia w tym procesie pozostaje działalność sił zbrojnych.

Siły zbrojne to specyficzny typ organizacji w państwie. Jako jedyna na swoim wyposażeniu posiada technikę i środki bojowe, których nieprzemysłowe użycie powodować może degradację określonych elementów środowiska.

Rys. 14. Wpływ działalności sił zbrojnych na środowisko

Źródło: opracowanie własne

Rozmiar zniszczeń elementów środowiska wynikający z działalności wojskowej w okresie pokojowego funkcjonowania będzie zasadniczo różny od tego jaki może nastąpić w czasie konfliktu zbrojnego. Będzie on nieporównywalnie większy w czasie wojny czy konfliktu osiągający często granice katastrofy ekologicznej.

Oddziaływanie sił zbrojnych na środowisko w okresie pokoju następuje w wyniku:

- realizacji szkolenia w przestrzeni powietrznej nad całym terytorium kraju oraz na wydzielonym obszarze lądowym i wodach morskich (wewnętrznych i terytorialnych),
- realizacji zadań bytowych w miejscu stałej dyslokacji (MSD) oraz przemieszczeń wojsk realizowanych różnymi sposobami.

1.3.1. Realizacja działalności szkoleniowej

Siły Zbrojne RP dysponują obszarem o powierzchni 290.000 ha i obiektami o kubaturze prawie 90 mln m³. Znaczna część przedstawionego obszaru - 128.326 ha - to grunty leśne. Natomiast, 6,6 % terenów użytkowanych przez wojsko jest objęta szczególnymi formami ochrony. Ponad 130 kompleksów wojskowych, zajmujących obszar 20.162 ha, znajduje się na terenie parków narodowych, rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu.

W procesie szkolenia, kiedy na tak olbrzymim obszarze wprowadzimy technikę bojową, realizując przy tym różnego rodzaju ćwiczenia z użyciem środków bojowych i środków pozoracji pola walki, wojsko staje się *potencjalnym zagrożeniem dla środowiska*.

Wyniki zebrane na podstawie obserwacji i analiz szkolenia poligonowego (CO-SWLąd. Drawsko Pomorskie i OSPWLąd Orzysz w latach 2001-2003) oddziałów i pododdziałów ogólnowojskowych i specjalistycznych, w tym chemicznych i inżynierjno-saperskich, dotyczące wpływu działalności szkoleniowej sił zbrojnych na środowisko dowodzą, że ten rodzaj aktywności sił zbrojnych niesie ze sobą poważne zagrożenia ekologiczne. Charakter i skala zagrożeń zależą, przede wszystkim od rodzaju prowadzonych ćwiczeń, rodzaju szkolących się jednostek, liczby ćwiczących wojsk, ilości użytego sprzętu i jego stanu technicznego oraz rodzajów wykorzystywanych środków pozoracji pola walki, amunicji i innych środków bojowych.

W trakcie prowadzenia ćwiczeń narażone są - w mniejszym lub większym stopniu - na degradację lub zniszczenie, niemal wszystkie komponenty i elementy środowiska przyrodniczego. I tak przykładowo występuje:

- *zagrożenie powierzchni ziemi*, wywołane strzelaniami i ćwiczeniami taktycznymi m.in. na skutek przejazdów poza drogami sprzętu i wyposażenia, prowadzi do: wzmożonej erozji gleb, wyniszczenia roślinności oraz stref lęgowych ptactwa i zwierząt a niejednokrotnie również do zmian w krajobrazie;
- *zagrożenie wód podziemnych i powierzchniowych*, powstałe w wyniku prowadzenia ćwiczeń z użyciem środków chemicznych, wykorzystywania sprzętu z rozszczelnionymi układami paliwowymi, mycia sprzętu poza myjniami i temu podobne zabiegi, mogą prowadzić do zatrucia źródeł pitnej wody oraz do wyniszczenia roślinności i ryb w zbiornikach wodnych;
- *pogorszenie jakości powietrza*, następuje skutek: pożarów na polach roboczych (lasów, zagajników, wrzosowisk), spalania napalmu i innych materiałów ropopochodnych i substancji chemicznych, prowadząc do degradacji środowiska na znacznych obszarach, osłabiając odporność zdrowotną drzew, krzewów a nawet zmieniając strukturę gatunkową populacji owadów;
- *zagrożenie środowiska hałasem*, co w trakcie ćwiczeń jest nieuniknione. Szczególnie niebezpieczne jest jednak dla zdrowia ćwiczących żołnierzy, ludzi zamieszkujących w pobliżu obiektów szkoleniowych i zwierząt. Ogólnie określone dopuszczalne normy natężenia hałasu, dotyczą zarówno sfery wojskowej jak i cywilnej .

Rodzaje wpływu działalności szkoleniowej wojsk na środowisko zebrane w wyniku obserwacji i doświadczeń przedstawia tabela 5.

Strzelania, przemarsze i przemieszenia wojsk, huk, dym, hałas silników, strefy skażone, rozryta i rozkopana gleba, ropopochodne plamy na powierzchni gruntów i wód to częsty obraz poligonów i przykoszarowych placów ćwiczeń. Zanieczyszczenia, skażenia i zniszczenia środowiska w zależności od konkretnego oddziaływania środkami bojowymi, rodzaju prowadzonych działań, itp., mogą występować punktowo, liniowo lub powierzchniowo.

Tabela 5

Wpływ różnego rodzaju działalności sił zbrojnych na środowisko

Lp.	Rodz. ćwic.	Rodzaj działań powodujących zagrożenia	Źródła zagrożeń dla elementów środowiska	Zagrożone elementy środowiska
1	2	3	4	5
1	Strzelania i ćwiczenia taktyczne	<ul style="list-style-type: none"> ▪ strzelania ▪ bombardowania ▪ wybuchy granatów ▪ wysadzanie ładunków wybuchowych w tym ŁWD ▪ rozbudowa fortyfikacyjna ▪ przejazdy ciężkiego sprzętu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ przedostawanie się pozostałości prochu do gleby ▪ proces rozkładu materiałów wybuchowych ▪ odkrycie wierzchniej warstwy gleby (erozja) ▪ nadmierny poziom emisji hałasu ▪ emisja nitrozwiązków (tlenek węgla i tlenek azotu), pyłów zawierających rozproszone metale ciężkie ▪ zmiana rzeźby terenu ▪ pożary lasów i obszarów pól roboczych wzniecone przez amunicję smugową 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ gleba ▪ powietrze ▪ wody gruntowe ▪ krajobraz ▪ fauna i flora
2	Strzelania i ćwiczenia taktyczne nawodne i podwodne	<ul style="list-style-type: none"> ▪ forsowanie i pokonywanie przeszkód wodnych ▪ strzelania nawodne ▪ strzelania do celów powietrznych nad akwenem morskim ▪ wybuchy torped, bomb głębinowych ▪ wybuchy min 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ plamy ropopochodne z nieszczelnych układów napełnienia oraz pozostałych na sprzęcie ▪ procesy rdzewne złomu po pociskach i innych środkach wybuchowych ▪ uszczelnianie smarami ▪ emisja nitrozwiązków ▪ nadmierny hałas 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wody (podziemne, śródlądowe i morskie) ▪ powietrze ▪ fauna i flora ▪ gleba
3	Ćwiczenia z użyciem środków chemicznych i tankowanie sprzętu	<ul style="list-style-type: none"> ▪ budowa polowych: <ul style="list-style-type: none"> - PWB - MPS - magazynów ▪ tankowanie sprzętu: <ul style="list-style-type: none"> - dystrybutory - PPT-10 ▪ mycie sprzętu poza myjniami ▪ odkażanie sprzętu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ przenikanie w głąb gleby plam ropopochodnych z nieszczelnych zbiorników i układów ▪ emisja oparów paliwa (związki ołowiu) ▪ przenikanie w głąb toksycznych związków chemicznych 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ gleba ▪ roślinność ▪ wody podziemne jako zasoby wody pitnej ▪ powietrze

1	2	3	4	5
4	Ćwiczenia inżyniersko-saperskie	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wyrab drzew ▪ wycinanie krzewów ▪ rozbudowa fortyfikacyjna ▪ wybuchy min ▪ maskowanie sprzętu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wrywanie roślinności ▪ emisja hałasu ▪ zmiana rzeźby terenu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ fauna i flora ▪ krajobraz ▪ gleba
5	Przenieszczenie sprzętu	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rozwijanie w ugrupowanie bojowe ▪ zajmowanie stanowisk ogniowych ▪ przegrupowanie sprzętu i środków po drogach publicznych ▪ przegrupowanie po bezdrożach 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ emisja spalin z silników ▪ wytwarzanie hałasu i jego negatywny wpływ na organy słuchu ▪ wnikanie produktów ropopochodnych i paliw do środowiska lądowego i wodnego z nieszczelnych układów techniki bojowej w czasie postojów ▪ emisja pyłu ze ścierających się gumowych kół i tarć wywoływanych np. gaśnicami ▪ powstawanie kolizji, w wyniku których przewożone substancje (toksyczne, chemiczne i inne) mogą przedostać się do środowiska z rozszczelnionych zbiorników ▪ możliwość eksplozji przewożonych przez patrole rozminowania środków bojowych. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ powietrze ▪ fauna ▪ gleba ▪ wody podziemne

Z r ó d ł o: opracowanie własne

Przeprowadzone doświadczenia na strzelnicy bojowej typu A w jednej z jednostek wojskowych wykazały, że najbardziej zagrożoną strefą na tego typu obiekcie jest kulochwył. Przy średniej ilości 5. strzelań pododdziałów wielkości kompanii piechoty w ciągu dnia przez okres jednego miesiąca (24 dni) wydobyto z niego 37 kg „złomu amunicyjnego”. Na kulochwyłcie tym nie stwierdzono żadnych form życia a gleba zawierała ślady rdzy. Na obszarze wokół strzelnicy w promieniu około 500 m nie stwierdzono żadnych miejsc lęgowych ptactwa ani śladów siedlisk zwierząt. Wynika więc z powyższego, że prowadzenie strzelań z wykorzystaniem środków bojowych i sprzętu, należy planować z dala od obszarów lęgowych i stref bytowania zwierząt, czy też występowania cennych gatunków roślin. Przedstawione zagrożenia powstają w wyniku zużywania przez pododdziały przydzielanych limitów środków bojowych i materiałowych, otrzymanych do zabezpieczenia szkolenia na dany rok, a wielkości te są niebagatelne (tabela 6.). W skali sił zbrojnych przedstawione wielkości są wielokrotnie większe.

Tabela 6

Potencjalne możliwości zagrożenia środowiska przez siły zbrojne
w toku szkolenia

Stan osobowy i sprzęt bojowy SZ RP			
Lp.	Wyszczególnienie	Stan faktyczny	Szkolenie na poligonach (jednocześnie)
1	Stan osobowy	136 500	~ 15 000
2	Czołgi	1 010	~ 350
3	BWP	1 368	~ 500
4	Artyleria	1 079	~ 200
5	Samoloty	166	~ 50
6	Śmigłowce	70	~ 20
Limity środków bojowych do szkolenia ZT na rok			
Lp.	Środki według kalibrów i przeznaczenia	Limit	
		w sztukach	w kilogramach
1	Amunicja strzelecka 7,62 nb.	1 739 186	83 961
2	Amunicja strzelecka 9 nb.	279 500	1 856
3	Amunicja 12,7 nb.	25 450	1 181
4	Amunicja 14,5 nb.	7 890	484
5	Amunicja 23 nb.	13 750	2 613
6	Amunicja 122 nb.	540	16 227
7	Amunicja 125 nb.	1 018	2 223
8	Amunicja 120 nb. moździerzowa	330	5 277
9	Nb. PG-7W, OG-9MW, PG-9W, OG-15 WM, PG-15	2 086	5 499
10	Granat ręczny	4 770	2 425
11	PPK 9M 14P1	85	946
12	Rakieta S-2	12	118
13	Plastik MWP-8		540
14	Lont prochowy / detonujący	4000 / 7000	
15	Trotyl 75 / 200 / 400 / 1000 g	7000/6000/3000 /3500	
16	Środki chemiczne (aerozole, ampułki chemicz.)	805	
Środki pozoracji pola walki do szkolenia ZT na rok			
Lp.	Wyszczególnienie	Limit	
1	Nb. ślepy do kal. 14,5	2 400	
2	Nb. ślepy do dział, armat, czołgów, BWP	530	
3	Kostka dymna	340	
4	Świeca dymna i ręczny granat dymny	1 195	
Limit paliw ZT na rok			
Związek taktyczny		Benzyna samochodowa	Olej napędowy
DZ		125 000 kg	1 143 000 kg

Z r ó d ł o: opracowanie własne

Degradacja określonych obszarów i elementów środowiska przez siły zbrojne w ramach programowego szkolenia jest więc nieunikniona. Świadczą o tym również zebrane dane, przedstawione w tabeli 7. Mając powyższe na uwadze należy, w czasie planowania szkolenia i podczas jego realizacji, przewidzieć i stosować działania

umożliwiający zachowanie, bądź przez rekultywację przywrócenie równowagi przyrodniczej, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

Tabela 7

Zaangażowany do pracy potencjał, poniesione koszty oraz środki bojowe zlikwidowane w ramach rekultywacji poligonów: Czerwony Bór i Okonek w okresie IV-XI 2003 r.

Lp.	Wyszczególnienie	j.m.	Okonek	Czerwony Bór	Razem
1	Ilość zaangażowanych żołnierzy	osoby	141	171	312
2	Oczyszczono powierzchnię na gl. 30cm	ha	1 506,91	1 722,2	3 229,11
3	Przejechano	km	132 412	112 655	245 067
Wykryto i zlikwidowano:					
4	a) mim ppiech. i ppanc.	szt.	152	16	168
	b) bomb lotniczych	szt.		16	16
	c) poc. artyl. i moździerz.	szt.	7 265	792	8 057
	d) granatów ręcz. i ppanc.	szt.	45	117	162
	e) innej amunicji	szt.	8 811	10 102	18 913
	Razem	szt.	16 273	11 043	27 316
Zużyto:					
5	a) trotylu	kg	7 877,8	384	8 261,8
	b) zapalników elektrycznych	szt.	8 966	959	9 925
	c) oleju napędowego	kg	36 887	27 866	64 753
6	Koszt oczyszczania	PLN	1 533 405,52	1 460 073	2 992 478,52

Z r ó d ł o: opracowanie własne

Uproszczony sposób szacunkowej oceny skali możliwych zagrożeń, określonych komponentów środowiska, powstających w wyniku różnorodnej działalności szkoleniowej, przeprowadzonej w oparciu o przedstawione wyniki zawarte w tabelach oraz o rezultaty przeprowadzonych doświadczeń prowadzonych przez pracowników Departamentu Obronnego Ministerstwa Środowiska, przedstawia tabela 8.

Tabela 8

Szacunkowe oceny podstawowych rodzajów zagrożeń środowiska powstających w trakcie szkolenia wojsk

Rodzaj zagrożenia	Zagrożone komponenty środowiska						Krajobraz
	Powierzchnia ziemi	Wody gruntowe	Wody powierzchniowe	Powietrze	Roślinność	Zwierzęta	
Prace fortyfikacyjne i maskowanie	duże	średnie	nie występuje	małe	duże	nie występuje	duże
Strzelania, bombardowania, wysadzanie materiałów wybuchowych	duże	małe	średnie	małe	duże	duże	duże
Ćwiczenia z użyciem środków chemicznych	duże	duże	średnie	duże	duże	duże	średnie
Forsowanie lub pokonywanie przeszkód wodnych	małe	małe	duże	małe	małe (rośl. wodna)	duże (ryby)	małe
Przegrupowanie pododdziałów, w tym sprzętu bojowego	duże	średnie	średnie	średnie	duże	średnie	średnie
Budowa parków polowych dla sprzętu technicz. i zarządzanie magazynów i składów	duże	duże	średnie	małe	średnie	małe	średnie
Organizacja obozowisk i zaplecza socjalno-bytowego	duże	średnie	małe	małe	średnie	średnie	duże
Awarie i katastrofy ekologiczne (w zależności od rodzaju substancji):							
- ropopochodne	duże	duże	średnie	średnie (pożary-duże)	duże	male (pożary-duże)	duże
- chemiczne	duże	duże	średnie	średnie (pożary-duże)	duże	male (pożary-duże)	duże
- pożary	duże	duże	średnie	średnie (pożary-duże)	duże	male (pożary-duże)	duże
- itp.	duże	duże	średnie	średnie (pożary-duże)	duże	male (pożary-duże)	duże

Źródło: opracowanie własne z wykorzystaniem wyników doświadczeń pracowników Departamentu Obrony Ministerstwa Środowiska

1.3.2. Realizacja zadań bytowych w Siłach Zbrojnych RP

Siły zbrojne, spełniając wobec państwa swoją zasadniczą funkcję – gwaranta bezpieczeństwa, realizują szereg zadań związanych z zabezpieczeniem swoich warunków bytowych. W ramach tej działalności korzystają ze środowiska na zasadach określonych w ustawie „Prawo ochrony środowiska” z dnia 27 kwietnia 2001 r. (Dz.U. Nr 62, poz. 627), ze wszystkimi wynikającymi z niej obowiązkami dotyczącymi podmiotów gospodarczych i administracyjnych użytkujących środowisko.

Siły zbrojne realizując funkcje bytowo-gospodarcze, zapewniają odpowiednie warunki do:

- pełnienia służby i wypoczynku żołnierzy w obiektach koszarowych,
- utrzymania wysokiego stopnia sprawności techniki bojowej,
- rotacji i przechowywania zapasów, w tym środków bojowych.

Skutki oddziaływania na środowisko takiej działalności są typowe i odpowiadają efektom jakie mają miejsce w większych skupiskach ludzkich⁴⁵:

- 1) *Wprowadzanie do powietrza substancji zanieczyszczających*, głównie ze spalania paliw w lokalnych kotłowniach oraz silnikach spalinowych. Wojsko produkuje rocznie we własnych obiektach około 5,7 MWh energii cieplnej emitując do powietrza ok. 6,7 tys. ton pyłów oraz 156 ton zanieczyszczeń gazowych, w tym:
 - dwutlenku siarki – 107 000 ton,
 - tlenków azotu – 1 100 ton,
 - tlenku węgla – 48 000 ton;
- 2) *Odprowadzanie ścieków do wód powierzchniowych*, roczny bilans wytwarzanych przez wojsko ścieków to – 32,9 mln³;
- 3) *Wytwarzanie i gromadzenie lub utylizacja różnorodnych odpadów*, w tym także odpadów niebezpiecznych, których powstaje w ciągu roku około 1 000 000 m³. Przeprowadzone badania w jednostkach wojskowych garnizonu Elbląg (tabela 1.9.), pokazują skalę problemu utylizacji wytworzonych odpadów;

⁴⁵ Dane: Ministerstwo Środowiska „Przewodnik dla sił zbrojnych państwa wysyłającego”, Warszawa 2001r.

- 4) *Emitowanie hałasu przez samoloty i inny sprzęt bojowy na skupiska ludzkie położone blisko lotnisk i jednostek zmechanizowanych, strzelnic garnizonowych itp.;*
- 5) *Przekształcenia powierzchni ziemi związane z rozbudową socjalno-bytowej oraz specjalistycznej infrastruktury technicznej na terenie obiektów wojskowych itp.*

Tabela 9

Ilość odpadów wytwarzanych w jednostkach 16 DZ w I półroczu 2003 roku

Lp.	Rodzaj odpadu	Kod substancji	Wytwarzana ilość
1.	Płyny zapobiegające zamarzaniu zawierające niebezpieczne substancje (borygo)	160 114	5,91 Mg
2.	Oleje silnikowe, przekładniowe i smarowe	130 208	5,53 Mg
3.	Mieszanka odpadów z piaskowników z odwadniania olejów w separatorach	130 508	47,60 Mg
4.	Baterie i akumulatory ołowiowe	160 601	8,5 Mg
5.	Zużyte urządzenia zawierające niebezpieczne elementy (np. świetlówki)	od 160 209 do 160 213	1,5 Mg
6.	Zużyte częściowo filtry samochodowe	150 202	2,92 Mg

Z r ó d ł o: opracowanie własne

Niebezpiecznym zjawiskiem w działalności bieżącej, powodującym negatywny wpływ na środowisko, są zaniedbania powstałe w wyniku niekontrolowanej eksploatacji niesprawnych i starych urządzeń infrastruktury technicznej. Coroczny budżet przeznaczony na konserwację i remonty kapitalne na tę część majątku, którym zarządza resort jest przysłowiową „kroplą w morzu potrzeb”. Stopień zużycia obiektów i urządzeń przedstawia tabela 10.

Tabela 10

Charakterystyka stopnia zużycia elementów infrastruktury będącej w dyspozycji sił zbrojnych⁴⁶

Obiekty uzbrojenia terenu	Długość lub liczba	Stopień wyeksploatowania [%]	
		budowli	elementów uzbrojenia terenu (urządzeń tech.)
Tradycyjna sieć CO	989 km	-	41,6
Sieć CO z rur preizolowanych	118 km	-	5,0

⁴⁶ Dane: Ministerstwo Środowiska 2002r.

Sieć wodociągowa	1 769 km	-	42,9
Sieć kanalizacyjna	1 765 km	-	43,4
Sieć gazowa	45 km	-	31,6
Oczyszczalnie ścieków	219	41	35,8
Przepompownie ścieków	163	33	42,7
Kotłownie	2 603	40	34,4 – 37,8
Węzły ciepłe	706	-	35,9

Źródło: opracowanie własne, na podstawie danych Ministerstwa Środowiska z 2002 roku

Dużym obciążeniem dla środowiska jest magazynowanie i dystrybucja przez siły zbrojne produktów ropopochodnych. Aktualnie wojsko posiada w użytkowaniu 685⁴⁷ składnic i składów paliwowych oraz punktów tankowania. Podstawowe zasoby pojemności magazynowej są przestarzałe i często ich urządzenia są nieszczelne.

Przeprowadzone badania⁴⁸ (tabela 11) w jednostkach wojskowych garnizonu Elbląg wykazują, że w wyniku nieszczelności urządzeń dystrybucyjnych w czasie tankowań pojazdów i sprzętu bojowego duże ilości różnych paliw, olejów i płynów przedostają się do środowiska, powodując jego zanieczyszczenie. Prowadzenie zabiegów neutralizujących tego rodzaju skażenia środowiska wymaga użycia specjalistycznego sprzętu i niemałych nakładów finansowych. Ponadto, jest uciążliwe i wymaga wielu zabezpieczeń oraz wyłączenia urządzeń z bieżącej działalności.

Tabela 11

Produkty ropopochodne wprowadzone do środowiska⁴⁹

Lp.	Rodzaj produktu	Ogólna ilość uzupełniana	Ilość produktów wprowadzonych do środowiska
1.	Benzyna bezołowiowa	1 372,00 kg	ok. 50 kg
2.	Etylina 94	33 858,00 kg	ok. 100 kg
3.	Olej napędowy	244 835,00 kg	ok. 350 kg
4.	Oleje przekładniowe i smarowe	22 191,00 kg	ok. 6 kg
5.	Borygo	14 550,00 kg	ok. 20kg

Źródło: opracowanie własne

⁴⁷ Dane uzyskane w Sztabie Generalnym - *Logistyka 2003 r.*

⁴⁸ Badanie przeprowadzono w 5. jednostkach, w których stan techniczny zarówno stacji mps, jak i zamontowanych dystrybutorów oceniany był jako dobry

Na podstawie wyników przeprowadzonych badań dotyczących wybranych obszarów działalności bytowo-gospodarczej można ocenić, że przed resortem obrony narodowej stoi wiele wyzwań, których celem, ogólnie rzecz ujmując, jest obniżenie poziomu presji wywieranej na środowisko. Ponadto, istotnym będzie preferowanie rozwiązań proekologicznych w sferze szeroko pojmowanej działalności bytowo-gospodarczej związanej z potrzebami wynikającymi z utrzymania stałej gotowości bojowej.

Z uwagi na specyfikę wojska i jego funkcje w państwie, a szczególnie zagwarantowanie bezpieczeństwa militarnego, co wymaga wysokiego poziomu wyszkolenia sił zbrojnych, koniecznym jest prowadzenie szkolenia i ćwiczeń w warunkach realnych odpowiadających obszarom przyszłych operacji i misji. Trudno byłoby w takiej sytuacji oczekiwać, że uda się w tych procesach całkowicie wyeliminować negatywne oddziaływanie sił zbrojnych na środowisko. Dlatego, szczególnie ważną kwestią będzie unormowanie działalności sił zbrojnych, m.in. poprzez doprecyzowanie szeregu norm i przepisów oraz osiągnięcie standardów działań wiodących, w tym względzie armii państw NATO i zminimalizowanie wywieranej presji na środowisko.

2. Miejsce i rola sił zbrojnych w kształtowaniu i realizacji polityki ekologicznej państwa

2.1. Uwarunkowania prawne ochrony środowiska w działalności Sił Zbrojnych RP

Powszechnie obowiązujące w Polsce normy prawne zawierają z reguły określone zakazy, nakazy lub zasady działania adresowane do całego społeczeństwa i poszczególnych obywateli oraz do działających na terenie kraju struktur gospodarczych, instytucji publicznych, organów administracji i organizacji pozarządowych. Wypracowane zasady i standardy działania nie uwzględniają jednak specyfiki organizacyjnej konkretnych struktur czy instytucji spełniających specjalne zadania i posiadających duże znaczenie dla bezpieczeństwa i obronności naszego państwa, do których to orga-

⁴⁹ Dane uzyskane z badań przeprowadzonych przez autora w 5 jednostkach wojskowych w garnizonie Elbląg

nizacji należą, między innymi siły zbrojne. Odnosi się to również do regulacji dotyczących ochrony środowiska przez Siły Zbrojne RP, które obecnie użytkują około 0,8% powierzchni kraju⁵⁰, ze względu na swój szczególny charakter a zwłaszcza dysponowanie środkami techniczno-bojowymi o dużej sile niszczącej, muszą zachować szczególną rozwagę korzystając z komponentów i elementów środowiska.

Obecnie ochrona środowiska jest konstytucyjnym obowiązkiem wszystkich obywateli i organów władzy (*art. 5, art. 74, art. 86 Konstytucji RP*). Polski system szeroko rozumianej, prawnej ochrony środowiska tworzy ponad 120 aktów prawnych (ustawy wraz z aktami wykonawczymi), z których najważniejsze to:

- *Ustawa z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. Nr 80, poz. 717),*
- *Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 roku Prawo ochrony środowiska (Dz.U. Nr 62, poz. 627),*
- *Ustawa z dnia 18 lipca 2001 roku Prawo wodne (Dz.U. Nr 115 poz. 1128),*
- *Ustawa z dnia 7 czerwca 2001 roku o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków (Dz.U. Nr 72, poz. 747),*
- *Ustawa z dnia 4 lutego 1994 roku Prawo geologiczne i górnicze (Dz.U. Nr 27, poz. 96 z późniejszymi zmianami),*
- *Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 roku o odpadach (Dz.U. Nr 62, poz. 628),*
- *Ustawa z dnia 13 września 1996 roku o utrzymaniu czystości i porządku w gminach (Dz.U. nr 132, poz. 622 z późniejszymi zmianami),*
- *Ustawa z dnia 11 maja 2001 roku o opakowaniach i odpadach opakowaniowych (Dz.Un nr 63, poz. 638),*
- *Ustawa z dnia 11 maja 2001 roku o obowiązkach przedsiębiorców w zakresie gospodarowania niektórymi odpadami oraz o opłacie produktowej i opłacie depozytowej (Dz.U. nr 63, poz. 639),*
- *Ustawa z dnia 3 lutego 1995 roku o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz.U. nr 16, poz. 78 z późniejszymi zmianami),*
- *Ustawa z dnia 16 października 1991 roku o ochronie przyrody (Dz.U. nr 114, poz. 492 z późniejszymi zmianami),*

⁵⁰ Przewodnik dla sił zbrojnych państwa wysyłającego, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 1999, str. 59

- *Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz.U. nr 101, poz. 444 z późniejszymi zmianami),*
- *Ustawa z dnia 8 czerwca 2001 roku o przeznaczeniu gruntów rolnych do zalesienia (Dz.U. nr 73, poz. 764)⁵¹.*

Wyszczególnione ustawy oraz akty wykonawcze do nich (rozporządzenia Rady Ministrów oraz poszczególnych ministerstw) zawierają również regulacje istotne z punktu widzenia przestrzegania prawa przez jednostki organizacyjne sił zbrojnych. Konieczność specyficznego podejścia do organizacji ochrony środowiska w siłach zbrojnych została uwzględniona w ustawie „Prawo ochrony środowiska”, której art. 385 stanowi, że:

- 1) *Minister Obrony Narodowej, w drodze zarządzeń:*
 - a) *określi jednostki organizacyjne odpowiadające za nadzór nad przestrzeganiem przepisów o ochronie środowiska w siłach zbrojnych,*
 - b) *może określić, w uzgodnieniu z ministrem właściwym do spraw środowiska, szczegółowe sposoby realizacji przepisów o ochronie środowiska w siłach zbrojnych;*
- 2) *w zarządzeniu, o którym mowa w ust. 1) pkt. a), zostaną ustalone:*
 - a) *jednostki organizacyjne odpowiadające za nadzór,*
 - b) *zakres odpowiedzialności jednostek podległych i nadzorowanych,*
 - c) *przysługujące kompetencje w zakresie wykonywanych zadań;*
- 3) *w zarządzeniu, o którym mowa w ust. 1), mogą zostać ustalone forma, zakres, układ, techniki i terminy przedkładania przez jednostki nadzorowane informacji o istotnym znaczeniu dla zapewnienia przestrzegania przepisów o ochronie środowiska;*
- 4) *minister, wydając zarządzenie, o którym mowa w ust. 1) pkt b), uwzględni specyfikę funkcjonowania sił zbrojnych:*
 - a) *w zakresie eksploataowania charakterystycznej infrastruktury, w toku działalności szkoleniowej,*

⁵¹ *Przewodnik..., op. cit., Warszawa 1999, str. 22*

- b) *w toku innej szczególnej działalności mającej związek z koniecznością spełnienia wymagań ochrony środowiska*⁵².

W ustawie *Prawo ochrony środowiska* przedstawione i zdefiniowane są podstawowe pojęcia systemu ochrony środowiska, istotne również z punktu widzenia działalności sił zbrojnych, przy czym za kluczowe należy uznać pojęcia:

- 1) *podmiotu korzystającego ze środowiska* (pojęcie to zastępuje dotychczas wykorzystywane pojęcie jednostki organizacyjnej), zdefiniowanego jako:

- a) przedsiębiorca w rozumieniu ustawy z dnia 19 listopada 1999 r. – *Prawo działalności gospodarczej*, czyli osoba fizyczna, osoba prawna oraz nie mająca osobowości prawnej spółka prawa handlowego, która zawodowo, we własnym imieniu podejmuje i wykonuje działalność gospodarczą (*to jest zarobkową działalność wytwórczą, handlową, budowlaną, usługową oraz poszukiwanie, rozpoznawanie i eksploatacja zasobów naturalnych, wykonywana w sposób zorganizowany i ciągły*),
- b) jednostka organizacyjna nie będąca przedsiębiorstwem w rozumieniu ustawy – *Prawo działalności gospodarczej*,
- c) osoba fizyczna nie będąca podmiotem, o którym mowa w pkt. a), korzystająca ze środowiska w zakresie, w jakim korzystanie ze środowiska wymaga pozwolenia.

Wprowadzenie pojęcia *podmiotu korzystającego ze środowiska* eliminuje dotychczasowe problemy interpretacyjne z ustaleniem właściwej, w aspekcie obowiązków z zakresu ochrony środowiska, *jednostki organizacyjnej* w strukturach hierarchicznych, którymi są jednostki wojskowe.

Jednostki organizacyjne Sił Zbrojnych RP w rozumieniu ustawy – *Prawo ochrony środowiska*, są podmiotami korzystającymi ze środowiska zaliczonymi do jednostek organizacyjnych nie będącymi przedsiębiorcami.

- 2) dotyczące sposobów oddziaływania na środowisko, to jest:

- a) poprzez realizację *przedsięwzięcia*, zdefiniowanego jako inwestycja budowlana lub inna ingerencja w środowisko, polegająca na prze-

⁵² *Przewodnik...*, op.cit., Warszawa, 2001, str. 22

kształcaniu lub zmianie sposobu wykorzystania terenu, w tym również na wydobywaniu kopalin,

- b) prowadzenie *zakładu*, zdefiniowanego jako jedna lub kilka instalacji wraz z terenem, do którego prowadzący instalacje posiada tytuł prawny oraz znajdującymi się na nim urządzeniami,
- c) prowadzenie (eksploatację) *instalacji*, zdefiniowanej jako:
 - stacjonarne urządzenie techniczne,
 - zespół stacjonarnych urządzeń technicznych powiązanych technologicznie, do których tytułem prawnym dysponuje ten sam podmiot i położonych na terenie jednego zakładu,
 - obiekty budowlane nie będące urządzeniami technicznymi ani ich zespołami, których eksploatacja może spowodować emisję.
- d) użytkowanie (eksploatację) *urządzenia* zdefiniowanego jako niestacjonarne urządzenie techniczne, w tym środki transportu,
- e) *emisja* zdefiniowana jako wprowadzane bezpośrednio lub pośrednio, w wyniku działalności człowieka do powietrza, wody, gleby lub ziemi:
 - substancje,
 - energie, takie jak ciepło, hałas, wibracje lub pola elektromagnetyczne.

Dla jednostek organizacyjnych Sił Zbrojnych RP bardzo istotnym pojęciem jest **teren zamknięty**, zdefiniowany jako: *teren, a w szczególnych przypadkach obiekt budowlany lub jego część, dostępny wyłącznie dla osób uprawnionych oraz wyznaczony w sposób określony w ustawie z dnia 17 maja 1989 roku – Prawo geodezyjne i kartograficzne (Dz.U. z 2000 r. nr 100, poz. 1086 i nr 120, poz. 126), niezbędny do celów obronności lub bezpieczeństwa państwa, będący w dyspozycji jednostek organizacyjnych podległych Ministrowi Obrony Narodowej, ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych, ministrowi właściwemu do spraw zagranicznych lub Szefowi Urzędu Ochrony Państwa.*

Jednostki organizacyjne Sił Zbrojnych RP mogą w ramach tego przepisu:

- 1) realizować określone przedsięwzięcia (np. wykonywać obiekty fortyfikacyjne wymagające pozwoleń na budowę);
- 2) prowadzić zakład (koszary są swoistym zakładem, gdyż obejmują

najczęściej kilka instalacji znajdujących się na wspólnym terenie);

- 3) prowadzić (eksploatować) różnorodne instalacje (np. stacjonarne warsztaty naprawcze sprzętu wojskowego, radiostacje stacjonarne oraz stacjonarne systemy radarowe itd.);
- 4) użytkować (eksploatować) urządzenia (radiostacje na pojazdach mechanicznych, czołgi i transportery opancerzone, wyrzutnie rakiet itd.) oraz realizować inne przedsięwzięcia.

Ochrona zasobów środowiska jest realizowana w szczególności poprzez:

- 1) określenie standardów jakości środowiska oraz kontrolę ich osiągania, a także podejmowanie działań służących ich nie przekraczaniu lub przywracaniu;
- 2) ograniczanie emisji.

W celu doprowadzenia do przestrzegania standardów jakości środowiska w przypadkach wskazanych ustawą lub przepisami szczególnymi, w drodze aktu prawa miejscowego, tworzone są tzw. *programy naprawcze*. Programy te są opublikowane w wojewódzkich dziennikach urzędowych.

Ochrona powietrza polega na zapewnieniu jak najlepszej jego jakości, w szczególności przez:

- 1) utrzymanie poziomów substancji w powietrzu poniżej dopuszczalnych dla nich poziomów lub co najmniej na tych poziomach;
- 2) zmniejszanie poziomów substancji w powietrzu co najmniej do dopuszczalnych, gdy nie są one dotrzymane.

Ocenę jakości powietrza prowadzi wojewoda w strefach, przy czym strefą jest: aglomeracja o liczbie mieszkańców powyżej 250 tys. i powiat nie wchodzący w skład aglomeracji.

Wojewoda dokonuje oceny poziomu substancji na podstawie pomiarów dokonywanych w aglomeracjach o licznie mieszkańców większej niż 250 tys. oraz w innych strefach:

- 1) w których poziom substancji w powietrzu jest wyższy od górnego progu oszacowania, a nie przekracza poziomu dopuszczalnego;
- 2) w których poziom substancji w powietrzu przekracza poziom dopuszczalny.

W przypadku ryzyka występowania przekroczeń dopuszczalnych lub alarmowych poziomów substancji w powietrzu w danej strefie wojewoda, po zasięgnięciu opinii właściwego starosty, określa w drodze rozporządzenia, *plan działań krótkoterminowych*, w którym ustala:

- 1) zmniejszenie ryzyka wystąpienia takich przekroczeń;
- 2) ograniczenie skutków i czasu trwania zaistniałych przekroczeń.

Wojewoda zobowiązany jest niezwłocznie powiadomić społeczeństwo oraz podmioty korzystające ze środowiska (w tym jednostki wojskowe dyslokujące w określonej strefie), do zaprzestania lub ograniczenia wprowadzania z instalacji gazów lub pyłów do powietrza, o ryzyku wystąpienia przekroczeń dopuszczalnych albo alarmowych poziomów substancji w powietrzu albo o wystąpieniu takich przekroczeń. Ochrona powierzchni ziemi polega na zapewnieniu jak najlepszej jej jakości, w szczególności poprzez:

- 1) racjonalne gospodarowanie;
- 2) zachowanie wartości przyrodniczych;
- 3) zachowanie możliwości produkcyjnego wykorzystania;
- 4) ograniczanie zmian naturalnego ukształtowania;
- 5) utrzymanie jakości gleby i ziemi powyżej lub co najmniej na poziomie wymaganych standardów;
- 6) doprowadzenie jakości gleby i ziemi co najmniej do wymaganych standardów, gdy nie są one dotrzymane;
- 7) zachowanie wartości kulturowych, z uwzględnieniem, archeologicznych dóbr kultury⁵³.

Władający powierzchnią ziemi, na której występuje zanieczyszczenie gleby lub ziemi albo niekorzystne przekształcenie naturalnego ukształtowania terenu, jest obowiązany do *przeprowadzenia ich rekultywacji*.

Przytoczone zasady ochrony powierzchni ziemi obowiązują również siły zbrojne, a w szczególności jednostki wojskowe realizujące szkolenie programowe na przykoszarowych placach ćwiczeń (PCT) oraz obszarach poligonów.

Z przeprowadzonych badań stanu powierzchni ziemi na obszarach użytkowanych przez Siły Zbrojne RP, a w szczególności miejsc i rejonów stacjonowania i szkolenia wojsk byłej armii radzieckiej⁵⁴ wynika, że obszary te są miejscami silnie zanieczyszczone i zdegradowane, stąd występują duże trudności w doprowadzeniu gleby i ziemi do wymaganych standardów jakości.

Na podstawie analizy postanowień ustaw i rozporządzeń o ochronie powierzchni ziemi oraz badań gruntów na obszarach zamkniętych, w tym szczególnie poligonach i placach ćwiczeń wynika, że istotne zagrożenia związane z możliwością naruszenia przepisów w toku działalności wojskowej, mogą nastąpić w następujących przypadkach:

- tankowania i magazynowania mps,
- rozkopywania gruntów poza *polami roboczymi* placów ćwiczeń i poligonów,
- rozgarniania i niszczenia ściółki,
- manewrów sprzętem w miejscach do tego nie przeznaczonych lub podatnych na degradację powierzchni gruntów,
- stosowania środków chemicznych i innych w miejscu nie przygotowanym,
- bombardowania, wysadzania niewybuchów i niewypałów oraz prowadzenia ognia,
- biwakowania poza miejscami do tego wyznaczonymi i inne.

Stąd, głównie rejonny związane z wymienionymi formami działalności wojskowej na *terenach zamkniętych* będą podlegały rekultywacji gruntów.

Treści powyższych aspektów od strony przepisów prawa zawarte są w wymienionych wyżej ustawach oraz w *Rozporządzeniu Rady Ministrów z 28 czerwca 1982 r. w sprawie wykonania przepisów ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz.U. Nr 20, poz. 149 z późniejszymi zmianami)*.

⁵³ Ibidem

⁵⁴ Z. Kamiński i zespół, *Identyfikacja i wycena szkód ekologicznych spowodowanych przez stacjonujące w Polsce wojska Federacji Rosyjskiej – raport końcowy*, Główny Inspektor Ochrony Środowiska, Warszawa 1994 r.

Kolejny komponent środowiska, który podlega szczególnej ochronie z uwagi na potencjalnie duże możliwości naruszenia równowagi przyrodniczej a nawet zagrożenia zdrowia i życia ludzi, stanowią wody powierzchniowe i podziemne.

Ochrona wód polega na zapewnieniu ich jak najlepszej jakości, w tym utrzymanie ilości wody na poziomie zapewniającym ochronę równowagi biologicznej, w szczególności przez:

- 1) utrzymywanie jakości wód powyżej, albo co najmniej na poziomie wymaganym w przepisach;
- 2) doprowadzanie jakości wód co najmniej do wymaganego przepisami poziomu, gdy nie jest on osiągnięty.

Podstawowe zasady ochrony wód w Polsce reguluje *Ustawa z dnia 18 lipca 2001 roku Prawo wodne (Dz.U. Nr 115 poz. 1128)*. Korzystanie z wód wymaga uzyskania przez podmiot gospodarczy (jednostkę wojskową) pozwolenia wodnoprawnego w formie decyzji administracyjnej. Dotyczy to, przede wszystkim poboru wód powierzchniowych i podziemnych oraz odprowadzania ścieków do wód lub do ziemi. W przypadku pozwoleń wodnoprawnych na eksploatację zasobów wód podziemnych konieczne jest zatwierdzenie dokumentacji hydrogeologicznej, a gdy ujęcie dostarcza wody do zbiorowego zaopatrzenia dla celów pitnych – wymagane jest ustanowienie strefy ochronnej ujęcia. Nowelizacja prawa wodnego z 1997 roku wprowadziła bardzo istotną zmianę powodując, że można podmiotowi gospodarczemu odmówić pozwolenia wodnoprawnego, jeżeli sposób korzystania z wody jest sprzeczny z warunkami korzystania z wód dorzecza lub z ochroną środowiska.

Egzekwowanie zasad ochrony wód powierzchniowych i podziemnych w działalności sił zbrojnych polegało będzie w szczególności na⁵⁵:

- zminimalizowaniu punktowych ognisk zanieczyszczeń ropopochodnych,
- zmiany obszarów ćwiczeń z użyciem środków chemicznych, które wnikają w głąb, skąd mogłyby infiltrować do wód gruntowych, na obszary o odpowiedniej budowie geologicznej,
- zabezpieczeniu i ochronie istniejących otworów w ziemi (studnie głębinowe),

⁵⁵ R. Sorokosz, *Ekologiczne aspekty działalności sił zbrojnych* - praca studyjna, Warszawa 2001, s. 22

- usuwaniu źródeł powstawania lub istniejących plam ropopochodnych ze sprzętu przed użyciem go w czasie forsowania i pokonywania przeszkód wodnych,
- stosowaniu wanien, rynien i innych naczyń od spalania napalmu, unikając bezpośredniej styczności z powierzchnią ziemi i wnikania w jej głąb.

Konieczność spełniania wymogów w zakresie ochrony wód wynika z postanowień zawartych w niżej wymienionych głównych aktach prawnych:

- 1) *Ustawa z dnia 18 lipca 2001 roku Prawo wodne (Dz.U. Nr 115 poz. 1128);*
- 2) *Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 roku Prawo ochrony środowiska – p.o.ś. (Dz.U. Nr 62, poz. 627).*

Istotnymi komponentami środowiska, których ochronę realizuje się w szerokim zakresie, są świat zwierzęcy i roślinny. Ochronę zwierząt oraz roślin przez siły zbrojne w czasie ich działalności szkoleniowej na PCT i poligonach określa *art. 128 Ustawy p.o.ś.* Ochronę zwierząt oraz roślin na poligonach w toku szkolenia Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, zapewnia się poprzez:

- 1) sytuowanie obiektów poligonowych na terenach o małej wartości przyrodniczej;
- 2) oznakowanie na terenach szkoleniowych obszarów o walorach przyrodniczych, takich jak miejsca lęgowe zwierząt oraz ptaków, stanowiska roślin poddanych ochronie, oraz wprowadzanie na nich stosownych ograniczeń działalności szkoleniowej;
- 3) stosowanie rozwiązań organizacyjnych i technicznych ograniczających szkody oraz sukcesywne usuwanie szkód;
- 4) przeprowadzenie instruktażu szkolonych żołnierzy co do zasad postępowania na terenie poligonu, w związku z ograniczeniami wynikającymi z ochrony zwierząt oraz roślin.

Przepisy tej ustawy obligowały ministra obrony narodowej, który w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw środowiska, powinien określić, w drodze rozporządzenia, szczegółowe zasady sporządzania instrukcji szkoleniowej w zakresie zapewnienia wymogów ochrony zwierząt oraz roślin w toku szkolenia sił zbrojnych na poligonach.

W rozporządzeniu, o którym mowa, zostaną uwzględnione:

- 1) zagadnienia zawarte w instrukcji szkoleniowej, w ramach których należy uwzględnić wymagania ochrony zwierząt oraz roślin;
- 2) sposób uwzględniania poszczególnych wymagań ochrony zwierząt oraz roślin;
- 3) uwarunkowania dotyczące usytuowania poligonów oraz specyfiki ich funkcjonowania, które należy uwzględnić przy określaniu wymagań ochrony zwierząt oraz roślin.

Na tej podstawie będą wydane kolejne dokumenty, m.in. instrukcja wyjaśniająca zasady ochrony zwierząt oraz roślin, którymi to przepisami należy się kierować przy opracowaniu szczegółowych instrukcji dotyczących każdego obiektu poligonowego.

Zasady ochrony zwierząt oraz roślin na terenach poligonów uwzględnia się więc w instrukcjach szkoleniowych opracowywanych dla każdego poligonu. Dla wykonania tego dokumentu został już opracowana *Instrukcja szkoleniowa w zakresie zapewnienia wymogów ochrony roślin oraz zwierząt w toku szkolenia Sił Zbrojnych RP na poligonach wojskowych*, której wydanie planowane jest w roku 2004 przez Departament Infrastruktury MON.

W razie przypadku udostępniania naszych poligonów jednostkom sił zbrojnych państw obcych przepisy zawarte w instrukcjach stosuje się odpowiednio.

Ogólnie kwestie ochrona środowiska na poligonach i PCT są realizowane przez wojsko w szczególności poprzez:

- 1) ograniczanie możliwości pozyskiwania dziko występujących zwierząt i roślin;
- 2) ustanawianie pól roboczych, na których możliwe jest użycie techniki bojowej, środków pozoracji pola walki i środków bojowych;
- 3) wyznaczanie na poligonach miejsc bytowania wojsk;
- 4) zabezpieczanie obszarów leśnych przed zanieczyszczeniami i pożarami;
- 5) zabezpieczanie miejsc lęgowych ptactwa i zwierzyny;
- 6) eksploatację sprzętu i techniki bojowej sprawnej technicznie,

- 7) ograniczanie do minimum wycinki drzew i krzewów oraz likwidacji terenów zielonych.

Poza obowiązkami o charakterze ogólnym (takimi jak: obowiązek przeciwdziałania powstawaniu zanieczyszczeń, obowiązek kompleksowego podchodzenia do ochrony środowiska itp.), ustawa *Prawo ochrony środowiska* nakłada na jednostki wojskowe korzystające ze środowiska szereg obowiązków szczegółowych, z których najważniejsze to między innymi:

- 1) posiadanie pozwolenia na wprowadzanie substancji lub energii do środowiska;
- 2) dokumentowanie stopnia oddziaływania na środowisko;
- 3) ponoszenie opłat za korzystanie ze środowiska;
- 3) przeciwdziałanie powstawaniu poważnych awarii przemysłowych;
- 5) szczególne postępowanie z odpadami.

Prawnym wyrazem „zasady przezorności” zawartej w „polityce ekologicznej państwa” jest konieczność uzyskiwania pozwoleń na korzystanie ze środowiska wykraczające poza ramy korzystania powszechnego, dla eksploatacji większości instalacji powodujących: wprowadzanie gazów lub pyłów do powietrza; wprowadzanie ścieków do wód lub do ziemi; wytwarzanie odpadów; emitowanie hałasu; emitowanie pól elektromagnetycznych.

Ustawa *Prawo ochrony środowiska* wprowadza następujące rodzaje pozwoleń ekologicznych:

- 1) zintegrowane (nowa kategoria pozwolenia), na wprowadzanie gazów lub pyłów do powietrza;
- 2) wodno- prawne na wprowadzanie ścieków do wód lub do ziemi;
- 3) na wytwarzanie odpadów;
- 4) na emitowanie hałasu do środowiska;
- 5) na emitowanie pól elektromagnetycznych (nowa kategoria pozwolenia).

W przypadku, jeżeli konieczne jest uzyskanie pozwolenia zintegrowanego, wówczas nie są obowiązkowe inne rodzaje pozwoleń (eksploatacja niektórych instalacji nie wymaga pozwolenia tylko zgłoszenia).

Jednostki organizacyjne Sił Zbrojnych RP są zobowiązane do uzyskiwania pozwoleń na eksploatację wykorzystywanych przez nie instalacji (chyba, że ustawy zwalniają z takiego obowiązku, co ma miejsce w odniesieniu do niektórych, niezbyt dużych instalacji, np. instalacji do przetaczania paliw płynnych, instalacji energetycznych opalanych węglem kamiennym o łącznej nominalnej mocy do 5 MW lub paliwem gazowym o łącznej nominalnej mocy do 15 MW i innych).

Podmioty korzystające ze środowiska winny dokumentować rodzaj i ilość zanieczyszczeń emitowanych do środowiska. Ewidencja powinna być pełna, to znaczy powinna zawierać dane nie tylko o emisji zanieczyszczeń wymienionych w pozwoleniu, ale o wszelkich zanieczyszczeniach wprowadzanych do środowiska. Szczegółowe zasady ewidencji oraz wzory formularzy, na których należy dokumentować skalę oddziaływania na środowisko, określają rozporządzenia ministra środowiska. Ewidencja winna być aktualizowana co kwartał a zbiorcze zestawienie emisji należy przekazywać do marszałka województwa wraz z należnymi opłatami za korzystanie ze środowiska.

Jednostki organizacyjne Sił Zbrojnych RP winny dołożyć starań, aby ewidencja emisji była prowadzona rzetelnie, gdyż stanowi ona podstawę naliczania opłat za korzystanie ze środowiska. Brak rzetelnej i wiarygodnej ewidencji może być przyczyną ustalenia przez marszałka województwa innej, wyższej opłaty, gdyż podmiot nie będzie mógł udowodnić, że posiada starannie prowadzoną ewidencję.

Podmioty korzystające ze środowiska są zobowiązane do ponoszenia opłat ekologicznych, które zależą od rodzaju i ilości wprowadzonych do środowiska substancji i energii.

Jednostki organizacyjne Sił Zbrojnych RP ponoszą i nadal będą ponosiły opłaty za korzystanie ze środowiska, w tym m.in. za:

- wprowadzanie gazów lub pyłów do powietrza,
- wprowadzanie do powietrza gazów powstających przy przeładunku benzyn silnikowych,
- wprowadzanie do powietrza gazów lub pyłów powstających w procesach spalania paliw silnikowych w silnikach spalinowych,
- umieszczanie odpadów na składowisku.

Kwestie dotyczące opłat za korzystanie ze środowiska kompleksowo ujęte są w art. 284-297 u.p.o.s.

Kolejnym istotnym zagadnieniem, które regulują przepisy prawa, są kwestie związane z zapobieganiem awariom, których skutkiem może być zagrożenie życia i zdrowia ludzi lub środowiska.

W tym zakresie ustawa *Prawo ochrony środowiska* z dniem 1.10.2001 r. w miejsce „nadzwyczajnego zagrożenia środowiska” wprowadziła nowe pojęcie „poważnej awarii” rozumianej jako zdarzenie, w szczególności emisję, pożar lub eksplozję, powstałe w trakcie procesu przemysłowego, magazynowania lub transportu, w którym występuje jedna lub więcej niebezpiecznych substancji, prowadzące do natychmiastowego powstania zagrożenia życia, zdrowia ludzi lub środowiska. Zakłady (także jednostki wojskowe) – zgodnie z u.p.o.ś. - stwarzające zagrożenie wystąpienia poważnej awarii przemysłowej, w zależności od: rodzaju, kategorii i ilości substancji niebezpiecznej znajdującej się w zakładzie, mogą być uznane za:

- 1) zakłady o zwiększonym ryzyku wystąpienia awarii;
- 2) zakłady o dużym ryzyku wystąpienia awarii.

Zapobieganie poważnym awariom przemysłowym polega na takim kierowaniu zakładem, aby maksymalnie zmniejszyć ryzyko wystąpienia awarii. Etapami tworzenia systemu bezpieczeństwa w zakładach o zwiększonym lub dużym ryzyku jest realizacja następujących czynności:

- 1) zgłaszanie zakładu właściwemu organowi Państwowej Straży Pożarnej (PSP),
- 2) sporządzanie programu zapobiegania poważnym awariom przemysłowym przez prowadzącego zakład,
- 3) opracowanie i wdrożenie systemu bezpieczeństwa, jako elementu ogólnego systemu zarządzania i organizacji zakładu przez prowadzącego zakład,
- 4) opracowanie raportu o bezpieczeństwie przez prowadzący zakład o dużym ryzyku (raport o bezpieczeństwie winien zostać przedłożony komendantowi wojewódzkiemu PSP przed uruchomieniem zakładu o dużym ryzyku),
- 6) przeprowadzenie analizy programu zapobiegania awariom, systemu bezpieczeństwa oraz raportu o bezpieczeństwie w przypadku dokonywania zmian w ruchu zakładu,

- 7) opracowanie wewnętrznego planu operacyjno-ratowniczego i przekazanie komendantowi wojewódzkiemu PSP informacji niezbędnych dla opracowania zewnętrznego planu operacyjno-ratowniczego,
- 8) dostarczanie komendantowi wojewódzkiemu PSP oraz wojewódzkiemu inspektorowi ochrony środowiska wykazu zawierającego dane o rodzaju, kategorii i ilości substancji niebezpiecznych znajdujących się na terenie zakładu;
- 9) natychmiastowe zawiadomienie właściwego organu PSP o wystąpieniu awarii przemysłowej przez prowadzącego zakład.

Część jednostek organizacyjnych Sił Zbrojnych RP, z uwagi na zgromadzone w nich materiały (decyduje ich rodzaj oraz ilość) została zakwalifikowana do zakładów o podwyższonym oraz dużym ryzyku wystąpienia awarii. Będą zatem musiały spełnić wszystkie ustawowe wymagania dotyczące przeciwdziałania *poważnym awariom przemysłowym*.

Obowiązek zapobiegania awariom reguluje treść zawarta w rozdziale IV u.p.o.ś. *Poważne awarie*, w tym art. 245, mówiący że:

- 1) *każdy kto zauważy wystąpienie awarii jest obowiązany niezwłocznie zawiadomić o tym osoby znajdujące się w strefie zagrożenia oraz jednostkę organizacyjną PSP albo Policji, wójta, burmistrza lub prezydenta miasta.*
- 2) *organy administracji państwowej w trybie i na zasadach określonych w dekrete z dnia 23 kwietnia 1953 r. o świadczeniach w celu zwalczania klęsk żywiołowych na obszarze kraju (Dz.U. Nr 23, poz. 93, z 1959 r. Nr 27, poz. 167, z 1970 r. Nr 16, poz. 138, z 1983 r.; Nr 44. poz. 200, z 1996 r.; Nr 106, poz. 496 i z 1998 Nr 106, poz. 668) mogą wprowadzić obowiązek świadczeń osobistych i rzeczowych w celu prowadzenia akcji na rzecz ochrony życia i zdrowia ludzi oraz środowiska przed skutkami awarii.*

W zakresie rozwiązań szczegółowych, *Ustawa Prawo ochrony środowiska* w art. 160 zakazuje wprowadzania do obrotu lub ponownego wykorzystania substancji stwarzających szczególne zagrożenie dla środowiska oraz zalicza do substancji stwarzających te zagrożenie np.: azbest oraz polichlorowane bifenyleny (PCB's). Podmioty korzystające ze środowiska, w tym jednostki organizacyjne Sił Zbrojnych RP powinny więc dokonać inwentaryzacji rodzajów i miejsc występowania substancji stwarzających szczególne zagrożenia dla środowiska (azbest, PCB's, a także substancje niszczące warstwę ozonową) oraz określić program ich eliminowania. Wykorzystanie,

przemieszczanie i eliminowanie substancji stwarzających szczególne zagrożenia dla środowiska winno odbywać się przy zachowaniu szczególnych środków bezpieczeństwa.

Ustawa o odpadach z dnia 27.04.2001 r. (Dz. U. Nr 62, poz. 628) oraz Ustawa z dnia 11 maja 2001 r. o opakowaniach i odpadach opakowaniowych (Dz.U. Nr 63 poz. 638), są kolejnymi istotnymi aktami, w których ustalone są zasady gospodarowania odpadami. Do najważniejszych postanowień w tych ustawach, należą następujące stwierdzenia:

- 1) Wszelkie działania, powodujące lub mogące powodować powstawanie odpadów, powinny być tak planowane, projektowane i prowadzone, aby można było:
 - zapobiegać powstawaniu odpadów lub ograniczać ilość odpadów i ich negatywne oddziaływanie na środowisko przy wytwarzaniu produktów, podczas i po zakończeniu ich użytkowania,
 - zapewniać zgodny z zasadami ochrony środowiska odzysk, jeżeli nie udało się zapobiec ich powstaniu,
 - zapewniać zgodne z zasadami ochrony środowiska unieszkodliwienie odpadów, których powstaniu nie udało się zapobiec lub których nie udało się poddać odzyskowi;
- 2) Wytwórca odpadów (czyli ten, którego działalność lub bytowanie powoduje powstawanie odpadów oraz ten, kto przeprowadza wstępne przetwarzanie, mieszanie lub inne działanie powodujące zmianę charakteru lub składu odpadów) jest obowiązany do stosowania takich sposobów produkcji lub form usług oraz surowców i materiałów, które zapobiegają powstawaniu odpadów lub pozwalają utrzymać na możliwie najniższym poziomie ich ilość, a także ograniczają negatywne oddziaływanie na środowisko lub zagrożenie życia lub zdrowia ludzi;
- 3) Posiadacz odpadów (czyli każdy, kto faktycznie włada odpadami) jest obowiązany w pierwszej kolejności do poddania ich odzyskowi, a jeżeli z przyczyn technologicznych jest on niemożliwy lub nie jest uzasadniony .

Z przyczyn ekologicznych lub ekonomicznych, to odpady te należy unieszkodliwiać w sposób zgodny z wymaganiami ochrony środowiska oraz planami gospodarki odpadami.

Ważne konsekwencje dla podmiotów korzystających ze środowiska ma zapis ustawy o odpadach, według którego odpady powinny być w pierwszej kolejności pod-

dawane odzyskowi lub unieszkodliwiane w miejscu ich powstawania, zaś odpady, które nie mogą być poddane odzyskowi lub unieszkodliwiane w miejscu ich powstawania, powinny być, uwzględniając najlepszą dostępną technikę lub technologię, przekazywane do najbliższej położonych miejsc, w których mogą być poddane odzyskowi lub unieszkodliwione. Inne istotne postanowienia gospodarowania odpadami są następujące:

- a) odpady powinny być zbierane w sposób selektywny,
- b) zakazuje się mieszania odpadów niebezpiecznych różnych rodzajów oraz mieszania odpadów niebezpiecznych z odpadami innymi niż niebezpieczne (chyba, że po zmieszaniu poprawia się bezpieczeństwo procesów odzysku lub unieszkodliwiania odpadów lub jeżeli po zmieszaniu nie nastąpi wzrost zagrożenia dla życia i zdrowia ludzi lub środowiska),
- c) transport odpadów niebezpiecznych z miejsc ich powstawania do miejsc odzysku lub unieszkodliwiania odpadów odbywa się z zachowaniem przepisów obowiązujących przy transporcie materiałów niebezpiecznych,
- d) unieszkodliwianiu poddaje się te odpady, z których uprzednio wysegregowano odpady nadające się do odzysku,
- e) odzysk odpadów może odbywać się w instalacjach lub urządzeniach, które spełniają następujące wymagania:
 - nie zostaną w nich przekroczone standardy emisyjne unieszkodliwiania, określone na podstawie odrębnych przepisów,
 - pozostałości powstające w wyniku działalności związanej z odzyskiem lub unieszkodliwianiem będą poddawane odzyskowi lub unieszkodliwiane z zachowaniem wymagań określonych w ustawie⁵⁶.

Wytwórcy odpadów, w tym *jednostki wojskowe* nie prowadzące instalacji do odzysku odpadów, są obowiązani do:

1) uzyskania decyzji zatwierdzającej program gospodarki odpadami niebezpiecznymi, jeżeli wytwarzają odpady niebezpieczne w ilości powyżej 100 kg rocznie;

2) przedłożenia informacji o wytwarzanych odpadach oraz o sposobach gospodarowania wytwarzanymi odpadami, jeżeli wytwarzają odpady niebezpieczne w ilości do 100 kg rocznie albo powyżej 5 ton rocznie odpadów innych niż niebezpieczne.

⁵⁶ Przewodnik..., op. cit., Warszawa 2001. str. 52

Wytwarzający odpady obowiązany jest do prowadzenia ich ilościowej i jakościowej ewidencji. Informację o wytwarzanych odpadach oraz o sposobach gospodarowania wytworzonymi odpadami przedkłada się:

- wojewodzie – dla przedsiębiorstw mogących znacząco oddziaływać na środowisko;
- staroście – dla pozostałych przedsiębiorstw.

Istotne z punktu widzenia ochrony środowiska przez Siły Zbrojne są również uwarunkowania prawne zawarte w:

1) *Rozporządzeniu Ministra Gospodarki z dnia 8 listopada 2002 r. w sprawie wymagań, jakim powinien odpowiadać plan postępowania na wypadek zagrożenia życia lub zdrowia ludzkiego, mienia oraz środowiska naturalnego (Dz.U. Nr 194, poz. 1632)* – jest to nowy akt prawny, wydany po raz pierwszy na podstawie upoważnienia zawartego w *ustawie z dnia 22 czerwca 2001 r. (Dz.U. Nr 67, poz. 679, z późniejszymi zmianami)*.

W świetle tego rozporządzenia plan powinien zawierać między innymi informacje o usytuowaniu zakładu względem obiektów przyrodniczo chronionych oraz zbiorników wody pitnej, oraz opis istniejących systemów zapobiegania skażeniom atmosfery, wody i gleby. Plan ten musi być sporządzony w uzgodnieniu z komendantem powiatowym Państwowej Straży Pożarnej, a dla niektórych podmiotów także z szefem Wojskowej Ochrony Przeciwpożarowej, a także przekazany komendantowi powiatowemu Policji.

2) *Rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 30 grudnia 2002 r. w sprawie poważnych awarii objętych obowiązkiem zgłoszenia do Głównego Inspektora Ochrony Środowiska (Dz.U. z 2003 r. Nr 5, poz. 58)* – jest to nowy akt prawny, wydany po raz pierwszy na podstawie upoważnienia zawartego w *ustawie z dnia 20 lipca 1991 r. o Inspekcji Ochrony Środowiska (Dz.U. z 2002 r. Nr 112, poz. 982, z późniejszymi zmianami)*.

Ustawa o Inspekcji Ochrony Środowiska wprowadza obowiązek zgłaszania do Głównego Inspektora Ochrony Środowiska (GIOŚ) przez organy właściwe do zwalczania poważnych awarii faktów ich wystąpienia. Na podstawie zgłoszeń GIOŚ prowadzi rejestr poważnych awarii, który jest publicznie dostępny.

Rozporządzenie określa ponadto szczegółowe kryteria decydujące o obowiązku zgłoszenia awarii, takie jak między innymi rozmiary szkód w środowisku lub uszkodzenie elementów przyrodniczych o szczególnej wartości (objętych ochroną w trybie przepisów o ochronie przyrody). Rozporządzenie określa wzór formularza zgłoszenia awarii. W jego świetle formularz powinien być przedłożony najpóźniej w dniu następnym po zdarzeniu (do godz. 10). Właściwy organ w terminie 30 dni od zdarzenia powinien też przedłożyć informację uzupełniającą, co do danych nie zamieszczonych w pierwszym formularzu zgłoszenia.

3) *Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2002 r. w sprawie planów postępowania awaryjnego w przypadku zdarzeń radiacyjnych (Dz.U. Nr 239, poz. 2033)* – jest to nowy akt prawny, wydany po raz pierwszy na podstawie upoważnienia zawartego w ustawie z dnia 29 listopada 2000r. – *Prawo atomowe (Dz.U. z 2001r. Nr 3, poz. 18 z późniejszymi zmianami)*. W ustawie *Prawo atomowe* są określone zasady postępowania w przypadku wystąpienia zdarzeń radiacyjnych o określonych rozmiarach oddziaływania. W przypadku ich wystąpienia powinny być realizowane działania zgodnie z przyjętymi planami postępowania. Rozporządzenie określa sposoby postępowania w przypadku wystąpienia zdarzeń radiacyjnych powodujących zagrożenia o zasięgu krajowym. Działania te obejmują identyfikację zagrożenia (w tym uruchomienie dodatkowego systemu monitorowania sytuacji radiacyjnej), określenie działań zapobiegawczych (w tym, wskazówki dotyczące postępowania ludności oraz organizacji instytucji odpowiadających za podejmowanie koniecznych działań) i sposoby informowania o wystąpieniu zdarzenia.

W rozporządzeniu określono także wzorce do sporządzania planów postępowania w przypadku zdarzeń o zasięgu województwa lub dotyczących poszczególnych zakładów.

Rozporządzenie weszło w życie 1 stycznia 2003 r., z tym, że § 5 ust. 2-4 stosuje się z dniem uzyskania przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej.

4) *Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 20 lutego 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad udziału pododdziałów i oddziałów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w zapobieganiu skutkom klęski żywiołowej lub ich usuwaniu (Dz.U. Nr 41, poz. 347)* – jest to nowy akt prawny wydany na podstawie ustawy z dnia 18 kwietnia

2002 r. o stanie klęski żywiołowej (Dz.U. Nr 62, poz. 558). W świetle ustawy z dnia 18.04.2002 r., jeżeli użycie innych środków jest niemożliwe albo niewystarczające do zapobiegania skutkom klęski i ich usuwania mogą być wykorzystywane oddziały Sił Zbrojnych. Rozporządzenie normuje szczegółowo rodzaje zadań, które mogą być wykonywane przy użyciu sił zbrojnych. Wśród nich, poza działaniami mającymi na celu bezpośrednio ratowanie ludzi i dóbr materialnych, wymienia się np. usuwanie i unieszkodliwianie materiałów niebezpiecznych, a także likwidowanie skażeń. W świetle rozporządzenia użycie sił zbrojnych powinno być objęte planami reagowania kryzysowego uzgadnianymi z ministrem obrony narodowej.

Przedstawiona analiza powyższych aktów prawnych potwierdza, że działania sił zbrojnych, tak jak i innych użytkowników środowiska muszą być generalnie podporządkowane wymogom *polskiego systemu prawnego ochrony środowiska*, który obejmuje praktycznie wszystkie ważne aspekty oddziaływań na poszczególne jego komponenty. Oznacza to, że zasady ochrony środowiska powinny być przestrzegane we wszystkich obszarach działania wojsk. W czasie szkolenia na terenach poligonów przepisy te są bardziej liberalne i w dużej mierze podporządkowane specyfice oddziaływania na środowisko przez szkolące się pododdziały.

2.2. Udział sektora obronnego w krajowym programie ochrony środowiska

Realizacja głównego celu polityki ekologicznej państwa jakim jest zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego mieszkańców, infrastruktury społecznej i zasobów przyrodniczych oraz zakończone negocjacje z UE w obszarze *ŚRODOWISKO* wymagają od wszystkich podmiotów spójnego i racjonalnego podejścia do spraw ochrony środowiska. Dodatkowo zróżnicowanie i bogactwo środowiska, a jednocześnie poziom występujących zagrożeń i chłonność ekosystemów, stanowią jedne z najważniejszych czynników determinujących procesy społeczno-gospodarcze zachodzące w Polsce. Za szczególne uważa się⁵⁷:

- dalsze ograniczanie emisji zanieczyszczeń do powietrza, w tym również opanowanie problemu rosnącej dynamicznie emisji ze środków transportu,

⁵⁷ Priorytety te sformułowane zostały w II polityce Ekologicznej Państwa, stanowią podstawę opracowywania sektorowych oraz regionalnych programów ochrony środowiska

- kontynuowanie skutecznych działań na rzecz poprawy jakości wód w rzekach,
- poprawę warunków sanitarnych, zwłaszcza na wsi,
- ochronę strategicznych zasobów wód podziemnych,
- rozwiązanie problemu utylizacji oraz zmniejszenie ilości powstających odpadów komunalnych i przemysłowych,
- rozwiązanie problemu nadmiernego hałasu w dużych skupiskach ludzkich,
- ochronę różnorodności biologicznej i obszarów przyrodniczo cennych,
- wzrost zalesienia obszaru kraju,
- rekultywacja, a tym samym zmniejszenie powierzchni obszarów zdegradowanych.

Tezy programu wykonawczego polityki ekologicznej państwa na lata 2002-2010 określają:

1) Przedsięwzięcia w sferze racjonalnego użytkowania zasobów naturalnych:

- zmniejszenie wodochłonności, materiałochłonności i energochłonności gospodarki,
- ochrona gleb,
- wzbogacanie i racjonalne użytkowanie zasobów leśnych.
- ochrona zasobów kopalin;

2) Przedsięwzięcia ukierunkowane na poprawę jakości środowiska:

- gospodarowanie odpadami,
- stosunki wodne i jakość wód,
- jakość powietrza i zmiany klimatu,
- stres miejski oraz hałas i promieniowanie,
- bezpieczeństwo chemiczne i biologiczne oraz poważne awarie przemysłowe,
- ochrona przyrody oraz różnorodność biologiczna i krajobrazowa;

3) Narzędzia i instrumenty realizacyjne:

- prawo ochrony środowiska i dostosowanie do wymagań Unii Europejskiej,
- mechanizmy ekonomiczne i finansowanie ochrony środowiska,
- zarządzanie, monitoring i kontrola,
- badania naukowe i postęp techniczny oraz dostęp do informacji, edukacja ekologiczna i udział społeczeństwa,
- współpraca międzynarodowa,
- programy wykonawcze i aktualizacja polityki ekologicznej państwa,
- nakłady na realizację polityki ekologicznej państwa.

Siły zbrojne, utrzymując wysoki stopień zdolności bojowej dla zapewnienia suwerenności państwa, w swojej działalności muszą uwzględniać także założenia krajowego programu ochrony środowiska.

W ramach przyjętego „Rządowego Programu Modernizacji Sił Zbrojnych RP w latach 1998-2012” jako jeden z priorytetów uznano zmniejszenie negatywnego oddziaływania sektora obronnego na środowisko.

Obecnie w ramach tego programu jest realizowany pakiet działań na rzecz oszczędności energii w kompleksach wojskowych. W działaniach tych przewidziano realizację przedsięwzięć, które w efekcie powinny obniżyć energochłonność obiektów i poprawić stan środowiska, a w szczególności doprowadzić do:

- modernizacji własnych źródeł ciepła z zamianą na paliwa ekologiczne,
- likwidacji małych niskosprawnych kotłowni opalanych paliwami stałymi, zasilając ogrzewane przez nie obiekty z miejskich systemów ciepłowniczych,
- termo-modernizacji budynków (ocieplenie zewnętrznych przegród budowlanych),
- modernizacji instalacji centralnego ogrzewania (hermetyzacji układów),
- pełnej automatyzacji węzłów cieplnych (m.in. zastosowanie automatyki pogodowej),

- wykonawstwa sieci ciepłych z rur preizolowanych.

Ponadto, podejmowane są działania bezinwestycyjne poprzez nakazy:

- zakupu paliw stałych o niskiej zawartości siarki tj. poniżej 0,8 %,
- wyeliminowanie mieszanek koksowo-węglowych w kotłach żeliwnych,
- przestrzeganie norm zużycia paliw stałych, gazowych i ciekłych na jednostkę ogrzewanej powierzchni.

W wyniku podjętych działań uzyskano poprawę jakości powietrza, m.in. poprzez obniżenie emisji zanieczyszczeń do powietrza:

- dwutlenku siarki o 3 360 ton na rok,
- dwutlenku węgla o 107 000 ton na rok,
- pyłów o 2 049 ton na rok.

Kolejnym zagadnieniem podjętym w ramach poprawy stanu środowiska, jest eliminowanie zagrożenia powierzchni ziemi (gruntów) degradacją wynikającą z funkcjonowania infrastruktury wojskowej. Zagrożenia związane są przede wszystkim ze składowaniem odpadów oraz magazynowaniem paliw. W związku z powyższym zostały opracowane nowe normatywy projektowania magazynów i składów paliw, uwzględniające aktualne wymogi ochrony środowiska, np. poprzez zastosowanie zbiorników z podwójnymi płaszczami, zaworów przeciwpożarowych, wanień betonowych (lokalizacja zbiorników musi być poprzedzona pełnym rozpoznaniem geologicznym). O skali problemów może świadczyć to, że w obiektach infrastruktury wojskowej powstaje rocznie ok. 1 mln m³ odpadów komunalnych. Zdecydowana większość jest składowana na składowiskach należące do tego przystosowanych (składowiska gminne lub miejskie). Oddzielnym problemem są odpady niebezpieczne. Zdecydowana większość tych odpadów jest albo przekazywana do utylizacji lub powtórnego wykorzystania (oleje przepracowane, akumulatory) albo unieszkodliwiana. W resorcie obrony procedura postępowania z odpadami jest zgodna z przepisami ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. *o odpadach* (Dz.U. Nr 62, poz. 628). Wojsko polskie podjęło problem systemowych rozwiązań w zakresie utylizacji odpadów niebezpiecznych. Opracowano i

wdrożono m.in. system likwidacji zużytych źródeł światła, który funkcjonuje przy następujących założeniach:

- 1) Przy zakupie źródeł światła, wybierani są dostawcy, którzy podają pełną informację na temat sprzedawanego produktu w zakresie szkodliwości środowiskowej, sposobu składowania i możliwości utylizacji jego wyrobu po zużyciu;
- 2) Jednostka wojskowa opracowuje system gromadzenia i transportu zużytych świetlówek przeznaczonych do utylizacji;
- 3) Odbiorca odpadów (wyspecjalizowana firma, posiadająca wymagane prawem pozwolenia) dostarcza nieodpłatnie jednostce wojskowej do użytkowania pojemniki przystosowane do składowania i transportu zużytych źródeł światła, które nie mogą być uszkodzone tj. popękane i potłuczone;
- 4) Unieszkodliwianie świetlówek musi być potwierdzone stosownym protokołem, którego jeden egzemplarz jest przekazywany do jednostki, z której pochodzą zużyte świetlówki;
- 5) Odbiorca odpadów jest zobowiązany do prowadzenia systematycznych szkoleń dla wojska z zakresu gospodarki odpadami, szczególnie niebezpiecznymi.

W celu zmniejszenia negatywnego wpływu funkcjonowania systemu obronnego na środowisko zwiększono ilość zadań proekologicznych w działalności inwestycyjno-remontowej, a dla zapewnienia realizacji priorytetów określonych w *Polityce Ekologicznej Państwa*, wdrożono do realizacji następujące programy szczegółowe:

- 1) *Program działań na rzecz oszczędności energii w kompleksach wojskowych do 2000 roku;*
- 2) *Program usprawnienia wybranych obiektów zaplecza obsługowo-naprawczego sił zbrojnych zgodnie z wymogami ochrony środowiska.*

Fakt przynależności Polski do NATO przyspieszy proces programowania działań proekologicznych w sektorze obronnym, bowiem większość państw członkowskich ma już opracowane programy ochrony środowiska. Z reguły zwraca się w nich uwagę na następujące zagadnienia:

- 1) zapewnienie zgodności działania sektora obronnego z obowiązującym prawem;

- 2) ochronę zasobów naturalnych na terenach zarządzanych (użytkowanych) przez wojsko;
- 3) likwidację skutków degradacji środowiska;
- 4) zapobieganie powstawaniu zanieczyszczeń.

W Siłach Zbrojnych RP rozpoczęto opracowywanie *Planów ochrony środowiska i przestrzennego użytkowania poligonów*⁵⁸ dla wszystkich poligonów i przykoszarowych placów ćwiczeń.

Powszechnie wiadomo, że poligony wojskowe z racji funkcji jaką pełnią w szkoleniu wojsk, należą pod względem ekologicznym do obszarów zwiększonego ryzyka. Nie ulega bowiem wątpliwości, że strzelania bojowe, a przede wszystkim ćwiczenia o dużym rozmachu, połączone z manewrem sprzętem i prowadzeniem strzelań (bombardowań) oraz użyciem środków pozoracji pola walki, wpływają destrukcyjnie na środowisko. Ponadto długotrwałe biwakowanie wojska w miejscach niedostatecznie do tego przygotowanych już samo przez się powoduje, że skutki dla środowiska i jego degradacja mogą być znaczne. Aby temu zapobiec, konieczne jest podniesienie świadomości ekologicznej wojsk oraz wprowadzenie ładu przestrzennego na poligonach poprzez opracowanie odpowiednich planów ochrony środowiska⁵⁹. Temat ten został podjęty już w 1996 roku przez Oddział Ochrony Środowiska Departamentu Społeczno-Wychowawczego MON a realizacji jego podjęła się Katedra Geografii Wojennej AON. W wyniku tego powstało szereg opracowań dotyczących wypracowania zasad ochrony środowiska w działalności sił zbrojnych⁶⁰.

Celem sporządzenia wspomnianych planów jest stworzenie podstaw prawnych umożliwiających kształtowanie struktur przestrzennych pozwalających na:

- 1) zrealizowanie celów szkoleniowych;

⁵⁸ Patrz: *Instrukcja wykonywania planów ochrony środowiska i przestrzennego użytkowania poligonów i garnizonowych placów ćwiczeń*, wyd. Departament Infrastruktury MON

⁵⁹ J. Skrzyp, Z. Lach, S. Stańczuk, *Ochrona środowiska na poligonach i garnizonowych placach ćwiczeń*, Warszawa 1999 r.

⁶⁰ J. Skrzyp, Z. Lach, S. Stańczuk, *Zasady opracowywania planów ochrony środowiska i przestrzennego użytkowania poligonów wojskowych*, wyd. AON 1997; *Plan ochrony środowiska i przestrzennego użytkowania poligonu wojskowego Świętoszów cz. A, B i C – opracowanie teoretyczne; Metodyka opracowania planu ochrony środowiska i przestrzennego użytkowania poligonu wojskowego Świętoszów*, wyd. AON 1998 r.

- 2) wyeliminowanie lub złagodzenie konfliktów przestrzennych i ekologicznych wynikających z próby tworzenia na poligonie realistycznego pola walki.

Założenia te można osiągnąć poprzez optymalizację rozmieszczenia struktur przestrzennych, w których uwzględnia się zarówno presję ćwiczących wojsk na środowisko przyrodnicze, jak również ochronę walorów tego środowiska. Struktury przestrzenne pozwalające na zrealizowanie celów szkoleniowych powinny zachowywać:

- 1) logikę przestrzenną;
- 2) przestrzenną czytelność, czyli jasność układu;
- 3) optymalizację manewru środków zapewniającą realizm pola walki i ekonomikę zużycia motoresursów.

Natomiast struktury przestrzenne mające eliminować konflikty ekologiczne powinny między innymi umożliwiać zachowanie:

- 1) walorów środowiska przyrodniczego;
- 2) zdolności środowiska przyrodniczego do utrzymania równowagi wewnętrznej;
- 3) zdolność środowiska przyrodniczego do regenerowania się .

Plan składa się z trzech części, obejmujących: zagospodarowanie przestrzenne i stan środowiska (część A), użytkowanie poligonu w bliższej i dalszej przyszłości (część B) oraz syntezę zagospodarowania przestrzennego i stanu środowiska (część C). Obejmuje on więc zagadnienia dotyczące środowiska przyrodniczego i środowiska antropogenicznego. Integralną częścią planu są mapy tematyczne, sporządzone w standardzie NATO.

Plan, o którym mowa sporządza się etapami, przy czym mogą się one wzajemnie uzupełniać. Można więc wyróżnić trzy etapy realizacji pracy, odpowiadające poszczególnym częściom planu. Są to: etap I – ustalenie stanu początkowego; etap II – analiza przestrzenna oraz etap III – ocena syntetyczna.

Wojsko Polskie posiadając możliwość odegrania istotnej roli w edukacji ekologicznej, podejmuje szereg działań mających na celu propagowanie celów i zasad ochrony środowiska. Edukacja ekologiczna (w założeniach) w resorcie obrony narodowej, powinna się opierać na systemie dowodzenia i kierowania wojskami i stanowić integralny element szkolenia i wychowywania oraz edukacji obywatelskiej (od żołnie-

rzy zasadniczej służby wojskowej poczynając, poprzez słuchaczy uczelni wojskowych a na kadrze wyższego szczebla dowodzenia kończąc).

Specyficznym źródłem wiedzy jest współpraca z ćwiczącymi wojskami NATO. Spowodowała ona inne spojrzenie na ciągle nurtujące SZ RP problemy ochrony środowiska. Wobec najistotniejszego wyzwania jakim jest obecnie – w przededniu wstąpienia Polski do Unii Europejskiej - dostosowanie poziomu ochrony środowiska do standardów innych państw NATO, przed resortem obrony stoi szereg zadań. Najważniejsze z nich to:

- 1) przebudowa *Systemu Ochrony Środowiska SZ RP* na nowoczesny *System Zarządzania Środowiskowego* w pełni kompatybilny z systemem krajowym i systemami innych państw NATO;
- 2) dostosowanie i wdrożenie przepisów i norm ochrony środowiska do aktualnie obowiązujących w RP oraz ratyfikowanie i wdrożenie *porozumień standaryzacyjnych NATO (Stanagów)*;
- 3) opracowanie realnego programu ochrony środowiska na obszarach będących w zarządzie wojska, dotyczącego przedsięwzięć chroniących elementy środowiska przed degradacją i zanieczyszczeniem w toku ćwiczeń i działalności szkoleniowej wojsk;
- 4) edukacja ekologiczna żołnierzy, szkolenie kadry i pracowników wojska (ze szczególnym uwzględnieniem osób odpowiedzialnych za przestrzeganie przepisów ochrony środowiska);
- 5) rekultywacja terenów zdegradowanych w wyniku dotychczasowej działalności w sektorze obronnym;
- 6) poprawa stanu technicznego infrastruktury socjalno – bytowej i bazy obsługowo – remontowej, w tym urządzeń ekologicznych (np. oczyszczalnie).

Powyższe zadania powinny być realizowane w oparciu o najważniejszą zasadę mówiącą, iż podstawą ochrony środowiska jest podejmowanie lub zaniechanie działań umożliwiających zachowanie, bądź przywrócenie równowagi przyrodniczej zgodnie z *zasadą zrównoważonego rozwoju*.

3. Uwarunkowania organizacyjne ochrony środowiska w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej

Jednym z warunków realizacji i przestrzegania przepisów z zakresu ochrony środowiska jest jednoznaczny podział obowiązków i uprawnień wynikających z przepisów prawa pomiędzy poszczególne jednostki organizacyjne odpowiednich szczebli oraz doprecyzowanie szeregu obowiązków ochronnych, określonych ogólnie w regulacjach normatywnych. Ilość zadań z zakresu ochrony środowiska w resorcie obrony narodowej oraz ograniczenia systemowe wynikające z sytuacji finansowej i potencjału ekonomicznego kraju, a także zobowiązania międzynarodowe Polski, w szczególności proces integracji ze strukturami NATO, determinują sposób kształtowania struktur organizacyjnych ochrony środowiska.

Aktualnie realizacja zadań z zakresu ochrony środowiska w resorcie Obrony Narodowej odbywa się na podstawie *Decyzji nr 30/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 22 lutego 2001 r.* i opiera się na następujących zasadach:

- 1) ochrona środowiska i jego zasobów jest zadaniem każdego żołnierza i pracownika resortu;
- 2) organizacja ochrony środowiska jest zadaniem dowódców wszystkich szczebli sił zbrojnych oraz kierowników innych jednostek organizacyjnych resortu obrony narodowej;
- 3) w procesach szkolenia wojsk oraz planowania i realizacji innych zadań stosuje się zasadę minimalizowania negatywnego oddziaływania na środowisko;
- 4) racjonalne wykorzystywanie zasobów naturalnych;
- 5) edukacja ekologiczna to integralny element każdej formy szkolenia i wychowywania w Siłach Zbrojnych RP;
- 6) Siły Zbrojne RP służą pozytywnym przykładem dla otoczenia w zakresie ochrony środowiska naturalnego.

System ochrony środowiska w Siłach Zbrojnych RP (rys.15) obejmuje jednostki funkcjonujące na 4 poziomach organizacji:

- 1) poziomie podstawowym;
- 2) poziomie rejonowym;

3) poziomie dowództwa rodzaju sił zbrojnych;

4) poziomie centralnym.

Poziom podstawowy obejmuje przede wszystkim:

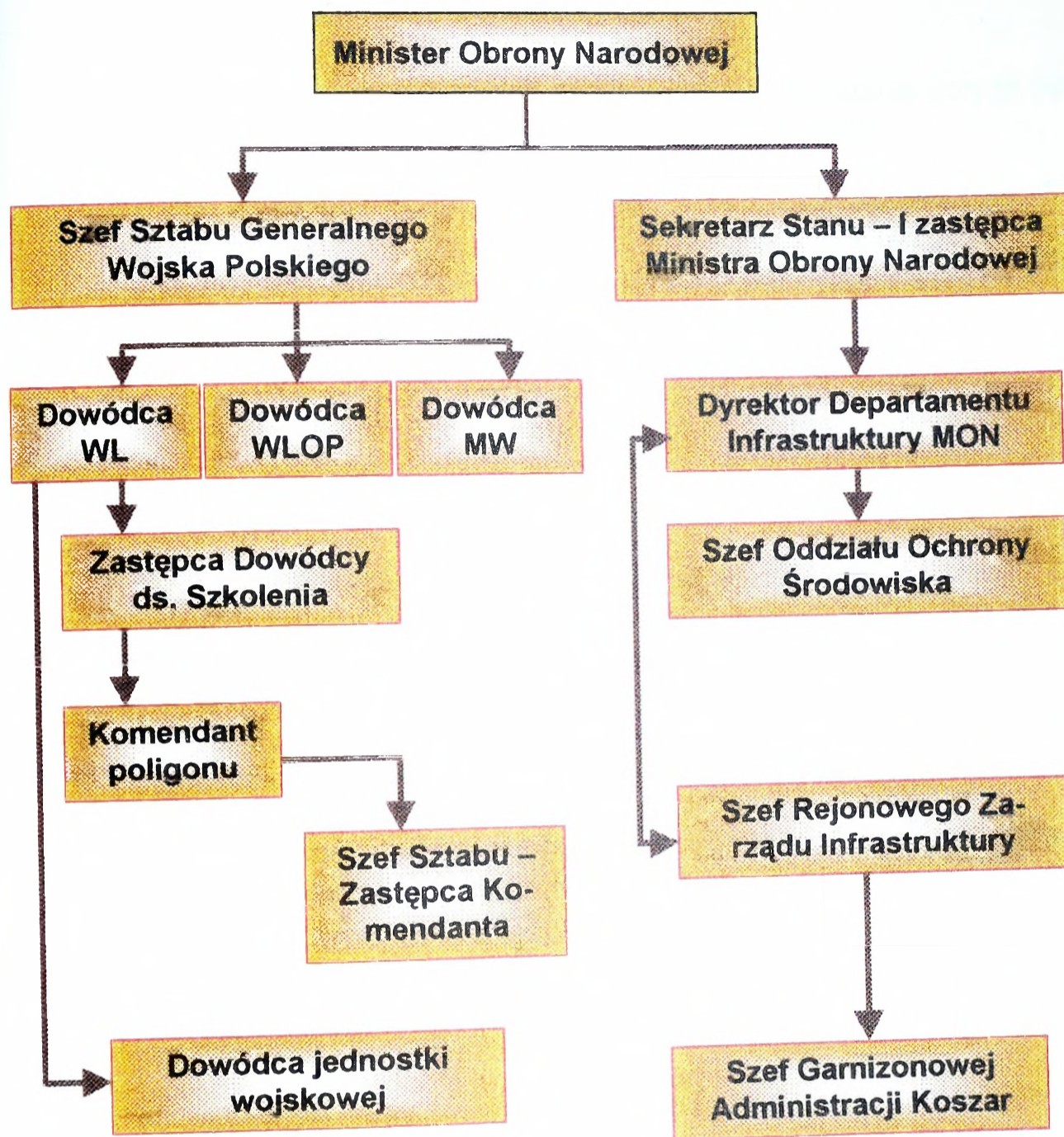
- jednostki wojskowe. Jednostki te muszą mieć uregulowane sprawy formalno-prawne wynikające z przepisów o ochronie i kształtowaniu środowiska (pozwolenia wodno-prawne, decyzje o dopuszczalnej emisji, uzgodnienia lub zezwolenia wymagane w oparciu o ustawę o odpadach itp.);
- inne jednostki organizacyjne resortu obrony narodowej.

Zadania jednostek organizacyjnych tworzących poziom podstawowy podsystemu ochrony środowiska w sektorze obronnym wynikają z przepisów o ochronie środowiska.

Dowódcy jednostek wojskowych, w szczególności⁶¹:

- prowadzą ewidencję emisji substancji lub energii do środowiska a zbiorcze zestawienie emisji przekazują do właściwego zarządu infrastruktury;
- w sprawach związanych z prowadzeniem postępowań zmierzających do wydania decyzji administracyjnych, dotyczących korzystania ze środowiska występują do właściwych terytorialnie rejonowych zarządów infrastruktury;
- opracowują raporty o bezpieczeństwie i plany operacyjno ratownicze, a także współdziałają z właściwymi organami Państwowej Straży Pożarnej w sprawach związanych z przeciwdziałaniem poważnym awariom przemysłowym;
- zgłaszają do rejestru niebezpiecznych substancji chemicznych, prowadzonego przez Wojskowy Instytut Higieny i Epidemiologii, przechowywane lub zakupione niebezpieczne substancje chemiczne.

⁶¹ Źródło: *Przewodnik dla sił zbrojnych państwa wysyłającego*, Warszawa 2001 r.

Rys. 15. Struktura organizacyjna systemu ochrony środowiska w resorcie obrony narodowej

Poziom rejonowy obejmuje Rejonowe Zarządy Infrastruktury. Do głównych zadań jednostek organizacyjnych tworzących poziom rejonowy podsystemu ochrony środowiska należy zaliczyć m.in.:

- organizowanie działalności z zakresu ochrony środowiska w rejonie oraz koordynacja przedsięwzięć organów terenowych infrastruktury,
- podejmowanie kompleksowych i systemowych działań racjonalizujących koszty utrzymania nieruchomości wojskowych w zakresie gospodarczego korzystania ze środowiska,

- współdziałanie z organami administracji publicznej w zakresie ochrony środowiska,
- prowadzenie postępowania związanego z wydawaniem decyzji administracyjnych, dotyczących korzystania ze środowiska,
- prowadzenie ewidencji emisji substancji i energii wprowadzanych do środowiska (emisja gazów lub pyłów do powietrza, rodzaj i ilość odpadów, ilość pobranej wody i odprowadzonych ścieków wraz z określeniem ich składu itp.),
- opracowywanie zbiorczych zestawień informacji o wielkości emisji substancji lub energii wprowadzanych do środowiska i przekazywanie ich właściwym organom administracji publicznej, naliczanie i wnoszenie opłat za korzystanie ze środowiska,
- opracowywanie dla obszaru działania właściwego rejonowego zarządu infrastruktury *zbiorczego zestawienia wielkości emisji oraz zbiorczego zestawienia opłat za korzystanie ze środowiska oraz kar za nieprzestrzeganie przepisów ochrony środowiska* i przekazywanie tych zestawień do Departamentu Infrastruktury MON do dnia 15 marca każdego roku za rok poprzedni,
- zapewnianie udziału przedstawicieli rejonowych zarządów infrastruktury w kontrolach nieruchomości wojskowych organizowanych przez organy Inspekcji Ochrony Środowiska,
- zapewnianie nadzoru nad utrzymaniem zieleni na terenach będących we władaniu Ministerstwa Obrony Narodowej,
- organizowanie i prowadzenie szkoleń z zakresu ochrony środowiska,
- prowadzenie przedsięwzięć związanych z przywracaniem do właściwego stanu elementów środowiska - zanieczyszczonych, uszkodzonych lub zniszczonych w wyniku działalności jednostek organizacyjnych resortu obrony narodowej.

Poziom Dowództw Rodzajów Sił Zbrojnych, obejmuje:

- Dowództwo Wojsk Lądowych;
- Dowództwo Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej;
- Dowództwo Marynarki Wojennej.

Dowódcy rodzajów sił zbrojnych w zakresie ochrony środowiska:

- 1) odpowiadają za stosowanie przepisów ochrony środowiska i nadzorują ich przestrzeganie w podległych im jednostkach, w szczególności w zakresie:

- działalności szkoleniowej wojsk,
 - utrzymywania poligonów i garnizonowych placów ćwiczeń,
 - zabezpieczenia logistycznego działań;
- 2) opracowują, na podstawie *programu ochrony środowiska w Siłach Zbrojnych RP* oraz potrzeb wojsk, *plany przedsięwzięć z zakresu ochrony środowiska*, które przedstawiają do zatwierdzenia ministrowi obrony narodowej;
 - 3) uwzględniają problematykę ochrony środowiska w procesie kształcenia i szkolenia w podległych im szkołach i jednostkach wojskowych;
 - 4) inicjują prace badawcze, rozwojowe i wdrożeniowe związane z ochroną środowiska oraz planują środki finansowe na ich realizację;
 - 5) organizują przedsięwzięcia z zakresu ochrony środowiska w podległych im jednostkach oraz planują potrzeby i wydatki na realizację tych przedsięwzięć;
 - 6) opracowują roczną informację o stanie środowiska i działalności proekologicznej na terenach będących w ich dyspozycji i do 15 marca każdego roku przesyłają do właściwego członka kierownictwa Ministerstwa Obrony Narodowej (obecnie sekretarza stanu);
 - 7) prowadzą bazę danych o niebezpiecznych substancjach chemicznych wykorzystywanych przez jednostki organizacyjne rodzajów sił zbrojnych, a informacje w nich zawarte przekazują do centralnej bazy danych prowadzonej przez szefa Obrony przed Bronią Masowego Rażenia;
 - 8) prowadzą pomiary skażeń promieniotwórczych oraz inne pomiary w ramach systemu wykrywania skażeń w Siłach Zbrojnych RP a dowódca Marynarki Wojennej zapewnia ponadto realizację umów o współdziałaniu w zakresie monitorowania polskich obszarów morskich.

Poziom centralny obejmuje:

- ministra obrony narodowej (zgodnie z podziałem zadań w kierownictwie MON bezpośredni nadzór nad funkcjonowaniem systemu ochrony środowiska sprawuje sekretarz stanu – I zastępca ministra obrony narodowej),
- szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego,

- dyrektora Departamentu Infrastruktury, w którym ulokowany jest Oddział Ochrony Środowiska i Wojskowych Nieruchomości Zabytkowych,
- dyrektora Departamentu Wychowania i Promocji Obronności,
- dyrektora Departamentu Polityki Zbrojeniowej,
- dyrektora Departamentu Zaopatrywania Sił Zbrojnych,
- szefa Obrony przed Bronią Masowego Rażenia.

Do głównych zadań poziomu centralnego podsystemu ochrony środowiska należy zaliczyć m.in.:

- 1) określanie strategii i programów ochrony środowiska w Siłach Zbrojnych RP (i szerzej, w sektorze obronnym), zgodnych z obowiązującym prawem i standardami NATO);
- 2) tworzenie warunków do kształtowania proekologicznych postaw i zachowań żołnierzy, kadry i pracowników wojska;
- 3) opracowywanie analiz związanych z bezpieczeństwem ekologicznym sił zbrojnych;
- 4) planowanie i koordynacja realizacji przedsięwzięć z zakresu ochrony środowiska w siłach zbrojnych (i szerzej, w sektorze obronnym).

Do zadań sekretarza stanu (lub innego członka kierownictwa MON), kierującego działalnością w zakresie ochrony środowiska należy w szczególności:

- opracowywanie i przedstawianie do zatwierdzenia ministrowi obrony narodowej koncepcji *Polityki resortu obrony narodowej w zakresie ochrony środowiska* oraz nadzorowanie jej realizacji,
- akceptowanie ramowych, wieloletnich *programów ochrony środowiska* oraz *planów przedsięwzięć z zakresu ochrony środowiska* opracowywanych przez dowódców rodzajów sił zbrojnych i przedstawianie ich do zatwierdzenia ministrowi obrony narodowej,
- koordynowanie działalności w zakresie edukacji ekologicznej w resorcie obrony narodowej,
- wydawanie wytycznych dotyczących szczegółowych sposobów wykonywania zadań z zakresu ochrony środowiska w resorcie obrony narodowej,
- zarządzanie kontroli w zakresie przestrzegania przepisów o ochronie środowiska w resorcie obrony narodowej.

Szef Sztabu Generalnego Wojska Polskiego uwzględnia zagadnienia ochrony środowiska w planowaniu zadań dla Sił Zbrojnych RP a poprzez Szefa Zarządu Wojskowej Służby Zdrowia Generalnego Zarządu Logistyki Sztabu Generalnego WP zapewnia prowadzenie w Wojskowym Instytucie Higieny i Epidemiologii rejestru niebezpiecznych substancji chemicznych.

Do najistotniejszych zadań Departamentu Infrastruktury MON, którego rola jest kluczowa w zakresie ochrony środowiska, należy zaliczyć:

- 1) programowanie i koordynowanie przedsięwzięć związanych z ochroną środowiska, w tym opracowywanie *konceptji w zakresie minimalizacji negatywnego oddziaływania wojska na środowisko* oraz organizacja i zarządzanie *systemem informacji o stanie środowiska w kompleksach wojskowych*,
- 2) nadzorowanie realizacji zadań w zakresie ochrony powietrza, ziemi, wód śródlądowych i morskich, hałasu lotniczego oraz promieniowania niejonizującego, występujących w obszarze infrastruktury wojskowej,
- 3) współdziałanie z innymi komórkami organizacyjnymi w zakresie opracowywania projektów zasad eksploatacji nieruchomości oraz infrastruktury technicznej, gospodarki energetycznej i komunalnej dla zapewnienia uwzględniania w tych dokumentach wymogów ochrony środowiska,
- 4) współdziałanie z innymi komórkami organizacyjnymi w zakresie nadzorowania przestrzegania w resorcie przepisów prawa, norm i zasad ochrony środowiska, organizowanie przedsięwzięć z zakresu edukacji ekologicznej w resorcie (we współdziałaniu z innymi komórkami Ministerstwa Obrony Narodowej oraz Dowództwami Rodzajów Sił Zbrojnych DRSZ),
- 5) dbałość o uwzględnianie wymogów ochrony środowiska w pracach naukowo-badawczych i wdrożeniowych nad nowymi rodzajami techniki wojskowej (we współdziałaniu z Departamentem Polityki Zbrojeniowej).

Szef Wojsk Obrony Przewodniczący, również realizuje szereg istotnych zadań w omawianej sferze, m.in.:

- 1) koordynuje funkcjonowanie systemu wykrywania skażeń w Siłach Zbrojnych RP, w tym na potrzeby ochrony środowiska,
- 2) prowadzi pomiary skażeń promieniotwórczych oraz innych skażeń, w zakresie wynikającym z potrzeb sił zbrojnych oraz udostępnia wyniki pomiarów zainteresowanym instytucjom,
- 3) prowadzi *Centralną bazę danych o niebezpiecznych substancjach chemicznych*, wykorzystywanych przez jednostki organizacyjne resortu Obrony Narodowej,

- 4) udostępnia, na uzasadniony wniosek szefów (dowódców) zainteresowanych jednostek organizacyjnych resortu Obrony Narodowej, informacje zawarte w *Centralnej bazie danych*.

Na podstawie analizy przedstawionego zakresu działania *Systemu Ochrony Środowiska w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (SOŚ SZ RP)*, można sformułować wniosek, że funkcjonuje on poza *ogólnym systemem zarządzania SZ RP*, nie będąc jego elementem i ma tendencję do przyjmowania formy *nakazowo-zakazowej*.

Podjmując próbę oceny funkcjonowania SOŚ SZ RP, skonstruowałem kwestionariusze i przeprowadziłem ankiety, dotyczące: opinii etatowych pracowników *Instytucji Ochrony Środowiska* (poziom Dowództw Rodzajów Sił Zbrojnych, poziom rejonowy – RZI oraz poziom podstawowy – Garnizonowe WAK) na temat: *Mój udział oraz rola mojej instytucji w SOŚ SZ*; oraz zebrałem opinie dowódców jednostek funkcjonujących na szczeblu podstawowym systemu, na temat: *Formy i metody ochrony środowiska w jednostce wojskowej*.

Wiarygodność wyników uzyskana została poprzez anonimowość przeprowadzonych badań kwestionariuszowych jak i zastosowanie w części z nich pytań zamkniętych.

Kwestionariusz dotyczący pierwszego zakresu tematycznego został przeprowadzony na grupie 19 - tu osób.

Analiza jakościowa wybranych pytań z przeprowadzonych ankiet pozwala na wysunięcie kilku istotnych wniosków. I tak:

- 1) Umiejscowienie i funkcjonowanie *Oddziału Ochrony Środowiska i Wojskowych Nieruchomości Zabytkowych (OOŚiWNZ)* w Departamencie Infrastruktury MON, pozbawia go możliwości sterowania przedsięwzięciami ochrony środowiska w SZ RP.

Potwierdzeniem tego są uzyskane odpowiedzi pracowników Dctw RSZ i RZI, gdyż na pytanie: *Czy ze szczebla nadrzędnego (OOŚiWNZ) uzyskuje Pan / Pani jakąkolwiek pomoc merytoryczną?* Przy zastosowaniu pięciostopniowej skali (tak; raczej tak; nie mam zdania; raczej nie; nie), najwięcej odpowiedzi (12) uzyskano w kategorii „raczej nie” i „nie”, co wskazuje, że OOŚiWNZ nie oddziałuje w zakresie organizacji ochrony środowiska na organy niższych poziomów SOŚ SZ RP.

- 2) Funkcjonujący *podsystem informacyjny* w SOŚ SZ RP nie jest scalony w całość i na każdym poziomie funkcjonuje oddzielnie, spowalniając procedury uzyskiwania często ważnych informacji, jak również szybkiego przekazywania danych ze szczebla podstawowego do *centralnej bazy danych*.

Za podstawę sformowania takiego wniosku posłużyły odpowiedzi na pytanie: *Czy system przekazu informacji zapewnia pełne wykonanie zadań? Uzasadnij swoją odpowiedź.* Na pięć możliwych odpowiedzi (tak; raczej tak; nie mam zdania; raczej nie; nie) udzielono 11 odpowiedzi: „raczej nie” i „nie”, wskazując na słabe oprzyrządowanie i niewydolność podsystemu informacyjnego.

- 3) Pion tzw. administracyjny (Departament Infrastruktury; RZI; WAK) SOŚ SZ RP absorbowany negatywnym wpływem na środowisko obiektów infrastruktury (zły stan techniczny kotłowni, sieci wodociągowej, kanalizacyjnej i ciepłowniczej) w ramach działań proekologicznych skupia się przede wszystkim na poprawie stanu technicznego infrastruktury technicznej obiektów wojskowych poświęcając znacznie mniej uwagi innym aspektom ochrony środowiska.

Wniosek sformowano na podstawie odpowiedzi na pytanie dotyczące roli instytucji zatrudniającej ankietowanych w Systemie Ochrony Środowiska SZ RP. Uzyskane średnie wyniki, wskazują że tzw. pion administracyjny swoją działalność w zakresie ochrony środowiska skupia na utrzymaniu należytego stanu technicznego infrastruktury.

Interesujące wnioski i spostrzeżenia uzyskano w wyniku analizy odpowiedzi udzielonych przez drugą grupę (15) respondentów, szczebla podstawowego. Zasadnicze z nich to:

- 1) Dystrybucja przez szczeble nadrzędne (np. Departament Wychowania i Promocji Obronności, Departament Infrastruktury MON, Dctwa RSZ) materiałów propagujących ochronę środowiska praktycznie nie istnieje, mimo postanowień jakie są zawarte w Zarządzeniu Ministra Obrony Narodowej nr 57/MON z dnia 23 grudnia 2003 r. w powyższej sprawie.

Stwierdzenie oparte na odpowiedziach dotyczących dwóch pytań: 1) *Czy jednostka wojskowa posiada materiały pomocnicze z zakresu ochrony środowiska ze szczebli nadrzędnych?* oraz 2) *Czy materiały otrzymywane ze szczebla nadrzędnego są pomocne w prowadzeniu zajęć z ochrony środowiska w SZ?* Udzielono zarówno na pytanie pierwsze jak i drugie po 12 odpowiedzi negatywnych.

- 2) Aby sprostać zadaniom obsługi prawnej ochrony środowiska i zapewnić właściwy poziom bezpieczeństwa ekologicznego stanów osobowych, niezbędnym jest zatrudnienie w jednostkach wojskowych (JW) etatowych *In-spektorów ochrony środowiska.*

Potwierdzeniem tego wniosku jest uzyskanie 100% odpowiedzi twierdzących na pytanie kwestionariuszowe: *Czy celowym jest zatrudnienie etatowego pracownika ochrony środowiska w Pana jednostce? Jeśli tak/nie to dlaczego?*

Treść kolejnego wniosku, która została uwarunkowana odpowiedziami na pytania kwestionariuszowe brzmi następująco:

- 3) Układ zależności między instytucjami zajmującymi się ochroną środowiska na poszczególnych poziomach SOŚ SZ RP opiera się na „nakazach i zakazach”, ograniczając w znacznym stopniu podejmowanie inicjatyw proekologicznych przez organy na niższych poziomach tego *systemu*.

Wyłonione w toku badań i przedstawione problemy dotyczące funkcjonowania SOŚ SZ RP nie są jedynymi z zakresu ochrony środowiska w wojsku.

Przeglądy zakresu działania instytucji na poszczególnych poziomach SOŚ SZ RP oraz *Systemów Zarządzania Środowiskowego* innych państw wskazują, że resort obrony narodowej, aby mógł konsekwentnie i efektywnie realizować w pełnym wymiarze kreowaną przez państwo politykę środowiskową, musi dokonać przeglądu aktualnego *systemu* i przystąpić do budowy systemu odpowiadającego współczesnym standardom istniejącym w innych państwach NATO.

4. Wnioski

- 1) Siły Zbrojne ze względu na: posiadaną i użytkowaną technikę bojową, dysponowanie i wykorzystywanie środków bojowych, w tym substancji chemicznych, użytkowanie znacznych obszarów ziemi w postaci przykoszarowych placów ćwiczeń i poligonów (około 0,8 % obszaru kraju), są jedynym w swoim rodzaju, szczególnie specyficznym użytkownikiem środowiska.
- 2) Biorąc pod uwagę, że główny punkt ciężkości zadań proekologicznych w resorcie skupiony został w Departamencie Infrastruktury MON, który zarządza infrastrukturą o kubaturze 90 mln m³ (będącej w złym stanie technicznym, co wymaga dużych inwestycji) jest mało prawdopodobne, aby mógł w sposób obiektywny i rzetelny wypełniać nałożone nań zadania - sterowania ochroną środowiska w resorcie obrony narodowej. Dlatego celowym jest stworzenie organu niezależnego, zapewniającego bezstronne i bezkolizyjne kierowanie sprawami środowiskowymi w wojsku, a zarazem gwarantującego bezpieczeństwo ekologiczne na zarządzanym przez wojsko obszarze.

- 3) Siły Zbrojne, pełniąc zgodnie z ustawą zasadniczą funkcję gwaranta bezpieczeństwa państwa, w tym również zasobów środowiskowych, powinny posiadać odrębny pakiet aktów prawnych zabezpieczających potrzeby w zakresie użytkowania środowiska i zapewniających jednocześnie osiągnięcie odpowiedniego poziomu zdolności bojowej.

V. NOWE ROZWIĄZANIA STRUKTURALNO-ORGANIZACYJNE I FUNKCJONALNE W SYSTEMIE OCHRONY ŚRODOWISKA W SIŁACH ZBROJNYCH RP

1. Wymagania stawiane przed Systemem Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych RP

Poszukiwanie prawnych i organizacyjnych rozwiązań, które zapewniłyby profesjonalne wyszkolenie żołnierzy i wysoki stopień zdolności bojowej, przy jak najmniejszych negatywnych skutkach dla środowiska, jest współczesnym wyzwaniem stojącym przed siłami zbrojnymi wielu państw, w tym Siłami Zbrojnymi Rzeczypospolitej Polskiej.

Jednakże, nie uda się uniknąć destrukcyjnego wpływu sił zbrojnych na środowisko. Wskazane jest więc, dążenie resortu obrony narodowej, do postępu w zakresie ochrony środowiska, w szczególności poprzez kontrolowanie jego oddziaływania na liczne zadania jakie czekają w tym obszarze siły zbrojne, a które zostały przedstawione w poprzednim rozdziale, powinny być realizowane przy wykorzystaniu określonych *narzędzi zarządzania*⁶². Narzędzia te stanowią zasadniczy element każdego systemu zarządzania oraz ułatwiają osiągnięcie założonych celów ochrony środowiska.

Przeprowadzona analiza działania aktualnie funkcjonującego Systemu Ochrony Środowiska w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej wskazuje na swoistego rodzaju „dwutorowość” odpowiedzialności za realizację zadań. Wnioski jakie wynikają z dokonanego przeglądu systemów zarządzania środowiskowego w innych armiach NATO wskazują, że siły zbrojne, chcąc realizować zadania szkoleniowe, ograniczając przy tym w maksymalnym stopniu presję na środowisko i zapewniając bezpieczeństwo ekologiczne, muszą dysponować sprawnym systemem zarządzania środowiskowego.

W rozumieniu ogólnym, takim systemem w polskich warunkach mogłby być *System Zarządzania Środowiskowego Sił Zbrojnych RP (SZŚ SZ RP)*. Zarządzanie środowiskiem należy rozumieć tu jako zarządzanie jego *użytkowaniem, ochroną i kształtowaniem środowiska*.

⁶² B. Poskrobko. *Zarządzanie Środowiskiem* PWE, Warszawa 1998 str. 109

„Systemem zarządzania środowiskowego”, należy rozumieć, jako zidentyfikowaną liczbę uporządkowanych elementów powiązanych wewnętrznymi regulacjami, których zasadniczą funkcją jest sterowanie użytkowaniem, ochroną i kształtowaniem środowiska zgodnie z zasadą trwałego i zrównoważonego rozwoju.

Zgodnie z interpretacją Alojzego Kowalkowskiego i Zbigniewa Janczy, zawartą w pracy zbiorowej „Wdrażanie systemu zarządzania środowiskowego w regionie”, „system zarządzania środowiskowego obejmuje strukturę organizacyjną, planowanie, zakresy obowiązków, działania wykonawcze, procedury, procesy oraz zasoby służące wdrażaniu i prowadzeniu zarządzania w sposób uwzględniający problemy środowiska”.⁶³

System zarządzania środowiskowego można również scharakteryzować jako zespół regulatorów, procedur wykonawczych, dokumentacyjnych i sprawozdawczych, wdrażanych przez określoną strukturę organizacyjną, posiadającą sprecyzowany zakres obowiązków, odpowiedzialności oraz środków mających na celu zapobieganie ujemnemu oddziaływaniu różnych czynników na środowisko naturalne, jak również zachowanie i poprawę jego jakości.

System Zarządzania Środowiskowego Sił Zbrojnych RP powinien być efektywny i pozwalać na utrzymanie właściwych relacji z państwowymi organami środowiska. Powinien również być kompatybilny z systemami innych państw NATO, a także spełniać określone wymagania. Wskazane jest aby w resorcie obrony narodowej zrealizowane zostały następujące przedsięwzięcia:

1. *Zdefiniowanie polityki środowiskowej Sił Zbrojnych RP*, która będzie stosowna do rodzaju i skali oddziaływania resortu na środowisko. Jej treści powinny być zgodne z ekologiczną polityką kreowaną przez państwo. Zawierać ona powinna zobowiązania do spełnienia wymogów zawartych w prawie krajowym ochrony środowiska, normach i innych regulacjach. Polityka ta deklarować winna zobowiązania do ciągłego doskonalenia form przeciwdziałania powstawaniu zanieczyszczeń, dostarczać podstaw do ustalania celów i przeglądu zadań środowiskowych. Treść polityki w for-

⁶³ A. Kowalkowski, Z. Janczy: Wdrażanie systemu zarządzania środowiskowego w regionie, EIPOS, 2002, str.

mie dokumentu zostanie przekazana i wprowadzona i do całych sił zbrojnych. Należy również podkreślić, iż powinna ona odpowiadać standardom środowiskowym, obowiązującym we wszystkich krajach NATO, w ramach prowadzonych wspólnych ćwiczeń.

2. Zagwarantowanie *stabilności systemu planowania*, który stanowić powinien istotny element systemu zarządzania. Skuteczność funkcjonowania systemu powinno się oceniać według efektywności realizacji planów. W fazie planowania powinny znaleźć się wymagania dotyczące identyfikacji aspektów środowiskowych, identyfikacji wymagań prawnych i innych związanych z działalnością organizacji, celów i zadań środowiskowych oraz programu zarządzania środowiskowego.
3. Zapewnienie *skuteczności wdrożenia i funkcjonowania systemu zarządzania środowiskowego*. Do wymagań w tej fazie należą:
 - a) zbudowanie właściwej struktury organizacyjnej i przypisanie zakresów odpowiedzialności dotyczącej ochrony środowiska,
 - b) identyfikacja potrzeb szkoleniowych personelu oraz opracowanie procedury planowania i prowadzenia szkoleń,
 - c) komunikowanie się wewnątrz systemu i na zewnątrz, włączenie do tego podsystemu informacyjnego,
 - d) przygotowanie do sytuacji awaryjnych,
 - e) prowadzenie i nadzór dokumentacji (powinna zawierać podstawowe elementy SZŚ i relacje pomiędzy nimi),
 - f) efektywne sterowanie operacyjne kluczowymi działaniami i procesami.
4. *Kontrolowanie i prowadzenie działań korygujących*. Wymagania te mają kluczowe znaczenie dla funkcjonowania systemu zarządzania środowiskowego. Pewnych problemów (zwanymi niezgodnościami) nie da się uniknąć, a system powinien zapewnić, że zostaną one szybko wykryte i usunięte. Nacisk powinien być położony na usuwanie przyczyn, a nie tylko skutków

niezgodności. Niezgodności rozumiane są jako odchylenia od obowiązujących założeń funkcjonowania zarządzania środowiskowego. Może to oznaczać, iż nastąpiły przekroczenia wymagań prawnych jak i działania niezgodne z przyjętymi procedurami. Do wymagań tych powinny należeć: monitorowanie i pomiary kluczowych wskaźników stanu komponentów środowiska, procedury identyfikowania niezgodności oraz podejmowania odpowiednich działań korygujących i zapobiegawczych, rejestry środowiskowe i prowadzenie audytów wewnętrznych.

5. Dokonania przeglądu *Systemu Zarządzania Środowiskowego*, w ustalonych odstępach czasowych, w celu zapewnienia jego aktualności, adekwatności do wymogów i efektywności. Stwarzane przez resort procesy i procedury przeglądu systemu zarządzania powinny zapewnić jego obiektywną ocenę. Przegląd systemu zarządzania powinien być ukierunkowany na generowanie możliwych i potrzebnych zmian w polityce, celach i innych działaniach zmierzających do poprawienia skuteczności jego funkcjonowania.

Poprawnie funkcjonujący system zarządzania środowiskowego, oprócz pozytywnego wpływu na środowisko, przyniesie szereg wymiernych korzyści takich jak:

- 1) zapobieganie zanieczyszczeniom, będzie jedną z zasad skutecznego SZŚ, które powinno stworzyć mechanizmy prowadzące do minimalizowania ilości wykorzystywanych materiałów, surowców i energii.
- 2) systemowy nadzór nad przestrzeganiem uregulowań prawnych w dziedzinie ochrony środowiska, powinien zapewnić pełen obraz realizacji zobowiązań w tej dziedzinie, a tym samym pozwoli na uniknięcie różnego rodzaju kar oraz niekorzystnego wizerunku związanego z łamaniem przepisów ochrony środowiska.
- 3) zmniejszenie się prawdopodobieństwo zaistnienia sytuacji, które mogłyby mieć negatywny wpływ na środowisko. System Zarządzania Środowiskowego wymaga identyfikacji potencjalnych zagrożeń środowiskowych, jakie wiążą się z działalnością sił zbrojnych i przygotowaniem na wypadek takich zagrożeń.
- 4) Z doświadczeń armii krajów zachodnioeuropejskich NATO i USA wynika, że opracowany w ramach SZŚ rzetelny plan działań na rzecz środowiska pozwoli

uniknąć kolizji w realiach z państwowymi organami ochrony środowiska oraz poprawi wizerunek armii w społeczeństwie.

Funkcjonujący obecnie System Ochrony Środowiska (SOŚ) w SZ RP znacznie odbiega od przyjętych standardów w innych armiach. Potwierdzają to wnioski uzyskane z analizy systemów w państwach NATO oraz Federacji Rosyjskiej w ramach przeprowadzonych badań. Do podobnych wniosków skłania również przegląd literatury przedmiotu oraz studia pilotowe CCMS NATO (Committee on the Challenges of Modern Society) poświęcone zarządzaniu środowiskiem w sektorze obronnym⁶⁴.

2. Pożądane przekształcenia w Systemie Ochrony Środowiska w Siłach Zbrojnych RP

Poza wymaganiami o charakterze formalnym, za unormowaniem zakresu spraw ochrony środowiska w resorcie obrony narodowej przemawiają także:

- zmieniająca się struktura i charakter Sił Zbrojnych RP;
- konieczność integrowania zagadnień ochrony środowiska z bezpieczeństwem i polityką obronną kraju;
- potrzeba osiągnięcia spójności systemu ochrony środowiska z systemami innych państw NATO, w celu prowadzenia wspólnych ćwiczeń i działań.

Jednoznaczne określenie struktury organizacyjnej, jasno sprecyzowany zakres kompetencji oraz określony i sprawnie funkcjonujący system przepływu informacji stanowiąc mogą podstawę do efektywnej realizacji głównych celów ochrony środowiska w sektorze obronnym.

Aby przedstawione cele można było realizować, należy w obecnym systemie dokonać niezbędnych zmian organizacyjnych i strukturalnych.

⁶⁴ K. Santarek: *Integracja z NATO a ochrona środowiska*. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w Warszawie 18 listopada 1998 r.

A. Mierzwiński: *Koncepcja polityki ekologicznej w siłach zbrojnych*, Wyd. PIG, Warszawa 1998 r.

2.1. Zakres zmian organizacyjnych

Eksploracja funkcjonującego systemu w Siłach Zbrojnych przeprowadzona w oparciu o jego elementy składowe na poszczególnych poziomach funkcjonowania, polegała będzie na ustaleniu:

- liczby szczebli zarządzania i ich roli;
- liczby i rodzaju jednostek organizacyjnych;
- zależności między jednostkami i stanowiskami;
- przypisania uprawnień do podejmowania decyzji;
- schematu obiegu informacji.

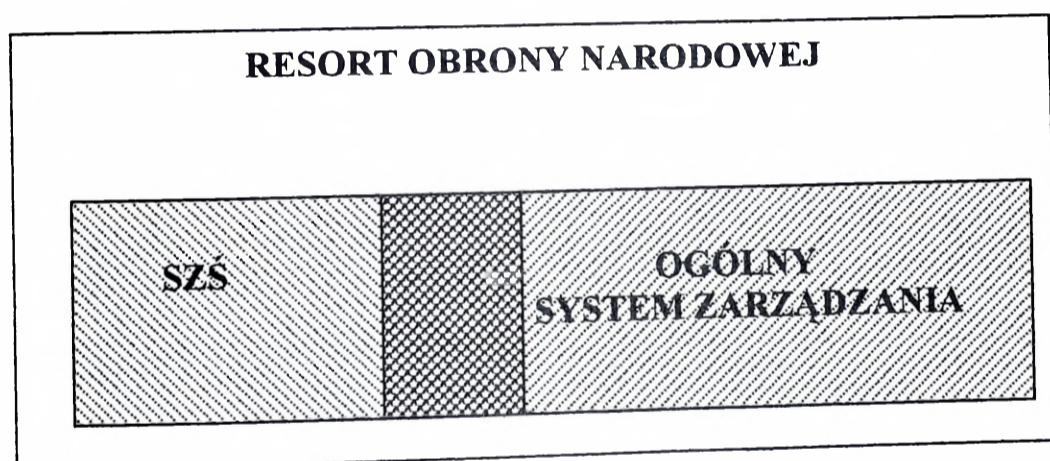
Badania istniejącego systemu wskazują na konieczność dokonania w nim szeregu zmian organizacyjnych. Funkcjonowanie nowego Systemu Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych RP powinno opierać się na zasadach obejmujących:

- precyzyjny podział kompetencji między poszczególnymi szczeblami zarządzania i poszczególnymi jednostkami organizacyjnymi, działającymi na tym samym szczeblu;
- szczegółowo określony zakres obowiązków i odpowiedzialności osób funkcyjnych na poszczególnych poziomach zarządzania;
- funkcjonalną, przejrzystą strukturę organizacyjną w układzie pionowym i poziomym;
- sprawnie funkcjonujący system przepływu informacji, zapewniający skuteczność działań całego systemu.

Jak wynika z analizy systemów funkcjonujących w innych armiach państw NATO, aby nowy SZŚ SZ RP zapewniał pełną realizację wszystkich istotnych funkcji regulacyjnych przypisanych sprawnej i skutecznej organizacji, jego struktura i działanie powinny być oparte na następujących założeniach:

- 1) opracowany i zaakceptowany zostanie przez kierownictwo resortu program środowiskowy będący integralną częścią programu ekologicznego kraju,
- 2) zapewniona zostanie pełna spójność Systemu Zarządzania Środowiskowego SZ RP z ogólnym systemem zarządzania siłami zbrojnymi (rys.16),

- 3) zarządzanie systemem środowiskowym realizowane będzie przez kierownictwo resortu,
- 4) koordynowanie i nadzorowanie zadań proekologicznych w siłach zbrojnych sprawowane będzie przez niezależny urząd ds. bezpieczeństwa ekologicznego. (np. Wojskowy Urząd Bezpieczeństwa Ekologicznego -WUBE),
- 5) ustanowiona zostanie realna odpowiedzialność dowództw rodzajów sił zbrojnych oraz dowództw okręgów wojskowych za realizację zadań proekologicznych w podległych jednostkach,
- 6) zarządzanie działalnością proekologiczną w instytucjach i organach na poszczególnych poziomach systemu będzie realizowane poprzez etatowy, profesjonalnie przygotowany personel,
- 7) w tworzonego systemie uwzględnione zostaną standardy ekologiczne właściwe dla państw NATO oraz dotychczasowe własne osiągnięcia i doświadczenia organizacyjne, poprzez adaptowanie i doskonalenie istniejącej bazy i potencjału kadrowego.

Rys.16. Miejsce SZŚ SZ w resorcie obrony narodowej
 Źródło: opracowanie własne

Budowa Systemu Zarządzania Środowiskowego w SZ RP oparta na powyższych założeniach organizacyjnych może przynieść, zdaniem autora, następujące korzyści:

1. Sektor wojskowy, jako dysponent znacznych terenów przeznaczonych do prowadzenia ćwiczeń, w tym również przez pododdziały innych armii NATO, będzie mógł wykazać się proekologicznym podejściem do szeroko rozumianej działalności sił zbrojnych.

2. Egzekwowanie wymogów ochrony środowiska w różnych formach działalności wojskowej może sprawić, że zmniejszy się stopień degradacji określonych komponentów środowiska, a zatem zmniejszą się koszty ich rekultywacji, co w efekcie może obniżyć koszty utrzymania sił zbrojnych.
3. Wdrażanie elementów systemów zarządzania środowiskowego w JW o zmodyfikowanej strukturze organizacyjnej, zgodnie z przedstawionymi założeniami, nie tylko może zmniejszyć negatywne oddziaływanie wojska na środowisko, ale także zracjonalizować dotychczasowe podejście do budowy i eksploatacji systemów uzbrojenia i sprzętu wojskowego.
4. Profesjonalnie przygotowany i rozumiejący problemy ochrony środowiska kierowniczy personel na poszczególnych szczeblach zarządzania może zapewnić osiągnięcie celów kreowanej przez państwo polityki środowiskowej.

Uwzględnienie przedstawionych powyżej założeń w procesie przebudowy aktualnie obowiązującego wojskowego systemu ochrony środowiska stanowi jeden z wielu argumentów potwierdzających potrzebę tworzenia nowoczesnego systemu zarządzania środowiskowego w skali SZ RP, który pod względem organizacyjno-funkcyjnym może być kompatybilny zarówno z krajowym systemem ochrony środowiska, jak i standardami środowiskowymi obowiązującymi w innych armiach NATO.

2.2. Proponowane zmiany strukturalne

Najogólniej określając *struktura* (łac. *structura*) to *układ i wzajemna relacja elementów stanowiących całość lub, całość zbudowana w pewien sposób z poszczególnych elementów*⁶⁵.

Przeprowadzona na potrzeby rozprawy analiza funkcjonowania kilku systemów organizacyjnych, w tym systemu ochrony środowiska sił zbrojnych, potwierdziła tezę,

⁶⁵ *Słownik wyrazów obcych*, PWN, 2003, str. 1040

że struktura jest najważniejszym ich elementem, spełniającym istotne funkcje regulacyjne polegające na kształtowaniu wewnętrznego ładu organizacji.

Obecna struktura Systemu Ochrony Środowiska Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej funkcjonuje w oparciu o obowiązujące *Zarządzenie Ministra Obrony Narodowej nr 57/MON z dnia 23 grudnia 2003 r. w sprawie określenia jednostek organizacyjnych odpowiadających za nadzór nad przestrzeganiem przepisów o ochronie środowiska w Siłach Zbrojnych.*

W zarządzeniu nie uwzględniono wszystkich delegacji zawartych w artykule 385.1. pkt 1. ust. 2,3. ustawy z dnia 27 kwietnia 2001r. „Prawo ochrony środowiska”, gdzie zapisano:

1. „Minister Obrony Narodowej, w drodze zarządzeń:

- 1) określi jednostki organizacyjne odpowiadające za nadzór nad przestrzeganiem przepisów o ochronie środowiska w siłach zbrojnych,
- 2) może określić, w uzgodnieniu z ministrem właściwym do spraw środowiska, szczegółowe sposoby realizacji przepisów o ochronie środowiska w siłach zbrojnych,

2. W zarządzeniu, o którym mowa w ust. 1. pkt 1. zostaną ustalone:

- 1) jednostki organizacyjne odpowiadające za nadzór,
- 2) zakres odpowiedzialności jednostek podległych i nadzorowanych,
- 3) przysługujące kompetencje w zakresie wykonywanych zadań.

3. W zarządzeniu, o którym mowa w ust. 1. mogą zostać ustalone: forma, zakres, układ, techniki i terminy przedkładania przez jednostki nadzorowane informacji o istotnym znaczeniu dla zapewnienia przestrzegania przepisów o ochronie środowiska.

4. Minister, wydając zarządzenie, o którym mowa w ust. 1. pkt 2. uwzględni specyfikę funkcjonowania sił zbrojnych:

- 1) w zakresie eksploataowania charakterystycznej infrastruktury,
- 2) w toku działalności szkoleniowej,
- 3) w toku innej szczególnej działalności mającej związek z koniecznością spełniania wymogów ochrony środowiska”.

Przeprowadzona analiza porównawcza dokumentów, jakimi są:

1. *Decyzja nr 30/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 22 lutego 2001 roku w sprawie wykonywania zadań z zakresu ochrony środowiska w resorcie Obrony Narodowej,*
2. *Zarządzenie nr 57/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 23 grudnia 2003 r. w sprawie określenia jednostek organizacyjnych odpowiadających za nadzór nad przestrzeganiem przepisów o ochronie środowiska w siłach zbrojnych,*

wskazuje, że w drugim dokumencie zamieszczono treści zawarte wcześniej w pierwszym dokumencie, zmieniając jedynie daty i nie odnosząc się do postanowień nowej ustawy „Prawo ochrony środowiska”. Już sam tytuł drugiego dokumentu: „(...) w sprawie określenia jednostek organizacyjnych odpowiadających za nadzór nad przestrzeganiem przepisów o ochronie środowiska w Siłach Zbrojnych”, stawia pod znakiem zapytania jego merytoryczną przydatność podczas tworzenia Systemu Zarządzania Środowiskowego w SZ RP.

„Decyzja nr 30/MON...” utraciła moc z momentem wprowadzenia do użytku „Zarządzenia nr 57/MON...”, które jest najważniejszym dokumentem w zakresie ochrony środowiska w SZ RP.

W uzasadnieniu wprowadzenia powyższego zarządzenia podano, iż „Z dotychczasowych obserwacji wynika, że sprecyzowanie zadań ochrony środowiska i określenie jednostek organizacyjnych odpowiedzialnych za przestrzeganie przepisów o ochronie środowiska przyczyniło się do:

- racjonalizacji działań SZ prowadzącej do uzyskania znacznego zmniejszenia emisji zanieczyszczeń do powietrza, wody i ilości odprowadzanych ścieków;
- poprawy gospodarki odpadami niebezpiecznymi i innymi odpadami;
- podjęcia prac nad opracowaniem planów ochrony środowiska na poligonach i garnizonowych placach ćwiczeń;
- opracowania „Polityki resortu Obrony Narodowej w zakresie ochrony środowiska”;
- opracowania zasad zbierania informacji o stanie środowiska na terenach będących we władaniu Ministra Obrony Narodowej;
- inne uzasadnienia..”

W uzasadnieniu zarządzenia nie wspomina się o konieczności: realizacji postanowień polityki państwa w zakresie ochrony środowiska, uzyskania kompatybilności z systemami innych państw NATO i wielu innych istotnych aspektach. Treść rozpatrywanego zarządzenia pomija zupełnie aspekt ochrony środowiska przez SZ w czasie ich programowego szkolenia na poligonach i placach ćwiczeń. W świetle przedstawionych analiz trudno stwierdzić, że istniejący System Ochrony Środowiska w SZ RP jest *systemem profilaktycznym*, ukierunkowanym na zapobieganie presjom na środowisko. Przybrał on formę *systemu sprawozdawczo-restrykcyjnego*, pozbawionego podstawowych *narzędzi zarządzania*.

Polska będąc członkiem Unii Europejskiej, musi uwzględnić to, iż armie innych państw mają uregulowane sprawy dotyczące zarządzania środowiskowego, a resort obrony narodowej w tym względzie musi uporać się z wieloma istotnymi problemami organizacyjno-strukturalnymi, do których można zaliczyć brak:

- powiązań systemu wojskowego z krajowymi instytucjami ochrony środowiska;
- podsystemu sprawnego przepływu informacji między poszczególnymi poziomami systemu i jednostkami organizacyjnymi wchodzącymi w skład różnych poziomów;
- autonomicznego organu koordynacyjnego w strukturze systemu;
- etatowych jednostek organizacyjnych i stanowisk realizujących zadania proekologiczne na najniższych poziomach systemu;

Zaprojektowanie zmiany struktury obecnego systemu polegałoby na⁶⁶:

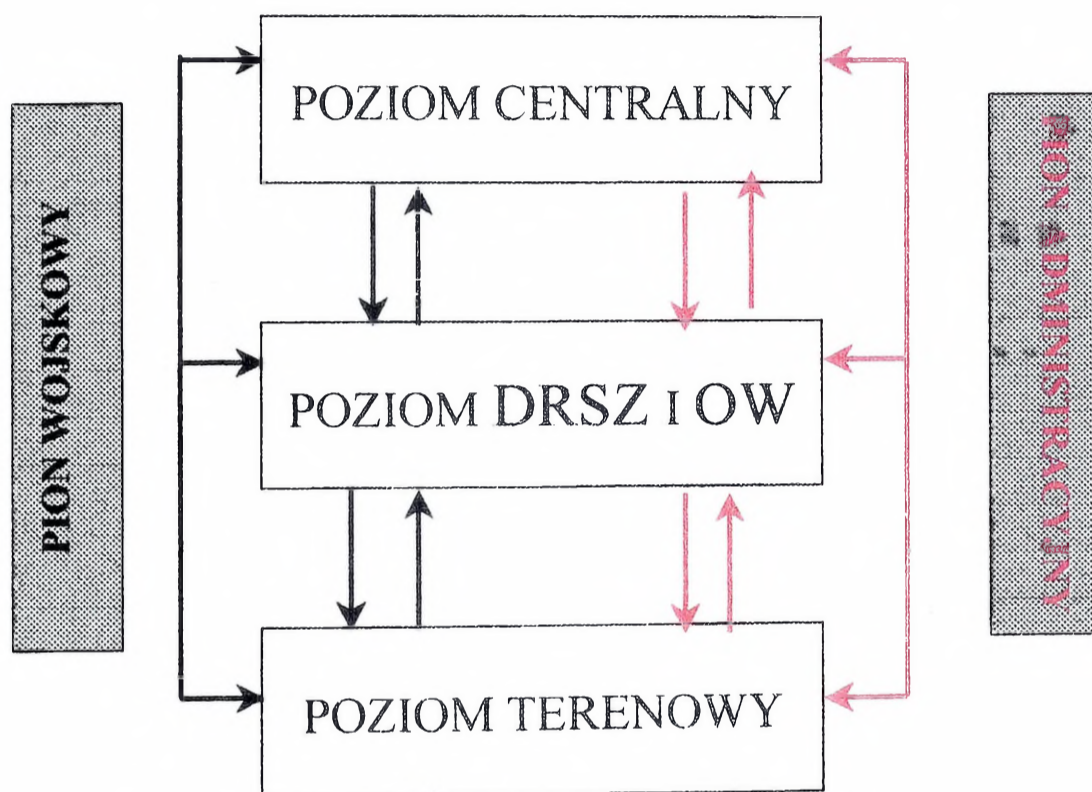
- ustaleniu liczby i rodzaju jednostek organizacyjnych;
- określeniu szczebli - poziomów zarządzania (rys. 17.);
- ustaleniu i przydzieleniu uprawnień do podejmowania decyzji;
- określeniu schematu obiegu informacji;
- podziale zadań między jednostki organizacyjne i stanowiska pracy.

Przedstawiony na rys. 17 wariant struktury systemu zarządzania środowiskowego spełniałby funkcje regulacyjne, polegające na kształtowaniu wewnętrznego ładu organizacji a jego działalność opierałaby się na trzech poziomach, gdzie na poziomie

⁶⁶ B. Poskrobko, *Zarządzanie Środowiskiem*, PWE, Warszawa 1998, str.139

centralnym umieszczony byłby urząd zarządzający, odpowiedzialny za z całokształt spraw proekologicznych w resorcie obrony narodowej.

W ramach przedstawionej struktury należałoby utworzyć *etatowe komórki* (stanowiska) bezpieczeństwa ekologicznego we wszystkich instytucjach MON, związkach taktycznych i jednostkach wojskowych. Istotne znaczenie dla funkcjonowania systemu miałyby wdrożenie podsystemu wspomagającego (informacyjnego).

Rys. 17. Poziomy zarządzania systemem (wariant)
Źródło: opracowanie własne

Proponowane zmiany w strukturze systemu zarządzania środowiskowego przyniosłyby następujące korzyści:

- a) czytelny podział odpowiedzialności za bezpieczeństwo ekologiczne w resorcie;
- b) realne włączenie w sprawy ochrony środowiska całego stanu osobowego sił zbrojnych;
- c) bezkolizyjny i szybszy obieg informacji, w tym przekazywanie decyzji i zadań oraz natychmiastowe reagowanie w przypadku wystąpienia zagrożeń w postaci katastrof lub klęsk żywiołowych;
- d) precyzyjny podział zadań pomiędzy poszczególne jednostki organizacyjne i stanowiska, stosownie do ich przeznaczenia;

- e) rozpoczęcie przez wojska niezbędnych prac związanych z przywracaniem środowiska naturalnego do właściwego stanu;
- f) nawiązanie szerszej współpracy w zakresie ochrony środowiska naturalnego z instytucjami pozaresortowymi;
- g) szerszy dostęp oraz większe zainteresowanie nowościami w dziedzinie osiągnięć naukowo-technicznych wpływających na polepszenie stanu środowiska oraz bezpieczeństwa i zdrowia ludzi;
- h) zapewnienie właściwego poziomu prac legislacyjnych nad przyjęciem doktryn (stanagów) Sojuszu Północnoatlantyckiego w sprawach ochrony środowiska.

3. Model Systemu Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych RP

Nie ulega wątpliwości, że sektor wojskowy powinien posiadać odpowiednią strukturę organizacyjną zapewniającą wypełnianie swoich obowiązków w zakresie wymagań ekologicznych.

Każda organizacja, która pretenduje do partnerstwa ekologicznego we współczesnym świecie, dostosowuje strukturę organizacyjną, odpowiednio do swoich priorytetów, potrzeb i dostępnych zasobów, mając na uwadze ochronę środowiska. Większość państw wysoko rozwiniętych (UE), posiada systemy zarządzania środowiskowego oparte na założeniach EMAS⁶⁷. Chodzi tu o zarządzanie środowiskowe oparte na odpowiedzialności gospodarki za przewyższanie negatywnych następstw środowiskowych wynikających z jej działalności. Zgodnie z powyższym „zarządzanie środowiskowe określa się jako część całościowego systemu zarządzania przedsiębiorstwem, obejmującą strukturę organizacyjną, zakresy działalności, procedury postępowania”⁶⁸.

Zarządzanie środowiskowe musi obejmować procedury pozwalające określić kierownictwu organizacji (resortowi), jak dalece system ten może być wdrożony i czy okaże się skuteczny w dążeniu do osiągnięcia zasadniczych celów.

⁶⁷ Wspólnotowy System Ekozarządzania i Audytowania (Eco Management and Audit Scheme)

⁶⁸ Klima S., *Zarządzanie ochroną środowiska w Unii Europejskiej*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości w Krakowie, Kraków 1999, str. 31

Prezentowany przez autora model Systemu Zarządzania Środowiskowego jest próbą uzupełnienia luki strukturalno-organizacyjnej w obecnym systemie, co ma zasadniczy wpływ na rozwiązanie aktualnych problemów środowiskowych w resorcie obrony narodowej. Model ten opracowany został na podstawie wniosków uzyskanych w trakcie badań istniejącego systemu, przeglądów wybranych elementów systemów zarządzania środowiskowego innych państw NATO oraz własnych przemyśleń na ten temat.

Na potrzeby niniejszej rozprawy dotyczącej Systemu Zarządzania Środowiskowego Sił Zbrojnych RP rozwinięte zostaną trzy zasadnicze komponenty tego systemu, a mianowicie:

- **strukturę organizacyjno-funkcjonalną,**
- **kompetencje, jakie należy przyporządkować poszczególnym poziomom nowej struktury SZŚ w SZ,**
- **podsystem informacyjnego wspomagania systemu.**

3.1. Zasadnicze elementy nowej struktury organizacyjnej systemu

Proponowany model Systemu Zarządzania Środowiskowego SZ RP obejmuje jednostki funkcjonujące na trzech poziomach organizacji:

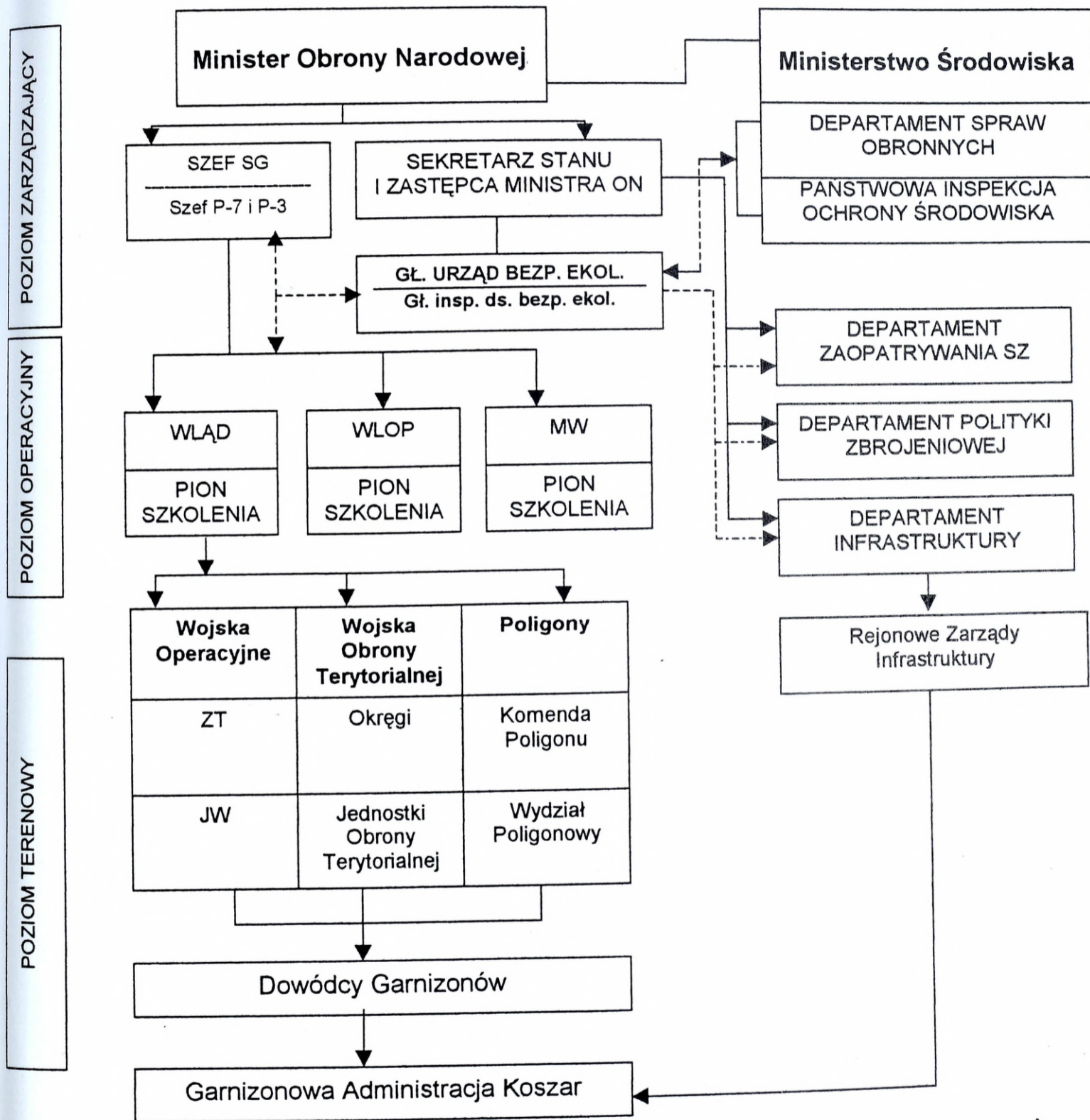
- **poziom zarządzający (centralny)**
- **poziom operacyjny (departamentów, dowództw rodzajów sił zbrojnych i okręgów wojskowych)**
- **poziom terenowy (związki taktyczne, jednostki wojskowe i rejonowe zarządy infrastruktury)**

W proponowanym Systemie Zarządzania Środowiskowego SZ RP, chcąc podkreślić jego funkcję ograniczania presji na środowisko podczas szkolenia programowego wojsk na poligonach i przykoszarowych placach ćwiczeń, dokonano jego podziału, ze względu na kompetencje, wyodrębniając dwa piony:

- *pion wojskowy (militarny),*
- *pion administracyjny.*

Model struktury organizacyjnej Systemu Zarządzania Środowiskowego w SZ RP przedstawiono na rys. 18.

- Poziom zarządzający (centralny) systemu obejmuje:

Rys.18. Proponowany model strukturalny Systemu Zarządzania Środowiskowego w resorcie obrony narodowej

Źródło: opracowanie własne /wariant/

1. **Ministra obrony narodowej** – w jego imieniu nadzór nad funkcjonowaniem SZŚ SZ RP sprawuje sekretarz stanu – I zastępca ministra obrony narodowej.
 2. **Szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego.**
 3. **Generalnego inspektora ds. bezpieczeństwa ekologicznego** w Głównym Wojskowym Urzędzie Bezpieczeństwa Ekologicznego.
 4. **Główny Wojskowy Urząd Bezpieczeństwa Ekologicznego** - w dziedzinie ochrony środowiska ściśle współpracuje z ministrem środowiska, poprzez Departament Spraw Obronnych tegoż ministerstwa oraz z innymi resortowymi urzędami ochrony środowiska. Odpowiada za współpracę w dziedzinie bezpieczeństwa ekologicznego z odpowiednimi instytucjami Sojuszu Północnoatlantyckiego.
- poziom operacyjny (departamentów, dowództw rodzajów sił zbrojnych i okręgów wojskowych) obejmuje:
 - 1) **Pion wojskowy (militarny):**
 - a) dowództwo wojsk lądowych,
 - b) dowództwo wojsk lotniczych i OP,
 - c) dowództwo marynarki wojennej,
 - d) dowództwa okręgów Wojskowych.

W każdym dowództwie przewiduje się utworzenie Oddziału Bezpieczeństwa Ekologicznego, na czele którego stanie szef oddziału z określoną liczbą pracowników, (specjalistów wojskowych i cywilnych). Oddziały Bezpieczeństwa Ekologicznego (OBE) umieszczono w pionach szkolenia tychże dowództw.

2) **Pion administracyjny:**

- a) Departament Kontroli MON,
- b) Departament Infrastruktury,
- c) Departament Wychowania i Promocji Obronności,
- d) Departament Polityki Zbrojeniowej,
- e) Departament Zaopatrywania Sił Zbrojnych ,

- f) Departament Kadr i Szkolnictwa Wojskowego,
- g) Biuro Prasy i Informacji.

- poziom terenowy obejmuje:

1) Pion wojskowy (militarny):

Związki taktyczne:

- a) w Wojskach Lądowych (dywizje),
- b) w Wojskach Lotniczych i Obrony Powietrznej (dywizje),
- c) w Marynarce Wojennej (flotylla).

Obiekty, urzędnicy i jednostki wojskowe:

- a) poligony (lądowe i morskie),
- b) lotniska,
- c) porty,
- d) bazy,
- e) inne.

1) Pion administracyjny:

- a) Rejonowe Zarządy Infrastruktury,
- b) Garnizonowe Wojskowe Administracje Koszar.

3.2. Kompetencje podstawowych organów Systemu Zarządzania Środowiskowego w SZ RP

- poziom zarządzający

1. Sekretarz stanu – I zastępca ministra obrony narodowej:

- 1) w imieniu ministra obrony narodowej kieruje działalnością w zakresie bezpieczeństwa ekologicznego w resorcie obrony narodowej,
- 2) przedstawia do zatwierdzenia ministrowi obrony narodowej projekt „*Polityki resortu Obrony Narodowej w zakresie bezpieczeństwa ekologicznego*” oraz nadzoruje jej realizację,

- 3) akceptuje ramowe programy bezpieczeństwa ekologicznego i przedstawia je do zatwierdzenia ministrowi obrony narodowej,
- 4) zarządza kontrole w zakresie przestrzegania przepisów bezpieczeństwa ekologicznego przez Główny Wojskowy Urząd Bezpieczeństwa Ekologicznego,
- 5) na bieżąco informuje ministra obrony narodowej o stanie bezpieczeństwa ekologicznego w resorcie oraz raz do roku przedstawia szczegółowe sprawozdanie wynikające z audytu Systemu Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej.

2. Szef Sztabu Generalnego Wojska Polskiego poprzez :

- a) szefa Generalnego Zarządu Wsparcia – P7 Sztabu Generalnego WP nadzoruje funkcjonowanie Centralnej Bazy Danych i informuje o niebezpiecznych substancjach i preparatach chemicznych będących w posiadaniu jednostek organizacyjnych resortu obrony narodowej,
- b) szefa Generalnego Zarządu Operacyjnego – P3 Sztabu Generalnego WP ujmuje zagadnienia bezpieczeństwa ekologicznego w: dyrektywach i rozkazach dotyczących funkcjonowania sił zbrojnych oraz programach szkolenia.

3. Główny Wojskowy Urząd Bezpieczeństwa Ekologicznego (GWUBE):

Kierowany przez generalnego inspektora ds. bezpieczeństwa ekologicznego, który podlegać będzie bezpośrednio sekretarzowi stanu – I zastępcy ministra obrony narodowej.

Zasadnicze zadania GWUBE:

1. **Zewnętrzne** – zapewnienie realizacji polityki ekologicznej państwa przez sektor wojskowy oraz wdrażanie do działalności Sił Zbrojnych treści porozumień standaryzacyjnych (stanagów) dotyczących bezpieczeństwa ekologicznego podczas operacji i ćwiczeń prowadzonych przez Sojusz Północnoatlantycki.
2. **Wewnętrzne** – w imieniu kierownictwa resortu ON pełni nadzór nad realizacją zadań bezpieczeństwa ekologicznego przez poszczególne organy Systemu Zarządzania Środowiskowego w SZ RP.
3. Nadzoruje problematykę bezpieczeństwa ekologicznego w ramach wykorzystywania poligonów przez inne armie Sojuszu Północnoatlantyckiego.

4. Główny inspektor ds. bezpieczeństwa ekologicznego:

1. W imieniu sekretarza stanu – I zastępcy ministra obrony narodowej koordynuje funkcjonowanie Systemu Zarządzania Środowiskowego SZ RP, a w tym realizację zadań związanych z bezpieczeństwem ekologicznym w siłach zbrojnych.
2. W uzgodnieniu z dowódcami rodzajów sił zbrojnych sporządza ramowe programy bezpieczeństwa ekologicznego i przedstawia je do akceptacji sekretarzowi stanu – I zastępcy ministra obrony narodowej.
3. Poprzez Departament Spraw Obronnych negocjuje z Ministerstwem Środowiska szczegółowe procedury dotyczące realizacji przepisów i norm ochrony środowiska w resorcie obrony narodowej.
4. Utrzymuje ścisły kontakt z instytucjami ochrony środowiska Sojuszu Północnoatlantyckiego.
5. We współdziałaniu z Dyrektorem Departamentu Kadr i Szkolnictwa Wojskowego oraz Dowódcami Rodzajów Sił Zbrojnych, zabezpiecza właściwy dobór i kształcenie personelu na poszczególnych poziomach systemu.
6. Realizuje, w porozumieniu z Szefem Generalnego Zarządu Wsparcia – P7 Sztabu Generalnego WP i innymi, zadania w ramach Państwowego Monitoringu Środowiskowego
7. Inicjuje prace badawcze, rozwojowe i wdrożeniowe związane z bezpieczeństwem ekologicznym w SZ RP oraz opiniuje projekty aktów prawnych dotyczących bezpieczeństwa ekologicznego.
8. Na podstawie audytu środowiskowego oraz audytu systemu zarządzania środowiskowego otrzymanych od organów funkcjonujących na poziomie operacyjnym, opracowuje roczne sprawozdanie i przedstawia je sekretarzowi stanu – I zastępcy ministra obrony narodowej.
9. Opracowuje półroczne zestawienia opłat wnoszonych przez jednostki organizacyjne resortu ON za korzystanie z naturalnych zasobów środowiska oraz kar za nieprzestrzeganie przepisów i norm środowiskowych.

10. Przedstawia niezwłocznie sekretarzowi stanu – I zastępcy ministra obrony narodowej informacje dotyczące katastrof ekologicznych lub innych nagłych awarii zagrażających środowisku na obszarach zarządzanych przez wojsko.

- poziom operacyjny

1. Pion wojskowy (militarny)

- a) dowódcy rodzajów sił zbrojnych:

1. Odpowiadają za wdrażanie i stosowanie przepisów ochrony środowiska oraz nadzorują ich przestrzeganie w podległych jednostkach, a w szczególności w zakresie:
 - działalności szkoleniowej wojsk,
 - utrzymywania poligonów i garnizonowych placów ćwiczeń,
 - logistycznego zabezpieczenia działań.
2. Uwzględniają problematykę bezpieczeństwa ekologicznego w procesie kształcenia i szkolenia podległych wojsk,
3. Na podstawie programów opracowanych przez poziom zarządzający opracowują plany przedsięwzięć bezpieczeństwa ekologicznego, które po uzgodnieniu z GWUBE i akceptacji przez sekretarza stanu – I zastępcę ministra obrony narodowej, przedstawiają do zatwierdzenia ministrowi obrony narodowej,
4. Sporządzają, na podstawie audytu środowiskowego, roczne informacje o bezpieczeństwie ekologicznym na terenach będących w ich dyspozycji i przekazują do GWUBE,
5. Wykorzystując wszystkie dostępne środki oraz wyspecjalizowane etatowe komórki organizacyjne, angażują w proces bezpieczeństwa ekologicznego całość podległych stanów osobowych,
6. Realizują zadania wynikające z monitoringu środowiska na obszarach i w kompleksach sobie podległych, a informacje niezwłocznie przekazują do GWUBE,

7. W systemie służb, niezwłocznie przekazują do GWUBE informacje dotyczące wystąpienia katastrof ekologicznych i innych awarii zagrażających środowisku na obszarach przez siebie zarządzanych,
8. W porozumieniu z głównym inspektorem bezpieczeństwa ekologicznego zabezpieczają właściwy dobór etatowego personelu ds. bezpieczeństwa ekologicznego w komórkach organizacyjnych dowództwa rodzaju sił zbrojnych oraz w podległych jednostkach organizacyjnych.

b) dowódcy okręgów wojskowych:

1. Współpracują z właściwymi RZI, urzędami administracji rządowej i samorządowej w zakresie merytorycznej obsługi problematyki ochrony środowiska w nieruchomościach wojskowych położonych na obszarze Okręgu Wojskowego
2. Planują, koordynują i nadzorują realizację zadań proekologicznych w bezpośrednio podległych jednostkach wojskowych oraz jednostkach organizacyjnie podległych Dowództwu Wojsk Lądowych, rozlokowanych na terenie Okręgu Wojskowego
3. Prowadzą ewidencję niebezpiecznych substancji chemicznych, a informacje przekazują do Centralnej Bazy Danych w GWUBE.

2. Pion administracyjny:

- a) Departament Kontroli MON,
- b) Departament Infrastruktury,
- c) Departament Wychowania i Promocji Obronności,
- d) Departament Polityki Zbrojeniowej,
- e) Departament Zaopatrywania Sił Zbrojnych,
- f) Departament Kadr i Szkolnictwa Wojskowego,
- g) Biuro Prasy i Informacji.

1. **Dyrektor Departamentu Kontroli MON** w ramach prowadzonych kontroli i inspekcji sprawdza i ocenia w jednostkach organizacyjnych resortu ON stopień realizacji zadań w dziedzinie bezpieczeństwa ekologicznego.

2. Dyrektor Departamentu Infrastruktury:

- 1) sprawuje nadzór nad przestrzeganiem obowiązujących standardów i norm regulujących problematykę ochrony środowiska w kompleksach wojskowych (koszary, lotniska, porty, bazy);
- 2) na podstawie programów opracowanych na poziomie zarządzającym, opracowuje wieloletni plan bezpieczeństwa ekologicznego kompleksów wojskowych SZ RP;
- 3) opracowuje zbiorcze zestawienia dotyczące:
 - wielkości emisji zanieczyszczeń gazowych i pyłowych do powietrza, wielkości poboru wody i ilości odprowadzanych ścieków oraz ilości wytwarzanych, wykorzystywanych i unieszkodliwianych odpadów, w tym odpadów niebezpiecznych,
 - opłat wnoszonych za zanieczyszczanie środowiska oraz kar za nieprzestrzeganie przepisów o ochronie środowiska i przekazuje je do GWUBE;
- 4) współpracuje z GWUBE w dziedzinie:
 - opracowywania programów poprawy stanu technicznego obiektów wojskowych (budynki, obiekty infrastruktury technicznej oraz stałe urządzenia techniczne),
 - budowy programów ochrony wody, powietrza, gleb i innych komponentów środowiska;
- 5) współdziała ściśle z pozostałymi instytucjami systemu w zakresie utylizacji odpadów komunalnych.

3. Dyrektor Departamentu Wychowania i Promocji Obronności:

- 1) uwzględnia, w porozumieniu z GWUBE, problematykę edukacji ekologicznej, poprzez propozycje tematyczne do kształcenia obywatelskiego, nadzoruje ich realizację i jest zobowiązany zapewnić materiały dydaktyczne do tego kształcenia;
- 2) uwzględnia w działalności kulturalno-oświatowej problematykę ochrony środowiska poprzez propagowanie jej zasad i celów.

4. Dyrektor Departamentu Polityki Zbrojeniowej:

- 1) w prowadzonych i koordynowanych pracach badawczo-rozwojowych i wdrożeniowych uwzględnia wymogi bezpieczeństwa ekologicznego obowiązujące w resorcie ON;
- 2) ściśle współdziała z GWUBE.

5. Dyrektor Departamentu Zaopatrzenia Sił Zbrojnych:

- 1) przy zakupach uzbrojenia i sprzętu wojskowego respektuje w pełni wymogi bezpieczeństwa ekologicznego;
- 2) ściśle współdziała z GWUBE.

6. Dyrektor Departamentu Kadr i Szkolnictwa Wojskowego,

w porozumieniu z Głównym Inspektorem Bezpieczeństwa Ekologicznego:

- 1) przygotowuje kadrę do wykonywania obowiązków na etatowych stanowiskach znajdujących się w wojskowych organach bezpieczeństwa ekologicznego;
- 2) zapewnia edukację ekologiczną w procesie kształcenia i szkolenia w akademiach i szkołach wojskowych.

7. Dyrektor Biura Prasy i Informacji:

- 1) uwzględnia w działalności informacyjno-promocyjnej biura problematykę ochrony środowiska;
- 2) odpowiada za współpracę z przedstawicielami środków masowego przekazu, w aspekcie kształtowania właściwych postaw stanów osobowych Sił Zbrojnych do problematyki bezpieczeństwa ekologicznego;
- 3) ściśle współdziała z GWUBE.

• poziom terenowy

1. Pion wojskowy (militarny):

a) dowództwa związków taktycznych:

- 1) planują, koordynują oraz nadzorują przedsięwzięcia bezpieczeństwa ekologicznego w czasie ćwiczeń i innego szkolenia programowego realizowanego przez podległe jednostki;
- 2) organizują, na szczeblu ZT, szkolenie kadry z zakresu bezpieczeństwa ekologicznego.

b) dowództwa jednostek wojskowych, w tym komendy poligonów:

- 1) opracowują plany przedsięwzięć proekologicznych, w ramach planowania przedsięwzięć szkoleniowych;

- 2) realizują zadania szkolenia programowego, przy pełnym respektowaniu przepisów bezpieczeństwa ekologicznego;
- 3) realizują zadania bieżące w ramach funkcjonowania jednostki uwzględniając przepisy bezpieczeństwa ekologicznego;
- 4) egzekwują znajomość przepisów bezpieczeństwa ekologicznego wśród podległych stanów osobowych;
- 5) opracowują wymagania środowiskowe dla posiadanych na ewidencji obiektów poligonowych i przykoszarowych ośrodków szkoleniowych wraz z oznaczeniami na mapach i w terenie obszarów chronionych, stref ochronnych i obszarów ograniczonego użytkowania, które winny być zawarte w stosownych instrukcjach użytkowania tych obiektów i przestrzegane przez ćwiczące wojska;
- 6) opracowują plany ratownicze na wypadek wystąpienia szczególnych zagrożeń dla środowiska (np.: awarii).

2. Pion administracyjny:

a) Rejonowe Zarządy Infrastruktury:

- 1) organizują działalność oraz sprawują specjalistyczny nadzór z zakresu ochrony środowiska na obszarze rejonowego (stołecznego) zarządu infrastruktury w stosunku do nieruchomości pozostających w ich trwałym zarządzie oraz koordynują przedsięwzięcia administracji koszar w tym zakresie;
- 2) podejmują działania racjonalizujące koszty utrzymania nieruchomości wojskowych, w zakresie korzystania ze środowiska;
- 3) na wniosek dowódców jednostek organizacyjnych prowadzą sprawy związane z uzyskiwaniem decyzji i pozwoleń administracyjnych, dotyczących korzystania ze środowiska i dokonywania w nim zmian;
- 4) prowadzą ewidencję emisji substancji zanieczyszczających do powietrza, ilości poboru wody i odprowadzania ścieków oraz inne ewidencje określone przez powszechnie obowiązujące przepisy dotyczące ochrony środowiska;
- 5) opracowują zbiorcze zestawienia informacji o wielkości emisji zanieczyszczeń do środowiska, wymagane przez powszechnie obowiązujące przepisy dotyczące ochrony środowiska i przekazują je do właściwych organów administracji publicznej;

- 6) za korzystanie ze środowiska i dokonywanie w nim zmian, naliczają opłaty (w tym opłaty podwyższone) wynikające z powszechnie obowiązujących przepisów dotyczących ochrony środowiska;
- 7) za rok poprzedni, w terminie do 15 marca każdego roku opracowują, i niezwłocznie przedstawiają Dyrektorowi Departamentu Infrastruktury, informację o stanie środowiska i działalności proekologicznej na obszarze działania danego, rejonowego (stołecznego) zarządu infrastruktury;
- 8) zapewniają udział przedstawicieli rejonowych (stołecznego) zarządu infrastruktury w kontrolach nieruchomości wojskowych organizowanych przez organy Inspekcji Ochrony Środowiska;
- 9) zapewniają nadzór nad utrzymaniem zieleni w kompleksach wojskowych;
- 10) organizują i prowadzą szkolenia z zakresu ochrony środowiska, prowadzą przedsięwzięcia związane z przywracaniem do właściwego stanu zanieczyszczonych, uszkodzonych lub zniszczonych w wyniku działalności jednostek organizacyjnych resortu obrony narodowej elementów środowiska.

b) Wojskowa Administracja Koszar:

- 1) jest organem podległym dowódcy garnizonu;
- 2) odpowiada za stan techniczny infrastruktury koszarowej w garnizonie;
- 3) prowadzi ewidencję wielkości emisji i zanieczyszczeń wytwarzanych w kompleksach wojskowych garnizonu; zgodnie z ustaleniami realizuje zadania w ramach sprawozdawczości;
- 4) realizuje planowe przedsięwzięcia proekologiczne zmierzające do zmniejszania stopnia degradacji środowiska oraz jego pełnej rekultywacji w wojskowych obiektach garnizonowych;
- 5) utrzymuje ścisły kontakt i współpracuje z organami administracji samorządowej i publicznej w zakresie ochrony środowiska oraz realizuje przedsięwzięcia dotyczące uzyskiwania pozwoleń i decyzji na wytwarzanie, magazynowanie i pozbywanie się odpadów wytworzonych przez jednostki wojskowe w garnizonie;
- 6) wnoszą do odpowiednich urzędów administracji publicznej kary pieniężne nałożone w drodze decyzji wojewódzkiego inspektora ochrony środowiska.

3.3. Podsystem Wspomagania (wsparcia) Informacyjnego (PWI)

Prowadzone analizy funkcjonowania systemów zarządzania organizacjami wykazują, że sprawne zarządzanie opiera się na bezkolizyjnie funkcjonującym podsystemie przepływu informacji we wszystkich kierunkach - w poziomie i w pionie.

Podsystem Wsparcia Informacyjnego (PWI) SZŚ w SZ RP stanowiłby ogólne narzędzie wspomagające zarządzanie środowiskowe oraz bazę podejmowania decyzji i ustalenia priorytetów. Dla utrzymania jego wiarygodności, PWI zostałby zintegrowany z Centralną Bazą Danych GWUBE, monitoringu środowiska oraz systemem Państwowego Monitoringu Środowiska.

Podsystem może mieć istotne znaczenie dla decydentów na wszystkich poziomach zarządzania. Będzie on stanowił nieodzowną pomoc w podejmowaniu decyzji, tworzeniu polityki poprzez dostarczenie odpowiednich, przeanalizowanych informacji.

Charakter przechowywanych danych w systemie (dane monitoringu) pozwalałyby na wspieranie zarządzania reaktywnego (podejmowania decyzji) na poziomie operacyjnym i terenowym SZŚ SZ RP a na poziomie zarządzającym mógłby być wykorzystany do wspierania zarządzania.

Przewiduje się, że PWI SZŚ umożliwiłby:

- szybki dostęp do wiarygodnych informacji,
- dokładne śledzenie danych,
- szybką reakcję w obliczu zagrożenia środowiska.

PWI SZŚ SZ RP udzielałby odpowiedzi drogą prezentacji wyników analiz uzyskanych w odpowiedzi na następujące pytania:

- jaki jest stan zagrożeń i poziomu zanieczyszczeń na obszarach zarządzanych przez wojsko?
- jakie są przyczyny zanieczyszczeń?
- jaki jest stan środowiska na obszarach poligonów?
- jakie są podstawowe zagrożenia dla środowisk?
- jakie są koszty odnoszone do określonych emiterów?

Podstawowymi zadaniami podsystemu wspomagania informacyjnego są:

- integracja danych w systemie,
- przedstawienie wyników działań związanych z zarządzaniem środowiskowym,
- wspomaganie komputerowo przesłanych danych związanych z monitoringiem środowiska, między różnymi poziomami zarządzania środowiskowego,
- przedstawienie wyników analiz ,
- dokonywanie oceny stanu środowiska ,
- dostarczanie informacji niezbędnych do podejmowania decyzji w sprawach związanych z użytkowaniem środowiska,
- dostarczenie danych niezbędnych do planowania bieżącego przedsięwzięć z zakresu bezpieczeństwa ekologicznego,
- ewidencja kar za nie przestrzeganie norm i standardów środowiskowych.

Rozpatrywany podsystem, musiałby być wiarygodny, a jego potencjalni użytkownicy musieliby mieć pełne zaufanie do danych przechowywanych w podsystemie na poszczególnych jego poziomach. Istniałaby potrzeba wprowadzenia mechanizmu pomocy, którego metody wykorzystywane przy pozyskiwaniu nie przetworzonych danych przechowywanych w systemie mogłyby być akredytowane. Akredytacja w tym układzie miałaby być rozszerzona na wszystkie jednostki dostarczające danych dla potrzeb poszczególnych elementów PWI. Należałoby zapewnić chociaż w stopniu minimalnym prowadzenie kontroli jakości w miejscu i w momencie zbierania danych, a następnie należałoby wprowadzić kontrolę danych wraz z przesyłaniem ich do użytkowników.

Bezkolizyjny przepływ informacji w systemie oraz dostęp do informacji spoza Systemu Zarządzania Środowiskowego SZ RP może mieć kluczowe znaczenie w skuteczności funkcjonowania całego systemu.

4. Wnioski

Na podstawie przeprowadzonych badań i rozważań nad modyfikacją dotychczasowego Systemu Ochrony Środowiska w Siłach Zbrojnych RP, autor wypracował nowy model systemu, którego główne założenia można by określić następująco:

1. Zamiast dotychczasowego Systemu Ochrony Środowiska w Siłach Zbrojnych RP proponuję wdrożenie opracowanego modelu Systemu Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych RP;
2. Nowy System Zarządzania Środowiskowego opiera się o ogólne założenia filozofii wspólnotowego Systemu Ekozarządzania i Audytowania (EMAS) oraz odpowiada standardom NATO w zakresie ochrony środowiska i spełniania obowiązkowych wymagań środowiskowych.
3. Proponowany model systemu zamiast dotychczasowej formy sprawozdawczo-restrykcyjnej przybierze formę, która odpowiada standardom Systemu Zarządzania Środowiskowego w innych państwach NATO i UE. Proponowany SZŚ SZ RP będzie spełniał funkcje regulacyjne na trzech poziomach, zamiast dotychczasowych czterech.
4. Proponowany model Systemu Zarządzania Środowiskowego obejmuje jednostki funkcjonalne na trzech poziomach organizacyjnych:
 - centralnym (zarządzającym),
 - operacyjnym (departamentów, dowództw rodzajów sił zbrojnych i okręgów wojskowych),
 - terenowym, obejmującym związki taktyczne i inne jednostki wojskowe niższego szczebla oraz rejonowe zarządy infrastruktury.
5. Proponuję utworzenie Głównego Wojskowego Urzędu Bezpieczeństwa Ekologicznego (GWUBE), kierowanego przez inspektora ds. bezpieczeństwa ekologicznego. W rozdziale wyżej sprecyzowano zadania dla tej struktury, jej kompetencje i odpowiedzialność.
6. Integralną częścią Systemu Zarządzania Środowiskowego SZ RP będzie podsystem wspomagania informacyjnego, którego podstawowymi zadaniami będą:
 - integrowanie danych i informacji środowiskowych w systemie,

- prezentowanie wyników działań związanych z zarządzaniem środowiskiem w kompleksach wojskowych,
- monitorowanie środowiska i koordynowanie przepływu informacji między różnymi poziomami zarządzania środowiskowego,
- przedstawianie wyników analiz przełożonym i strukturom państwa odpowiedzialnym za zarządzanie środowiskowe – ewidencjonowanie odstępstw, wypadków, katastrof i kar za nie przestrzeganie przepisów ochrony środowiska obowiązujących w Polsce.

UOGÓLNIENIA I WNIOSKI KOŃCOWE

Świadomość ochrony środowiska we wszelkich dziedzinach działalności człowieka jest obecnie w pełni oczywista a działania w tym zakresie stają się do pewnego stopnia rutynowe. Na gruncie gospodarczym wiążą się z realizacją sformalizowanych procedur, które muszą być spełnione w toku uzyskiwania pozwoleń na korzystanie ze środowiska, jego zasobów, co wymaga ponoszenia określonych nakładów finansowych, które są wkalkulowane w koszty funkcjonowania przedsiębiorstw i wytwarzanych dóbr. Podobnie ponoszone są nakłady finansowe związane z działalnością w wyniku której, na skutek procesów produkcyjnych, następuje emisja, składowanie, czy odprowadzanie do środowiska różnych substancji i odpadów często szkodliwych. Tu również wymagane jest wnoszenie stosownych opłat. Ponadto konieczne jest spełnianie wymogów ilościowo-jakościowych oraz wykonywanie szeregu zabiegów i przedsięwzięć mających na celu likwidowanie lub ograniczanie zanieczyszczeń, utylizację odpadów, recykling, produkcję w cyklu zamkniętym, czy inne działania poprawiające stan środowiska. W tym celu, funkcjonuje coraz bardziej doskonały system nadzorowania, kontrolowania, monitorowania i egzekucji obowiązującego prawa. Wszystkie tego typu działania są efektem przyjętej polityki ekologicznej państwa i wynikają z realizacji zasady „zrównoważonego rozwoju”. Podstawą ich jest realizowanie potrzeb społecznych, ekonomicznych, kulturowych i innych człowieka (społeczeństwa i państwa), na gruncie zachowania w jak najlepszym stanie zasobów i komponentów środowiska dla przyszłych pokoleń. Istotne jest również utrzymanie zdrowotności istniejącego pokolenia, realizacja jego aspiracji i potrzeb konsumpcyjnych oraz spełniania tzw. wyższych potrzeb, co nie może się odbyć bez należytego stanu środowiska.

Podobnie, istotne działania mające z kolei na celu zagwarantowanie bezpieczeństwa obywateli, państwa i jego terytorium oraz poszanowania zasad samostanowienia, wynikają z przyjętej polityki wewnętrznej i zagranicznej, strategii bezpieczeństwa narodowego a przede wszystkim z zapisów konstytucyjnych. To z kolei wymaga funkcjonowania skutecznego systemu bezpieczeństwa i obronności, a w jego ramach również sił zbrojnych. Pomimo ważnych zadań, jakie spełniają siły zbrojne w realizacji polityki państwa i działań mających na celu zagwarantowanie jego bezpieczeństwa, a

tym samym i obywateli, nie zwalnia to je od przestrzegania stanowiącego prawa w dziedzinie ochrony środowiska w państwie. Działania w tym zakresie realizowane przez siły zbrojne państw NATO są standardem we wszystkich krajach wchodzących w strukturę Sojuszu Północnoatlantyckiego i stałym wymogiem egzekwowanym na co dzień, nie tylko w toku działalności bieżącej wojska, jego szkolenia, bytowania i utrzymywania stałej gotowości bojowej, ale również w toku działań operacyjnych czy wojny. Rosnąca świadomość ekologiczna w naszym systemie bezpieczeństwa i obronności, w tym i siłach zbrojnych, również wymagała zajęcia się problematyką funkcjonowania wojska i jego oddziaływania na środowisko, co w szerszym ujęciu można przyjąć jako potrzebę zbudowania systemu zarządzania środowiskowego w resorcie wojskowym. Tej więc problematyce poświęcił autor niniejszą rozprawę doktorską, której głównym celem zrealizowanym w pracy było „wskazanie pożądanych kierunków zmian w istniejącym Systemie Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych RP (SZŚ SZ RP), a w efekcie zaproponowanie nowego systemu, zdolnego do sprostanienia aktualnym i przyszłym wymaganiom w sferze ochrony środowiska”.

Rozdział pierwszy zawiera metodologię opracowania niniejszej rozprawy.

W rozdziale drugim przedstawiono niezbędne informacje o systemie zarządzania środowiskowego w Polsce i jego wpływie na funkcjonowanie branżowych organów ochrony środowiska. Podjąłem w nim próbę określenia uwarunkowań prawnych kształtowania i ochrony środowiska w Polsce w różnych aspektach (gospodarczym, sanitarnym i zachowawczym) oraz ustalenia związków i zależności pomiędzy Systemem Zarządzania Środowiskowego RP a organami branżowymi ochrony środowiska, w tym w Siłach Zbrojnych RP.

W rozdziale trzecim przedstawiłem problematykę ochrony środowiska w wybranych armiach państw NATO i Rosji oraz dokonałem analizy rozwiązań systemowych w tych państwach pod kątem możliwości zastosowania ich w warunkach polskich. Na podstawie przeprowadzonych badań doszedłem do przekonania, że wiele rozwiązań stosowanych w tych armiach może znaleźć zastosowanie w naszych siłach zbrojnych. W wyniku przeprowadzonych badań, których wyniki zawarte są w rozdziale drugim i trzecim, potwierdziła się pierwsza część hipotezy roboczej cyt.: „Istniejący System Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych RP nie jest

spójny z systemem funkcjonującym w państwie i nie zapewnia realizacji, na pożądanym poziomie, celów polityki ekologicznej". To z kolei stanowiło asumpt do dalszych dociekań zmierzających do potwierdzenia drugiej części postawionej hipotezy roboczej cyt.: „...*istnieje możliwość utworzenia takiego SZŚ w SZ RP, w którym uwzględnione zostaną wymagania i rozwiązania właściwe dla systemu krajowego oraz standardy ekologiczne obowiązujące w armiach państw NATO*". W tym zakresie dokonałem szeregu uzupełniających rozważań dotyczących istniejącego systemu ochrony środowiska i jego związków oraz zależności z wymaganiami i rozwiązaniami krajowego systemu zarządzania środowiskowego.

Rozdział czwarty zawiera analizę systemu ochrony środowiska w Siłach Zbrojnych RP. Dokonałem w nim analizy wpływu działalności sił zbrojnych, w tym procesu szkoleniowego i zadań bytowych, na środowisko. Podjąłem też próbę określenia miejsca i roli sił zbrojnych w kształtowaniu polityki ekologicznej państwa. Z przeprowadzonych badań wynika, że funkcjonujący obecnie system, mimo wielu zalet, nie w pełni spełnia rolę, która jest mu przypisana.

W rozdziale piątym przedstawiłem wymagania stawiane przed Systemem Ochrony Środowiska w Siłach Zbrojnych RP i pożądane jego przekształcenia. W końcowej części tego rozdziału przedstawiłem model Systemu Zarządzania Środowiskowego w Siłach Zbrojnych RP.

Siły Zbrojne użytkując środowisko zobowiązane są do jego ochrony zgodnie z przepisami prawa. Potrzeba ta stworzyła konieczność powołania odpowiednich służb, które rozpatrywane łącznie tworzą pewien system ochrony środowiska. Występują one bowiem we wszystkich rodzajach sił zbrojnych i realizują specyficzne dla tych rodzajów zadania. Jednak ze względu na realizowaną od wielu lat restrukturyzację Sił Zbrojnych RP, wstąpienie w struktury NATO i do Unii Europejskiej, zaistniała potrzeba nowego spojrzenia na system ochrony środowiska. Temu właśnie były poświęcone badania teoretyczne i empiryczne, prowadzone w poszczególnych jednostkach wszystkich rodzajów Sił Zbrojnych RP.

Z przeprowadzonych badań wynika, że istnieje potrzeba nowego spojrzenia na problematykę ochrony środowiska, w tym wdrożenia norm ISO. Konieczne jest też podniesienie na wyższy poziom świadomości zagrożeń ekologicznych występujących

w związku z działalnością sił zbrojnych nie tylko na poligonach wojskowych, lecz także w garnizonach.

W oparciu o przeprowadzone przemyślenia i badania można sformułować następujące wnioski:

1. Zakres ochrony środowiska ciągle się rozszerza, doprowadzając do konieczności tworzenia systemu zarządzania środowiskowego, przy czym rozwiązywanie problemów ekologicznych spoczywa głównie na władzach samorządowych.
2. Jednostki organizacyjne Sił Zbrojnych RP zobowiązane są do ścisłej współpracy z władzami lokalnymi w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom ekologicznym.
3. W poszczególnych jednostkach organizacyjnych Sił Zbrojnych RP powinny występować wyspecjalizowane komórki organizacyjne zajmujące się ochroną środowiska.
4. Istnieje potrzeba systemowego rozwiązania problematyki szkolenia wojsk i ich bytowania czyli system obejmujący edukację ekologiczną i egzekwowania wymogów prawnych ochrony środowiska.

Przedstawione wnioski potwierdzają postawioną w rozdziale pierwszym hipotezę, wskazującą na konieczność wprowadzenia w Siłach Zbrojnych RP systemu zarządzania środowiskowego, którego model zaproponowałem w rozdziale piątym.

W zakresie teoretycznym wskazałem na potrzebę dalszych badań dotyczących współzależności między funkcjonowaniem sił zbrojnych a środowiskiem.

W zakresie praktyki wskazałem na konieczność wdrożenia nowoczesnego Systemu Zarządzania Środowiskowego w SZ RP.

Wyrażam przekonanie, że informacje zawarte w rozprawie zainteresują decydentów szczebla centralnego i znajdą odzwierciedlenie w restrukturyzacji Sił Zbrojnych RP.

Wykaz głównych aktów prawnych w zakresie ochrony środowiska

1. Ustawy:

- Dz.U.2003.228.2259 Zmiana ustawy - Prawo wodne
 Dz.U.2003.190.1865 Zmiana ustawy - Prawo ochrony środowiska oraz niektórych innych ustaw
 Dz.U.2003.46.392 Zmiana ustawy o przeznaczeniu gruntów rolnych do zalesienia oraz ustawy - Prawo ochrony środowiska
 Dz.U.2003.7.78 Zmiana ustawy o odpadach oraz niektórych innych ustaw
 Dz.U.2002.238.2022 Zmiana ustawy - Prawo wodne
 Dz.U.2002.233.1957 Zmiana ustawy - Prawo ochrony środowiska i ustawy - Prawo wodne
 Dz.U.2001.154.1803 Zmiana ustawy Prawo wodne
 Dz.U.2001.115.1229 Prawo wodne
 Dz.U.2001.110.1190 Zmiana ustawy - Prawo geologiczne i górnicze
 Dz.U.2001.100.1085 Wprowadzenie ustawy - Prawo ochrony środowiska, ustawy o odpadach oraz zmiana niektórych ustaw
 Dz.U.2001.99.1079* Ochrona Przyrody
 Dz.U.2001.62.628* Ustawa o odpadach
 Dz.U.2001.62.627 Prawo ochrony środowiska
 Dz.U.2000.109.1157 Dostęp do informacji o środowisku i jego ochronie oraz o ocenach oddziaływania na środowisko
 Dz.U.2000.22.272 Ustawa o zmianie ustawy o odpadach oraz o zmianie niektórych ustaw
 Dz.U.97.133.885 Zmiana ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska oraz o zmianie niektórych ustaw
 Dz.U.95.16.78* Ochrona gruntów rolnych i leśnych
 Dz.U.94.49.196* Ochrona i kształtowanie środowiska
 Dz.U.94.27.96* Prawo geologiczne i górnicze
 Dz.U.91.101.444* Lasy

2. Rozporządzenia Rady Ministrów:

- Dz.U. 2003.185.1804 Zmiana rozporządzenia w sprawie stawek opłat eksploatacyjnych
 Dz.U. 2003.120.1124 Zmiana rozporządzenia w sprawie wysokości opłat rocznych za oddanie w użytkowanie gruntów pokrytych wodami
 Dz.U. 2003.99.907 Jednostkowe stawki kar za usuwanie drzew
 Dz.U. 2003.99.906 Jednostkowe stawki opłat za usuwanie drzew lub krzewów
 Dz.U. 2003.65.599 Tatrzański Park Narodowy
 Dz.U. 2003.55.477 Opłaty za korzystanie ze środowiska
 Dz.U. 2003.16.149 Śródlądowe wody powierzchniowe lub ich części stanowiące własność publiczną
 Dz.U. 2002.239.2036 Wysokość opłat rocznych za oddanie w użytkowanie gruntów pokrytych wodami
 Dz.U. 2002.239.2035 Granice między śródlądowymi wodami powierzchniowymi a morskimi wodami wewnętrznymi i wodami morza terytorialnego
 Dz.U. 2002.179.1490 Określenie rodzajów przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko oraz szczegółowych kryteriów związanych z kwalifikowaniem przedsięwzięć do sporządzenia raportu o oddziaływaniu na środowisko

- Dz.U. 2002.161.1335 Zmiana rozporządzenia w sprawie opłat za korzystanie ze środowiska
- Dz.U. 2001.153.1746 Stawki opłat eksploatacyjnych
- Dz.U. 2001.130.1453 Opłaty za korzystanie ze środowiska
- Dz.U. 2001.120.1285 Wysokość jednostkowych stawek kar za przekroczenie dopuszczalnego poziomu hałasu
- Dz.U. 2001.116.1235 Stawki opłat produktowych
- Dz.U.98.162.1138 Kary pieniężne za naruszanie wymagań ochrony środowiska oraz rejestr decyzji dotyczących tych kar
- Dz.U.98.162.1128* Opłaty za składowanie odpadów
- Dz.U. 98.102.647 Ewidencja i rejestr wykazów zanieczyszczeń wprowadzonych do powietrza
- Dz.U.97.162.1117* Opłaty za wprowadzanie substancji zanieczyszczających do powietrza oraz za usuwanie drzew lub krzewów
- Dz.U. 96.154.747 Zmiana rozporządzenia w sprawie opłat za gospodarcze korzystanie ze środowiska
- Dz.U.93.133.638* Opłaty za gospodarcze korzystanie ze środowiska
- Dz.U. 87.4.23 Szczegółowe zasady ochrony powierzchni ziemi

3. Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów:

- Dz.U.2002.186.1554 Zmiana rozporządzenia w sprawie nadania statutu Głównemu Inspektoratowi Ochrony Środowiska
- Dz.U.2002.85.766 Szczegółowy zakres działania Ministra Środowiska
- Dz.U.2000.46.536 Zmiana rozporządzenia w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Środowiska
- Dz.U.2000.46.535 Nadanie statutu Ministerstwu Środowiska
- Dz.U.2000.8.104 Zmiana rozporządzenia w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Środowiska
- Dz.U.99.111.1283 Zmiana rozporządzenia w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Środowiska
- Dz.U.99.91.1035 Szczegółowy zakres działania Ministra Środowiska
- Dz.U.99.29.274 Nadanie statutu Głównemu Inspektoratowi Ochrony Środowiska

4. Rozporządzenia Ministra Środowiska:

- Dz.U. 2003.220.2189 Wzór rocznego sprawozdania o wysokości należnej opłaty produktowej
- Dz.U. 2003.180.1768 Stawki opłat produktowych
- Dz.U. 2003.177.1736 Późniejsze terminy do uzyskania pozwolenia zintegrowanego
- Dz.U. 2003.163.1584 Standardy emisyjne z instalacji
- Dz.U. 2003.113.1075 Zmiana rozporządzenia w sprawie wzorów wykazów zawierających informacje i dane o zakresie korzystania ze środowiska i sposobu ich przedstawiania
- Dz.U. 2003.113.1074 Tryb nakładania administracyjnych kar pieniężnych za usuwanie drzew lub krzewów bez wymaganego zezwolenia oraz za zniszczenie terenów zieleni albo drzew lub krzewów
- Dz.U. 2003.110.1058 Określenie wzoru publicznie dostępnego wykazu danych o dokumentach zawierających informacje o środowisku i jego ochronie
- Dz.U. 2003.110.1057 Wymagania w zakresie prowadzenia pomiarów wielkości emisji
- Dz.U. 2003.80.731 Rodzaje instalacji, dla których prowadzący mogą ubiegać się o ustalenie programu dostosowawczego
- Dz.U. 2003.66.620 Sporządzanie planów gospodarki odpadami

- Dz.U. 2003.66.619 Sposób ustalenia sumy zawartości ołowiu, kadmu, rtęci i chromu sześciowartościowego w opakowaniach
- Dz.U. 2003.61.549 Szczegółowe wymagania dotyczące lokalizacji, budowy, eksploatacji i zamknięcia, jakim powinny odpowiadać poszczególne typy składowisk odpadów
- Dz.U. 2003.59.529 Rodzaje wyników pomiarów prowadzonych w związku z eksploatacją instalacji lub urządzenia, przekazywanych właściwym organom ochrony środowiska oraz terminu i sposobów ich prezentacji
- Dz.U. 2003.50.435 Stawki opłat za udostępnianie informacji o środowisku i jego ochronie oraz sposobu uiszczania opłat
- Dz.U. 2003.35.309 Dopuszczalne masy substancji, które mogą być odprowadzane w ściekach przemysłowych
- Dz.U. 2003.35.308 Wymagania w zakresie prowadzenia pomiarów poziomów w środowisku substancji lub energii przez zarządzającego drogą, linią kolejową, linią tramwajową, lotniskiem, portem
- Dz.U. 2003.18.164 Rodzaje wyników pomiarów prowadzonych w związku z eksploatacją dróg, linii kolejowych, linii tramwajowych, lotnisk oraz portów, które powinny być przekazywane właściwym organom ochrony środowiska, oraz terminy i sposobów ich prezentacji
- Dz.U. 2003.5.58 Poważne awarie objęte obowiązkiem zgłoszenia do Głównego Inspektora Ochrony Środowiska
- Dz.U. 2003.1.12 Wartości odniesienia dla niektórych substancji w powietrzu
- Dz.U. 2002.241.2095 Zawartość ołowiu, kadmu, rtęci i chromu sześciowartościowego w opakowaniach
- Dz.U. 2002.241.2094 Szczegółowe zasady tworzenia obszaru ograniczonego użytkowania wokół obiektu jądrowego ze wskazaniem ograniczeń w jego użytkowaniu
- Dz.U. 2002.230.1934 Szczegółowe zasady gospodarki finansowej Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej
- Dz.U. 2002.220.1858 Zakres, czas, sposób oraz warunki prowadzenia monitoringu składowisk odpadów
- Dz.U. 2002.212.1799 Warunki, jakie należy spełnić przy wprowadzaniu ścieków do wód lub do ziemi oraz w sprawie substancji szczególnie szkodliwych dla środowiska wodnego
- Dz.U. 2002.204.1728 Wymagania, jakim powinny odpowiadać wody powierzchniowe wykorzystywane do zaopatrzenia ludności w wodę przeznaczoną do spożycia
- Dz.U. 2002.204.1727 Zakres i sposób przekazywania informacji dotyczących zanieczyszczenia powietrza
- Dz.U. 2002.197.1667 Szczegółowe warunki, jakim powinna odpowiadać prognoza oddziaływania na środowisko dotycząca projektów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego
- Dz.U. 2002.196.1659 Zmiana rozporządzenia uchylającego rozporządzenie w sprawie wprowadzenia obowiązku stosowania niektórych Polskich Norm z zakresu ochrony środowiska i leśnictwa
- Dz.U. 2002.179.1498 Szczegółowe wymagania, jakim powinien odpowiadać program ochrony środowiska przed hałasem

- Dz.U. 2002.176.1453 Sposób udostępniania informacji o środowisku
Dz.U. 2002.175.1439 Sposób przedkładania wojewodzie informacji o rodzaju, ilości i miejscach występowania substancji stwarzających szczególne zagrożenie dla środowiska
- Dz.U. 2002.155.1298 Opracowania ekofizjograficzne
Dz.U. 2002.134.1140 Komunalne osady ściekowe
Dz.U. 2002.134.1139 Określenie szczegółowego sposobu funkcjonowania Krajowej Komisji do Spraw Oddziaływania na Środowisko oraz wojewódzkich komisji do spraw ocen oddziaływania na środowisko
- Dz.U. 2002.122.1055 Rodzaje instalacji mogących powodować znaczne zanieczyszczenie poszczególnych elementów przyrodniczych albo środowiska jako całości
Dz.U. 2002.122.1054 Raporty wojewódzkie dotyczące gospodarki odpadami
Dz.U. 2002.122.1052 Szczegółowe zasady i kryteria gospodarowania środkami z opłat produktowych
Dz.U. 2002.115.1003 Szczegółowe wymagania, jakim powinny odpowiadać programy ochrony powietrza
Dz.U. 2002.87.798 Oceny poziomów substancji w powietrzu
Dz.U. 2002.87.796 Dopuszczalne poziomy niektórych substancji w powietrzu, alarmowych poziomów niektórych substancji w powietrzu oraz marginesów tolerancji dla dopuszczalnych poziomów niektórych substancji
- Dz.U. 2002.56.513 Wniosek o wydanie zezwolenia na przewóz lub na wywóz odpadów niebezpiecznych za granicę
Dz.U. 2002.56.512 Lista odpadów innych niż niebezpieczne, których przywóz z zagranicy nie wymaga zezwolenia Głównego Inspektora Ochrony Środowiska
Dz.U. 2002.8.81 Wartości progowych poziomów hałasu
Dz.U. 2001.153.1779 Szczegółowe wymagania, jakim powinny odpowiadać dokumentacje hydrogeologiczne i geologiczno-inżynierskie
- Dz.U. 2001.152.1740 Niezbędny zakres informacji objętych obowiązkiem zbierania i przetwarzania oraz sposób prowadzenia centralnej i wojewódzkiej bazy danych dotyczącej wytwarzania i gospodarowania odpadami
Dz.U. 2001.152.1739 Zasady sporządzania raportu wojewódzkiego
Dz.U. 2001.152.1738 Warunki i zakres dostępu do wojewódzkiej bazy danych dotyczącej wytwarzania i gospodarowania odpadami
Dz.U. 2001.152.1737 Zakres informacji oraz wzory formularzy służących do sporządzania i przekazywania zbiorczych zestawień danych
Dz.U. 2001.152.1736 Wzory dokumentów stosowanych na potrzeby ewidencji odpadów
Dz.U. 2001.152.1735 Rodzaje odpadów lub ich ilości, dla których nie ma obowiązku prowadzenia ewidencji odpadów oraz kategorie małych i średnich przedsiębiorstw, które mogą prowadzić uproszczoną ewidencję odpadów
Dz.U. 2001.152.1734 Zakres informacji podawanych przy rejestracji przez posiadaczy odpadów zwolnionych z obowiązku uzyskiwania zezwoleń oraz sposobu rejestracji
- Dz.U. 2001.112.1206 Katalog odpadów
Dz.U. 2001.87.957 Wprowadzanie do powietrza substancji zanieczyszczających z procesów technologicznych i operacji technicznych
- Dz.U. 2001.16.183 Stawki opłat za udostępnianie informacji o środowisku i jego ochronie

Dz.U. 2001.15.164	<u>Określenie wzoru publicznie dostępnego wykazu danych o dokumentach zawierających informacje o środowisku i jego ochronie</u>
Dz.U. 99.80.913	<u>Wprowadzenie obowiązku stosowania niektórych Polskich Norm z zakresu ochrony środowiska i leśnictwa</u>
Dz.U. 99.73.824	<u>Szczegółowe zasady zabezpieczenia przeciwpożarowego lasów</u>
Dz.U. 99.3.18	<u>Nadanie statutu Narodowemu Funduszowi Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej</u>
Dz.U. 99.3.17	<u>Szczegółowe zasady gospodarki finansowej Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej</u>
Dz.U. 99.3.16	<u>Szczegółowe zasady sporządzania planu urządzenia lasu, uproszczonego planu urządzenia lasu oraz inwentaryzacji stanu lasu</u>
Dz.U. 98.107.676	<u>Szczegółowe zasady ochrony przed promieniowaniem szkodliwym dla ludzi i środowiska</u>
Dz.U. 98.93.590	<u>Wymagania, jakim powinny odpowiadać oceny oddziaływania na środowisko inwestycji nie zaliczonych do inwestycji szczególnie szkodliwych dla środowiska i zdrowia ludzi ...</u>
Dz.U. 98.93.589	<u>Określenie rodzajów inwestycji szczególnie szkodliwych dla środowiska i zdrowia ludzi ...</u>
Dz.U. 98.66.436	<u>Dopuszczalne poziomy hałasu w środowisku</u>

5. Obwieszczenia Ministra Środowiska:

M.P.2003.50.783	<u>Wysokość stawek kar za przekroczenie warunków wprowadzania ścieków do wód lub do ziemi oraz za przekroczenie dopuszczalnego poziomu hałasu, na rok 2004</u>
M.P.2003.50.782	<u>Wysokość stawek opłat za korzystanie ze środowiska na rok 2004</u>
M.P.2003.45.692	<u>Górne i dolne granice stawek opłat eksploatacyjnych na rok 2004</u>

BIBLIOGRAFIA

- Bartkowiak P. : *Jak chronić środowisko podczas szkolenia wojsk?* Przegląd Wojsk Lądowych, 1996, 10, 94-95.
- Brażkiewicz D. : *Ochrona środowiska naturalnego w ośrodkach szkolenia poligonowego.* Praca Doktorska, AON, Warszawa, 2000.
- Budnikowski A. : *Ochrona środowiska jako problem globalny.* Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 1998.
- Bujak A. : *Środowisko, a działania bojowe na terytorium Polski.* Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000.
- Chodyński A. : *Jakość ekologiczna jako czynnik strategiczny rozwoju firmy.* Finanse Zarządzanie Inżynieria, 1999, 4, 45-52.
- Chodyński A. : *Zarządzanie ekologiczne w strategii przedsiębiorstwa.* Ekonomia organizacyjna przedsiębiorstw, 1999, 11, 5-7.
- Cywińska U. : *Zarządzanie – efektywność – środowisko w praktyce przemysłowej.* Ekopartner, 1999, 4, 12-13.
- Czaja S., Rumianowska I. : *Ekologiczne zarządzanie firmą: wybrane elementy problemu.* Zarządzanie i Marketing, 1998, 9, 55-66.
- Dobrzański G., Dobrzańska B., Kielczewski D. : *Ochrona środowiska przyrodniczego.* Ekonomia i Środowisko, Białystok, 1997.
- Ejdys J. : *Zalecenia Unii Europejskiej dotyczące zarządzania środowiskiem.* Problematyka Ekologiczna, 1997, 5, 204-207.
- Grabowski G. : *Implikacje prawne gospodarowania zasobami środowiska dla wojskowej jednostki budżetowej.* Materiały i studia, AON, Warszawa, 1999.
- Grochowicz E, Korytkowski J. : *Ochrona powietrza.* Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, [w] Środowisko, dwutygodnik, Warszawa 1996.
- Grochowicz E, Korytkowski J. : *Ochrona przed odpadami.* Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1996.
- Grochowicz E, Korytkowski J. : *Ochrona przyrody i wód.* Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1996.
- Huczek M. : *Przegląd środowiskowy w procesie zarządzania ekologicznego w firmie.* Finanse Zarządzanie Inżynieria, 1998, 3, 29-37.
- Huczek M. : *Uwarunkowania ekologiczne działań marketingowych przedsiębiorstw na rynku Unii Europejskiej.* Finanse Zarządzanie Inżynieria, 1998, 3, 5-10.
- Jendraszcak E. : *Dania. Informator.* Wydawnictwo Adam Marszałek, Warszawa 1995.
- Kalinowska A. : *Edukacja ekologiczna wobec problemu terroryzmu środowiskowego w ujęciu studium pilotowego Komitetu ds. Wyzwań Współczesnego Społeczeństwa CCMS/NATO [w] Zeszyty Naukowe 1(50)A, AON, Warszawa.*
- Karcz W. : *Ochrona środowiska zadaniem wszystkich.* Przegląd Wojsk Lądowych, 1995, 6, 5-8.
- Kozłowski M. : *Ochrona środowiska w Siłach Zbrojnych.* Przegląd Wojsk Lądowych, 1997, 2, 85-90.

- Kraśniewski B. : *System zarządzania środowiskowego w świetle wymagań Unii Europejskiej – EMAS*. Ekopartner, 1998, 4, 16-17.
- Kryk B. : *Proekologiczne zarządzanie firmą*. Problematyka Ekologiczna, 1999, 1, 13-16.
- Malak K. : *Bezpieczeństwo i obronność Państwa*. MON, Warszawa 1998.
- Materiały z I Ogólnokrajowej Konferencji: *Gospodarka, przestrzeń środowisko*. UMCS, Lublin, 1996.
- Mierzwiński A. : *1000 Słów o ekologii i ochronie środowiska*. Bellona, Warszawa 1991.
- Naczyński S. : *Jak chronić środowisko*. Przegląd Wojsk Lądowych, 1996, 5, 86-90.
- Nierzwicki W. : *EMAS [Environmental Management Audit Systems], czy ISO 14001*. Przegląd organizacyjny, 1998, 3, 23-24
- Nowak J.J. : *Edukacja i zarządzanie – zasadnicze czynniki trwałego i zrównoważonego rozwoju (ekorozwoju) oraz kształtowania zmian globalnych*. Zarządzanie i Edukacja, 1997, 2/3, 25-48.
- Nowakowski T.: *Zarządzanie środowiskiem - kierunki zmian obowiązującego stanu prawnego*. Ekonomia i Środowisko, Białystok, 1996, 1/2, 77-87.
- Pawlak Zbyszko : *Polityka ochrony środowiska w Unii europejskiej*. Zeszyty Naukowe, WSKZ Poznań, 1999.
- Pietras M. : *Bezpieczeństwo ekologiczne w Europie*. Rozprawy Wydziału Politologii, Rozprawy Habilitacyjne, UMCS, Lublin, 1996.
- Poskrobko B. : *Droga do systemu zarządzania środowiskiem w przedsiębiorstwie*. Problematyka Ekologiczna, 1997, 4, 120-122.
- Poskrobko B. : *System zarządzania ochroną środowiska w przedsiębiorstwie*. Ekonomia i Środowisko, Białystok, 1996, 1/2, 61-76.
- Poskrobko B. : *Zasady i systemy zarządzania środowiskiem w przedsiębiorstwie*. Problematyka Ekologiczna, 1999, 5, 153-155.
- Pyłka – Gutowska E. : *Ekologia z ochroną środowiska*. Wydawnictwo Oświata, Warszawa 2000.
- Rękawik G. : *System zarządzania środowiskowego według normy ISO 14001*. Aura, 1998, 11.
- Senkowski R. : *Chrońmy środowisko naturalne*. Przegląd Wojsk Lądowych, 1995, 8, 60-61.
- Sienkiewicz P. : *Analiza Systemowa Podstawy i zastosowania*. Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1994.
- Sienkiewicz P. : *Metodologiczne podstawy projektowania struktur organizacyjnych Sił Zbrojnych RP*. Sprawozdanie z II etapu realizacji problemu naukowego, AON, Warszawa, 1992.
- Skrzyp J. : *Metodyka opracowania planu ochrony środowiska i przestrzennego użytkowania poligonu wojskowego Świętoszków kryptonim: EKO-POL*. AON, Warszawa, 1998.
- Stawin J. : *Problemy ochrony środowiska na poligonach*. Przegląd Wojsk Lądowych, 1996, 11, 112.
- Sulińska J. : *Zarządzanie środowiskowe według norm ISO 14000 podstawą sukcesu polskich firm w warunkach gospodarki rynkowej*. Ekopartner, 1998, 5, 10-11.

- Szymański D. : *Monitoring, a ochrona środowiska*. Przegląd Wojsk Lądowych, 1996, 3, 95-98.
- Śladowski S. : *Wojsko i środowisko*. MON, Warszawa 1996.
- Wiśniewska M. : *Koncepcja polityki ekologicznej*. Ekonomiczna organizacja przedsiębiorstw, 1999, 6, 14-16.
- Witt Claus Dieter : *Procesy przemian w przedsiębiorstwie i uzyskiwanie kompetencji ekologicznej w transformacji ustrojowej*. Acta UNC, 1996, Z. 27, 65-70
- Wójcik P. : *Nowe cele – Nowe instrumenty* [w] Środowisko dwutygodnik, 2001, 6 , 4-8.
- Zbiory przepisów: *Ochrona środowiska: zbiór przepisów*. Stan prawny na dzień 1 stycznia 1999, LEX, Sopot, 1998.
- Zyśk J. : *Nadzwyczajne zagrożenia środowiska* [w] Środowisko dwutygodnik, 2001, 5 , 26 –28.
- Zyśk J. : *Prawo ochrony środowiska przeżywa renesans* [w] Środowisko, dwutygodnik, 2001, 13, 38-40.
- Zyśk J. : *Przyspieszenie negocjacji w ochronie środowiska* [w] Środowisko, dwutygodnik, 2001, 3, 4-6.

SPIS RYSUNKÓW

1. Aspekt gospodarczy ochrony prawnej środowiska	32
2. Struktura polskiego prawa ochrony środowiska w ujęciu przedmiotowym dotyczącym aspektu sanitarnego.....	37
3. Prawne formy zachowawczej ochrony środowiska	40
4. Struktura organizacji zajmujących się zarządzaniem środowiskowym w Polsce	45
5. Struktura organizacyjna Bundeswehry	64
6. Struktura organizacyjna SZŚ SZ Danii	74
7. Elementy składowe systemu zarządzania środowiskiem w SZ Danii	74
8. Główne dokumenty prawa ekologicznego w Federacji Rosyjskiej	83
9. Państwowe organy zarządzania środowiskowego	85
10. Organizacja systemu ekologicznego zabezpieczenia w SZ Federacji Rosyjskiej.....	89
11. Organy zabezpieczenia ekologicznego w resorcie obrony Federacji Rosyjskiej.....	91
12. Wpływ komponentów środowiska na powstanie RSZ	100
13. Elementy naturalne środowiska warunkujące działalność sił zbrojnych	102
14. Wpływ działalności sił zbrojnych na środowisko	111
15. Struktura organizacyjna systemu ochrony środowiska w resorcie obrony narodowej.....	151
16. Miejsce SZŚSZ w resorcie obrony narodowej	165
17. Poziomy zarządzania systemem (wariant)	169
18. Proponowany model struktury organizacyjnej Systemu Zarządzania Środowiskowego w resorcie obrony narodowej	174

SPIS TABEL

1. Elementy środowiska na terytorium Polski	101
2. Elementy środowiska warunkujące działalność sił zbrojnych	103
3. Największe poligony stanowiące bazę szkoleniową sił zbrojnych	107
4. Czynniki środowiska a skuteczność ogniowa	109
5. Wpływ różnego rodzaju działalności sił zbrojnych na środowisko	114
6. Potencjalne możliwości zagrożenia środowiska przez siły zbrojne w toku szkolenia	116
7. Zaangażowany do pracy potencjał, poniesione koszty oraz środki bojowe zlikwidowane w ramach rekultywacji poligonów: Czerwony Bór i Okonek w okresie IV-XI 2003 r.....	117
8. Szacunkowe oceny podstawowych rodzajów zagrożeń środowiska powstających w trakcie szkolenia wojsk	118
9. Ilość odpadów wytwarzanych w jednostkach 16DZ w I półroczu 2003 r.	120
10. Charakterystyka stopnia zużycia elementów infrastruktury będącej w dyspozycji sił zbrojnych.....	120
11. Produkty ropopochodne wprowadzone do środowiska	121

